సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము.

గ్రంథకర్త:

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

ప్రకాశకులు:
హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము

1950

[వెల 1-4-0

కీర్తిశేషులయిన రావుబహద్దూరు

కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి గ్రంథములు.

ప్రహసనములు

మొదటి సంపుటము

1 అపూర్వబ్రహ్మచర్య
2 విచిత్రవివాహము
3 మహాబధిర
4 పునర్మరణము
5 బలాత్కారగానవినోదం
6 కలహప్రియా
7 మహామహోపాధ్యాయ
8 యోగనిద్రా
9 మహావంచక
10 అసహాయశూర
11 కలిపురుషశనైశ్చరవిలాసము
12 వేశ్యాప్రియా
13 కౌతుకవర్ధని
14 వినోదతరంగిణి
15 హాస్యసంజీవిని మొదటిభాగం
16 ,, రెండవభాగం
17 ,, మూడవభాగం

నాటకములు

రెండవ సంపుటము

1 బ్రాహ్మవివాహము
వ్యవహారధర్మబోధిని
తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ
(మూషకాసురవిజయం)
గాధిపత్యము
6 సత్యహరిశ్చంద్ర
7 దక్షిణగోగ్రహణము
8 వివేకదీపిక

భాషాంతరీకృతనాటకములు

మూడవ సంపుటము

1 చమత్కారరత్నావళి
2 రాగమంజరి
3 కళ్యాణకల్పవల్లి
4 అభిజ్ఞానశాకుంతలము
5 రత్నావళి
6 మాలవికాగ్నిమిత్రము
7 ప్రబోధచంద్రోదయము
8 వెనీసువర్తకచరిత్రము

వచనప్రబంధములు

పద్యకావ్యములు

నాల్గవ సంపుటము

1 సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు (1, 2 భాగములు)
2 రాజశేఖరచరిత్రము
3 శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్యనిర్వచననైషధము
4 రసికజనమనోరంజనము
5 శుద్ధాంధ్రభారతసంగ్రహము
6 అభాగ్యోపాఖ్యానము
7 పథికవిలాసము
7 జాన్ గిల్పిన్
9 నీతిదీపిక

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

గ్రంథకర్త:
కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులు

పదకొండవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:
హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము.
1950

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రలు.

ఇంద్రుఁడు—దేవరాజు

బృహస్పతి—దేవగురువు

జయంతుఁడు—దేవేంద్రుని కొమారుఁడు

వశిష్ఠుడు, విశ్వామిత్రుఁడు, అగస్త్యుడు, గౌతముఁడు, అత్రి, కశ్యపుఁడు, వామనుఁడు } మహర్షులు

జాబాలి—మార్కండేయుని శిష్యుడు

గాలవుఁడు—హరిశ్చంద్రుని వేడుకచెలికాఁడు

హరిశ్చంద్రుఁడు—అయోధ్యాపురాధీశుఁడు

చంద్రమతి—హరిశ్చంద్రుని భార్య

లోహితాస్యుఁడు—హరిశ్చంద్రుని కొమారుడు

సత్యకీర్తి—హరిశ్చంద్రునిమంత్రి

భద్రుఁడు, పాలకుఁడు—భటులు

మాలెతలు—విశ్వామిత్రుని వనపాలకురాండ్రు

జనమిత్రుఁడు, కామపాలుఁడు—అయోధ్యాపురపౌరులు

నక్షత్రకుఁడు—విశ్వామిత్రుని శిష్యుఁడు.

దంతఘాతకుఁడు—విశ్వామిత్రప్రేరితుఁడగు రాక్షసుఁడు

కపాలకుండలుఁడు—పిశాచరాజు (భేతాళుఁడు)

కాలకౌశికుడు—చంద్రమతిని వెలకుగొన్న కాశీపురబ్రాహ్మణుడు

కలహకంటకి—కాలకౌశికుని భార్య

వీరబాహువు—ప్రేతభూమికధికారి

వీరదాసు—వీరబాహువు హరిశ్చంద్రుని కొసఁగిన మాఱుపేరు

మధుదాసుఁడు—వీరదాసుని యనుచరుఁడు

భీషణుఁడు, తామ్రాక్షుఁడు—కాశీరాజభటులు

ప్రతాపచంద్రదేవుఁడు—కాశీపురాధీశుఁడు

శివుఁడు—కైలాసపతి

పార్వతి—శివుని భార్య

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

ప్రథమాంకము

శా. శ్రీకళ్యాణగుణాకరుండు త్రిజటత్సేవ్యుండు నిత్యుండు సు
శ్లోకుం డాద్యుఁ డతీంద్రియుండు పరమేశుం డప్రమేయుండు లో
కైకాధారుఁడు సర్వశక్తుఁ డమలుం డాద్యంత శూన్యుండు ప్రే
మైకస్థానుఁడునైన దేవుఁ డిడు మీ కత్యంత సౌభాగ్యముల్.

సూత్ర—(తెరవంకజూచి) ఓయీ! స్థాపకా! మీయలంకారము పూర్ణమయినపక్షమున నీవొక్కసారి యిటురమ్ము.

నటు—ఇదిగోవచ్చినాడను. ఈసేవకుని కేమియాజ్ఞ?

సూత్ర—ఈరాత్రి మనమేమో వీరిని వినోదపెట్టుదుమని విని యీసభవారందఱును మననాట్యశాలకు విజయంచేసి చకోరపక్షులు వెన్నెలనిమిత్తమయి యాసపడి చూచుచున్నట్లు మనవంకనెట్లుచూచుచున్నారో చూడు. ఈవేసవికాలపు సెలవులలో నొకయపూర్వనాటక మాడి పురజనులను సంతోషపెట్టెదమని యీవరకే ప్రకటన చేసి యున్నాము గనుక, మనమిప్పుడాలస్యము చేయక యీనూతన హరిశ్చంద్ర నాటకమును ప్రయోగించి వేడుక చూడవచ్చిన వీరిడెందముల నానందింపఁజేయుదము.

నటు—సరిసరి! చక్కఁగాఁ జెప్పినారు. నాటకప్రయోగమునందు బాలప్రాయులమయిన మనమెక్కడ? స్తనశల్య పరీక్షచేసెడి యీమహాసభ్యులహృదయరంజనమెక్కడ? ఈమహాసభను సంతోషపెట్టగలవా రెంతటి శక్తివంతులు కావలెను?

సూత్ర—గుణగ్రహణైకపారీణులైన వీరికడ మన మెంత మాత్రమును భయపడవలసిన పనిలేదు. ఆటపాటలయందు మన యొద్ద నెన్నిలోపములున్నను వానిని పాటింపక ముగ్ధజనసమాదరణ పరాయణులయిన వీరు మనయందలి వాత్సల్యాధిక్యముచేత మన గుణలేశములనే మెచ్చి సంతోషపడుదురు సుమా. అట్లుగాక వీరొక వేళ మన లోపములను జూపినను మన కది శ్రేయస్కరమే యగును. ఎట్లన—

క. రసికులు కానిమనుష్యులు
పొసఁ గన్వీక్షించి మెచ్చి పొగడుటకంటెన్
రసికు లగువార లారసి
పస లేదని తెగడుటెంతొ వాసియొసంగున్. 2

నటు—అదిసరేకాని కాళిదాసాది మహాకవులచేత రసవంతము లయిన మృదు మధురవాగ్గుంభనలతో రచియింపఁబడిన రమ్యతరములయిన ప్రాచీన గీర్వాణనాటకము లనేకము లుండగా, దేట తెలుగు మాటలతోఁ గూర్పఁబడిన యీ నవీననాటక మిప్పుడు వీరి మనసుల కెక్కఁగలదు!

సూత్ర—మనమీవిషయమునను శంకింపవలసినపనిలేదు. ప్రౌఢకావ్యములరుచి మరఁగిన నవరసరసికులకు సహితము బాలుర ముద్దుమాటలు హృదయ రంజకములు కాకుండవుసుమా! అదిగాక, యభిజ్ఞులైనవారెప్పుడును సారస్య మెందున్నను గ్రహించి యాదరింతురుగాని యిదిపురాతన మనియు నాలోచింపరు. అందుచేతనే కవికులసార్వభౌముఁడయిన కాళిదాసుఁడు మాళవి కాగ్నిమిత్రమను నాటకరాజము నందుఁ బూర్వము,

ఉ. ప్రాఁతది యన్నకారణముఁ బట్టియెసర్వము మేల్మిజెందునే?
నూతనమన్న హేతువున న్యూనతఁజెందునె క్రొత్తవన్నియున్

ఖ్యాతిగనుత్తముల్గుణము నారసి మంచి గ్రహింతురెప్పుడున్
భ్రాంతవె మంచి వందు రవిమర్శితఁ గేవల మూఢమానవుల్ 3

అని చెప్పియుండలేదా? ఇది కాళిదాసాదుల మహా నాటకరత్నముల వలె నంత మనోహారముగా నుండకపోయినను నిత్యసత్యవ్రతము చేతఁ బ్రఖ్యాతి చెందిన శ్రీహరిశ్చంద్ర మహారాజచందురుని పవిత్ర చరిత్రమగుటచేతఁ గథామృతపానమునందలి యుపేక్ష చేతనైనను సభవారు దీనినంగీకరించి యాదరింపకపోరు. లోకములో సత్పురుషుల కర్ణములకు నీతికథాశ్రవణముకంటె మధురమయినది మఱియొకటి యుండదుగదా?

నటు—మీరిప్పు డెప్పటిదో కృతయుగవార్త సెలవిచ్చుచున్నారు. మీరన్నది పూర్వకాలపుమాట గాని యీకలికాలములో నీతివాక్యములయందు బద్ధాదరులగువారెవ్వరున్నారు!

సూత్ర—నీవు బుద్ధిమంతుఁడవేకాని యీవిషయములో నీబుద్ధిభ్రమసిపోయినది. ఇదియెంత కలికాలమయినను నీతి యిప్పటికిని మొదలంటఁజావలేదు. ధర్మస్వరూపుఁడయిన భగవంతుఁడు పయినుండి పరిపాలించుచున్నంతవఱకును లోకములో నీతియెప్పుడును నిర్మూలము కానేరదు. దుర్నీతియెంతప్రబలముగా నున్నను నీతియే యెల్లప్పుడు బ్రజల యుల్లములమీఁద రాజ్యము చెల్లించుచుండును. అవివేక ప్రేరణముచేత నీతివర్తనమును గొందఱు విడిచినంత మాత్రమున దానిమహిమ యెక్కడపోవును.

ఉ. కాముల నీతిమార్గమును దప్పిచరించెడువారుకూడ నీ
భూమిజనంబు తమ్మెపుడు ప్రోజ్వలనీతిపథానువర్తులం
చేమెయినెంచునట్లునటియింతురు వేషముపూనిభూమిలో
నోమహితాత్మ! చాలదెయిదొక్కటె నీతిబలంబుచాటఁగన్. 4

నటు—మీరు నీతిమార్గప్రభావము నెంతగావర్ణించుచున్నను, నాప్రత్యక్షానుభవమునుబట్టి చూడఁగా లోకములో దుర్నీతియే యధికసంఖ్యాకుల మనస్సులను లోఁబఱచుకొని యధికారము చెల్లించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

సూత్ర—నీవన్నట్లు దుర్నీతి యెంతదూరము వ్యాపించి యెందఱిని కానిమార్గము పట్టించుచున్నను, అది దొంగవలె నడఁగి యుండి చాటునఁ బనిచేయ వలసినదే కాని బహిరంగముగాఁ దల యెత్తుకొని యెప్పుడును నిర్భయముగాఁ జరింపనేరదు.

చ. వినుపగలీశ్వరుం డిడిన వెల్తురులోఁ దలచూపనోడి మా
లనడఁగి రాత్రిఁ జీఁకటి మెలంగెడుక్రూరమృగంబుకైవడిన్
దనజయవేళయందు సహితమ్ముబయల్పడలేక చాటునన్
బనియొనరించుఁ జూవె భయభావముతో నవినీతియెప్పుడున్. 5

ఇంకొక్కవింతవినుము. అంతరంగమున దుర్నీతికి దాసులయి దాని కనవరత శుశ్రూష చేయువారు సహితము బహిరంగముగా దుర్నీతిని సేవింపనొల్లక నీతినే గౌరవించి భూషించుచు, తమ్మెవ్వరయిన నీతిమాలిన వారని పలికినంత మాత్రమున వారిమీఁద మండిపడుచుందురు. ఇందువలననే నీతియొక్క పూజ్యతయు గౌరవాధిక్యమును నీకు వెల్లడి యగుచుండలేదా? అదిగాక యెంతటి నీతిమాలిన పరమ నీచులకయినను నీతియందును నీతిమంతులయందును గౌరవమును బ్రేమయును బరమాదరమును నుంచుట సహజ గుణముగా నున్నది.

సీ. ఆగౌరవాదుల కారయ ధర్మంబె కారణంబియ్యలఁగాదె మేని
దీర్ఘకాలముక్రిందదివికేగియున్నట్టిరామునినాధర్మరాజునిపుడు

దేవసన్నిభులఁగ భావించి పూజింప వారిసచ్చరితల గౌరవింప
మహిమీఁదవారలుమనకుఁజేసిన యట్టియుతులోపకారమేదైన
మనము రావణు దుర్యోధనునిఁగరంబు [గలదే?
దూషణమొనరించి ద్వేషింపఁ దొల్లివారు
మనకు నపకార మిమ్మహీమండలమున
నెప్పుడైనను జేసిరే యించుకైన? 6

ఉ. సీతవిపత్తులంబొరలి చేడ్పడెనన్నపు డార్తి చెందగా,
సీతమహోపకారమిటుఁ జేసినదేది జగజ్జనాళికిన్?
క్ష్మాతలమందు శూర్పణఖ కష్టపరంపర చెందెనన్నచోఁ
జేతములంజెలంగ నదిచేసినదేది మహోపకారమున్? 7

లోకములో నెప్పుడును స్థిరమయిన గౌర వాదరములకు జనుల సుగుణ సుచరితలు పాత్రములగునుగాని యవిలేని కేవలధనాధి కార సంపదలు కావుసుమా !

గీ. గుణవిహీనుఁడు సామ్రాజ్య గురుతఁగన్న
వసుధవానికి స్థిరగౌరవంబురాదు;
ధరణిలోపలదారిద్ర్య దశగన్నఁ
గలుగు గుణవంతునకె స్థిరగౌరవంబు. 8

నటి—మీరిప్పుడువచ్చిన కార్యమును మఱచి ధర్మోపన్యాసములు చేయుచున్నారు. ఈసభవారో, కాలహరణమున కోర్వలేక త్వరపడుచున్నారు. నన్నిప్పుడు పిలిచిన కార్యముసంగతి తలఁపున నిలుపుఁడు.

సూత్ర—ఓహో! నేనిప్పుడు ధర్మప్రసంగాదర పరవశుఁడనయి ప్రస్తుతకరణీయమును మరచిపోయితినిగదా! ఇదిగో చూడుము.

ఉ. ఇంద్రసమానభోగులు కవీంద్రులు విత్తపతుల్గురుల్బుధుల్
సాంద్ర యశస్కులై యిచటసభ్యులునిండి చెలంగఁగాహరి

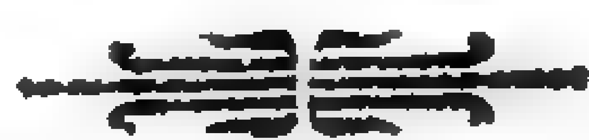
శ్చంద్రుని గూర్చివింతగఁ బ్రసంగము చేయుచు నుండినట్టి దే
వేంద్ర సభాగృహంబుగతి నీసభ శోభిలుచున్న దెంతయుఁ.9

ఇఁక వేగిరము పోయి మన యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత మన మీ సభారంజన ప్రయత్నము చేయుదముర మ్ము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రస్తావన.

రంగము—ఇంద్రసభ.

[సుధర్మాసనంబునఁగూర్చుచుండి దేవేంద్రుఁడును, జయంత బృహస్పతి ప్రభృతి ప్రకృతివర్గమును, వరుణ కుబేరాది దిక్పాలకులును, అత్రిగౌతమాగస్త్య వశిష్ఠ వామదేవ కశ్యప నారద విశ్వామిత్రాది మహర్షులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ఇంద్రు— (బృహస్పతివంకఁజూచి) ఓయాచార్యోత్తమా! ఏమి యీమధుర్యము! రచియించినప్పుడు మీరెంత యానందము పొందియుందురో కాని మే మిప్పుడీవాచస్పత్య నీతిశాస్త్రమును కర్ణ రసాయనముగా వినుచున్నకొలఁదిని శ్రోత్రచవులుపుట్టి మాకర్ణములు చరితార్థములగుచున్నవి.

ఉ. భూతలమందు స్త్రీలయెడ, బుణ్యవివాహములందు బ్రాణమున్
భూతియు మానము న్జెడెడుపొందున, గోద్విజరక్షణార్థముల్
నీతియటంచుబొంకుమని నేర్పినశుక్రుని నీతినవ్వి, స
న్నీతిగ మెచ్చిరిమ్మునులు నీకృతిలోని విశుద్ధనీతిని౯. 10

చెవులొగ్గి ఈమహర్షులు మహాదరముతో వినవేచి యున్నారు. ఏదీ తరువాత పద్యమును జదువుఁడు.

బృహ—ఓమహేంద్రా! ఇటువంటి యపూర్వదివ్యసభలోఁ ద్రిలోకాధినాథులైన దేవరవారును, కేవలధర్మశాస్త్రకారులయిన జడదారులును విని యీప్రకారముగా శ్లాఘించుటచేత నాగ్రంథ మిప్పుడుగదా పావన మయినది! ఇఁక నేను నీతిశాస్త్రప్రణేతలలో ధన్యతముఁడను. ఇదె యీపైపద్యమును జిత్తగింపుఁడు.

చ. కులసతిబాసినన్, సుతుఁడుకూలిన, నాపదలెన్నివచ్చి త
న్నలమిన, మానభంగమయిన౯, సిరిపోయిన, రాజ్యమూడినం

జెలులుత్యజించిరెట్, చుద కసింగొని ప్రాణములీయవచ్చినం,
బలుకఁగరాదుచూ వెఱనుమాత్రమసత్యముమర్త్యుఁడెప్పుడున్ 11

వశి—ఓహో! ఈనీతివాక్యము దేవతా శ్రేష్ఠులును శిరసా వహించి శ్లాఘింపఁ దగియున్నదిగదా! మేలు! ఇట్టి నీతివాక్య రత్నముల కాకరమైన యుత్తమశాస్త్రమునురచియించిన మహానుభావుడు దేవగురుఁడనిపించుకొనుటకుఁ దగినవాఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈముదిబ్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మ సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన నేనును, అఖండ తపోమహిమచేత నొక్కొక్కడే యీలోకముల నాకులపఱుపఁ జాలిన యీమహర్షిసత్తములును, ఉండఁగా మమ్మెవ్వరిని గణనచేయక తపోగర్వముచేత తానేఘనుఁడయినట్లు సభలోముందుగా మాటాడి మామెడ దిరస్కారభావము చూపుచున్నాఁడు! మాపూర్వవైరమునుబట్టి యీతని మాటయన్న నాదేహము భగ్గునమండుచుండును. ఈసభ చాలించెడి లోపల నేనేదో మిషకల్పించి యీతని గర్వభంగము చేసెదను. (అని తలయూఁచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—జయంతా! ఏమి యీబృహస్పతిపుణ్యము! అధ్యాత్మ విద్యాగరిష్ఠుఁడైన యీవశిష్ఠుఁడును సకల మహర్షి సమక్షమ్మున నీతని నిట్లుశ్లాఘించుచున్నాఁడు. ఏదీ నీవింద్రాఁకమందాకిని యందలి పొందామరాకులోఁ బొదివి తెచ్చిన యీసుందర మందార ప్రసూన దామ మిటుతెమ్ము. నేనది యీబృహస్పతి కంఠమునవైచి దానిని సార్థకపఱిచెదను.

జయ—ఇదిగో మందారమాల. ఈతనిమెడ నలంకరింపఁ గలుగుటకిది తప్పక యేదో గొప్పసుకృతము చేసికొన్నది. (అని పుష్పమాల తండ్రిచేతి కిచ్చుచున్నాఁడు.)

ఇందు—(పుష్పహారము బృహస్పతి మెడలో వేయుచు) ఓగురుసార్వభౌమా! మీ రిప్పుడు చదివినపద్యమునకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యము నిచ్చినను మీ యోగ్యతకుఁజాలినదిగానుండదు. అయినను భక్తిపూర్వకముగా నిచ్చెడి యీపుష్పదామమును శిష్యవాత్సల్యముతో నంగీకరించి యీగ్రంథరచనచే మీ కాచంద్రార్కముగాఁ గలుగఁబోయెడు ధవళకీర్తికి సూచకముగాఁ గంఠమున ధరింపుడు.

బృహ—త్రిలోకాధిపతులయిన దేవరయంతటివారు సమస్తలోక పాలదత్తోపహారగ్రహణ ప్రశస్తములయిన దివ్యహస్తములతో స్వయముగాఁ బుష్పమాల మెడను వేసి సేవించెడి యసాధారణగౌరవమునే నేనిప్పుడు పొందుచుండఁగా నాకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యమేల కావలెను? నా యందలి మీ నిర్హేతుకజాయమానకటాక్షముచేత నేను జరితార్థుఁడ నయినాను.

ఇందు—ఎదుట జెప్పిన ముఖస్తుతిగాఁ దోఁచునేమో కాని యేసత్కారము జేసిన మీయర్హతకుఁ దగియుండునో నేనూహింపజాలకున్నాను. మీరు చెప్పిననీతి వాక్యము సర్వజన సమాదరణీయము యినదే కాని దాని నాదరించుట మాత్ర మెవ్వరికిని పూర్ణముగా సాధ్యము కాదని నాకుం దోఁచుచున్నది.

బృహ—లోకములో నసాధ్యమయిన నీతిని విధించుటవలనఁ బ్రయోజనమే లేదు. శాస్త్రమున విధింపఁబడు ధర్మ మెప్పుడును సర్వజనాదరణ సాధ్యముగానే యుండవలయును. దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లుగా లోకములో నీతు లుపదేశించు వారివలె ననుష్ఠించువారంతగాఁ గానరాక పోవుచుండుటనుబట్టి తమ కట్టి సందేహము పుట్టుటకు హేతువయినది. కాని, విమర్శతోఁ జూడఁగా నేనిప్పుడు సత్యవిషయమున విధించిననీతి యాచరింప మనసుగలవారి కందరికిని బరమసాధ్యమే కాని యసాధ్యమెంతమాత్రమును గాదు. అయినను

నీతులు చెప్పుటవలె నడుచుకొనుమాత్రమంత సులభము కాదని నేనె యొప్పుకొనెదను.

చ. పరులకు నీతులంగఱపువారలు లక్షలుఁ గోట్లు నుందు; రెం
దరసినలక్షలోఁ బదువురైనను నుండరు చెప్పినట్లు యా
చరణమొనర్చువారు; బలశాసన యయ్యుపదేశమట్లు యా
చరణయుఁ దేలికై తగిన, స్వర్గము కాదె సమస్తభూమియున్? 12

ఇంద్రు—ఓ గురువర్యా! నా చిన్న విన్నపంబొకటి చిత్తగింపుఁడు.

చ. పదువురు కారు, భూతములపై మతిలక్షకు నొక్కఁడైనన్
వెదకఁగ కష్టముల్వొడరు వేళను సత్యము తప్పకుండువాఁ
డొదవునొ బొత్తిగా నొదవఁడో యని సంశయమయ్యెడిన్ మదిన్
వదలక సత్యమే యెపుడుఁ బల్కుట దుష్కరమంచు నెంచెదన్. 13

ఓ మహర్షులారా! మీయభిప్రాయమేమి? నాయభిప్రాయము సరి కాదని తోఁచినపక్షమున త్రికాలవేదులయిన మీరెఱుఁగనివారు ముల్లోకములయందును లేరుగాన వెనుక చన్నవారిలోఁ గాని యిప్పుడున్న వారిలోఁ గాని నిరంతరసత్యవాక్యధురీణుఁడయిన నీతివిద్యాపారీణుఁడెవ్వఁడయిన మీ బుద్ధికి గోచరుఁడగునేని వ్రేలు మడఁచి యొక్కని పేరు చెప్పుఁడు.

అగ—(క్రిందచూచుచు నేలవ్రాయుచున్నాఁడు)

గౌత—(మీఁదుచూచుచు నాలోచించుచున్నాఁడు.)

అత్రి—కశ్యపునిముఖమువంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

కశ్య—వామదేవునికి కనుసైగ చేయుచున్నాఁడు)

వామ—(నారదునిఁగోఁకుచున్నాఁడు.)

నార—(వశిష్ఠునితోఁ జూపి) నీవుత్తరమిమ్ము (అని తలయెగుర వేయుచున్నాఁడు)

వశి—(ముందునకు జరుగుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీతని సాహసము! తపోమహిమ చేత ముల్లోకముల నల్లలనాడింపఁగల మేమందఱము నిటనుండఁగా మరల నితఁడేయిప్పుడును దానేమో చెప్పవలెనని ముందుకు జరుగుచున్నాఁడు.

నార—(ఋషులవంకఁజూచి) ఈమహేంద్రుఁడు మీవలనఁ దనప్రశ్నకుత్తరము గానక తహతహ పడుచున్నాఁడు. ఓవశిష్ఠా! తక్కినవీరివలె నీళ్ళునమలక జపసమయమునందు మాత్రమే కాక యీసభయందునుమౌనముద్ర ధరియించియున్న వీరికందఱికిని సిగ్గు వచ్చునట్లుగా నీవే వేగిర మేదో చెప్పుము.

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీనారదుఁడు మమ్మెత్తిపొడుచుచున్నాఁడు!

వశి—ఓ దేవాధీశ్వరా! నీవడిగినరీతి జగన్నుతుఁడయిన నిత్యసత్యవ్రతుఁడొక్కఁడిప్పుడు నాకన్నులకుఁ గట్టినట్టు పొడకట్టుచున్నాఁడు. ఎప్పటివానినో యిప్పుడు చెప్పనేల? ఈవర్తమాన కాలమందున్న మహాత్మునినే చెప్పెదను వినుము.

వామ—(ఋషులతో రహస్యముగా) ఇప్పుడితఁడు మనలో నెవ్వరిపేరైనఁ జెప్పునేమో!

గౌత—(తనలో) నాపేరు చెప్పిన బాగుండును.

ఇంద్రు—వశిష్ఠా! అట్టియాడితప్పని పురుషరత్నముపేరుగా నోచినపుణ్యాక్షరములేవో నాచెవుల వేసి కర్ణోత్సవముచేయుము.

వశి—భూకాంత కలంకారమైన సౌందర్యరాశియై సమస్త ప్రశస్తవస్తుసంపదల చేతులనునిస్తులంబయి యోధజనాసాధ్య మయిన యయోధ్యానగరము ముక్తిదాయకములయిన సప్తపురములలో నగ్రగణ్యమయి భూలోకమున నున్నసంగతిమీరెఱిఁగినదే కదా!

ఇంద్రు—మేమది యెఱుఁగుదుము. అదిమాకాప్తులయినకోసల దేశాధీశ్వరులకు రాజధాని.

వశి—ఆపుణ్యపురమున కధీశ్వరుఁడయి, అనన్యసామాన్య విక్రమధురంధరుఁడై, సకలసద్గుణబంధురుఁడయియున్న హరిశ్చంద్రుఁడనుసార్వభౌముఁడు తన యుదార్య శౌర్యముచేత సప్తద్వీపములను జయించి, రాజాధిరాజయి, అవక్రపరాక్రమంబున భూచక్రమెల్ల నేకచ్ఛత్రముగాఁ బాలించుచున్నాఁడు. అతఁడుసర్వచ్ఛక్రవర్తులయిన షట్చక్రవర్తులలోను బ్రథమ గణ్యుఁడు.అగణ్యపుణ్యుఁడు ఆటల యందును బొంకెఱుఁగని పరమసత్యనిరతుఁడన్న లోకములో నతఁడొక్కఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఆహా! మాక్షత్రియ వర్ణములో వర్ణనీయుడయిన యటువంటిసత్యశీలుఁ డున్నాఁడని యింద్రసభలో వర్ణించుటచేత నేనిప్పుడు గర్వపడుచున్నాను.అట్టిసత్యవ్రతాచరణ పరాయణులు మాక్షత్రియకులమునందుఁ గాక మఱి యెందుండురు? బ్రహ్మర్షినయినను దొంటికులాభిమానము నన్నిప్పటికిని విడువకున్నది గదా! ఈచక్రవర్తిమూలమున మారాజవంశముకీర్తి కెక్కినదని లోపల నేనెంతపరమానందభరితుడనై యున్నను, బ్రహ్మ విద్యాధురంధరుల మయిన మేమిందఱ మిక్కడనుండఁగా మమ్మెవ్వరిని లక్ష్యము చేయక యీతఁడు స్వతంత్రమువహించి మేమందఱమును జేతకాని వార మయినట్టు తాను ముందునిలిచి పలికిన యవమానముకూడ నా మనస్సు నొకమూల వేధించుచున్నది. ఇప్పు డీతని గర్వసంహారముచేసి నాపూర్వవైరమును సాధించుటకు సాధనమేమున్నది?

నార—ఓవశిష్ఠా! నీవే నామనస్సువచ్చిన వాడవు. తామే సర్వజ్ఞులమని విఱ్ఱవీఁగుచుండెడి యీవిశ్వామిత్రాదుల గర్వమంతయు నడఁగి వీరికి సిగ్గువచ్చునట్లుగాఁ జెప్పినావు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈనారదుఁడు కూడ మొదల నా పేరే యెత్తుచున్నాఁడు! ఇంతకు వచ్చినతరువాత నిఁక నూరకుండఁ

గూడదు. ఈనారదుని కుటిలవాక్యముకన్నను నాపూర్వవైరమే యీబ్రాహ్మణుని బరాభవింపుమని నన్ను వేయివిధములఁ బ్రేరే పించుచున్నది. కాని నా కుపాయముమాత్రము తోఁపకున్నది.

ఇంద్రు—ఓవశిష్ఠా! ఆరాజు కొంతవఱకు సత్యసంధుఁడే కావచ్చునుగాని నీ విప్పుడాతని నత్యధికముగా వర్ణించుచున్నా వేమో యని నాకు సందియము తోఁచుచున్నది.

వశి—నేఁజేసిన దతివర్ణన కాదు. ఆమహారాజుయొక్క సత్య సంధతకు నావర్ణనము చాలనిదయ్యెను గదాయని నాకు సిగ్గగు చున్నది.

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పు డీయింద్రుఁడొక యుపాయము తోఁపించి నాకుమార్గదర్శియగుచున్నాఁడు. నేనాహరిశ్చంద్రుఁడు సత్యసంధుఁడు కాఁడని వివాదము పెట్టుకొని యీతనిని బరాభ వించెదను. అదిగాక నేనిప్పుడీతని వచనమును బూర్వపక్షముచేసి చెర్చపెంచుటచేతఁ గూడ హరిశ్చంద్రుని సత్య నిత్యతయే సిద్ధాంత మయి మారాజవంశమున కంతకును మఱింత వన్నెయు రావచ్చును. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు సంకోచింపవలసిన పనిలేదు. (ప్రకాశముగా) వశిష్ఠా! ఇంతకుమున్ను నీవీపురందరుని ముందఱ నేమన్నావు? పరాకుగావిన్నాను. నీవిప్పు డెవ్వనినో నిత్యసత్యవ్రతుఁడని కైవా రము చేసినావే వానిపేరేదీ, యింకొకసారి చెప్పుము.

వశి—విననిష్టమున్నచో నామహామహుని పేరు మనపాపపరి హార మగునట్లుగా నీకు నేయిమాఱులు చెప్పుమన్నను చెప్పెదను. జగద్విఖ్యాతయశస్సాంద్రుఁడగు నారాజచంద్రుని పేరు హరిశ్చం ద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! మునిజనవరిష్ఠుఁడయిన యీవశి ష్ఠుఁడు దేవసభామధ్యమున నిర్భయముగా ముమ్మాటికిని హరి

శ్చంద్రుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇఁక నీచేత నగునేని హరిశ్చంద్ర సార్వభౌముఁడు సత్యవాక్య ధురీణుఁడు కాఁడని సాధింపుము.

ఇంద్రు—(తనలో) ఓహో! ఇతఁ డెప్పుడును గలహప్రియుఁ డుకదా! కలహ విద్యావిశారదుఁ డయిన యీనారదుఁడు వీరికి కోపమెక్కించి యొండొరులను బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఇతనికిఁ గలహ మున్నపక్షమున వేఱె భోజన మక్కర లేదు. అందుచేతనే కలహ భోజనుఁ డన్న పేరితనికి సార్థకముగాఁ జెల్లుచున్నది.

విశ్వా—ఏమేమీ! అఖర్వరాజ్య గర్వాంధుఁడయి కన్ను గానకున్న యాహరిశ్చంద్రునా యీమునులెల్ల వినుచుండ జంకులేక నీవు నాముందఱ సత్యసంధుఁడని పేర్కొనుచున్నావు? ఇంద్రుని యెదుట మహాసభలోఁ బ్రజ్ఞలకయి యీరీతిగాఁ గల్లలేలయాడెదవు? ఉగ్గుపాలనుండియుఁ బరవంచనమే కులవిద్యగా నభ్యసించెడి రాజు లెక్కడ? సత్యవాక్యము లెక్కడ? చాలు ఇంతట నూరకుండుము. ఈమాట లెవ్వరయిన విన్న నవ్వి పోదురు. మా రాజవంశమునఁ బుట్టిన హరిశ్చంద్ర మహీకళత్రుని చరిత్రమును నాకంటెను నీ వెక్కువ యెఱుఁగుదువా? (అని కన్నులెఱ్ఱచేసి చూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) అయ్యో! ఇతఁడు కోపమునే ప్రధాన ముగాఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు కాని మఱియేమియు నాలోచింప కున్నాఁడు.

వశి—కాటాకుల చప్పుళ్ళకుఁ దోడేళ్లు బెదరవు. సూర్య వంశపు రాజులకెల్లను కులగురువైన వశిష్ఠుముందఱనా నీబింకములు కనఁబఱిచెదవు? ఇఁకనీబెదరింపు లటుండనిచ్చి న్యాయమునకురమ్ము. ఆడితప్పనివాఁడన్న లోకములో నాహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే. నీవా తనినొక్క రాజసామాన్యుఁ డనుకొను చున్నావే కాని సాధుకీర్తి యైన యాచక్రవర్తి మహత్వము నించుకంతయు నెఱుఁగకున్నావు.

విశ్వా—కొలువులో నీవిచ్చకములకయి కల్లలాడుటయే కాక యెఱుఁగమని మాయందజ్ఞానమునుగూడ నారోపించుచున్నావుగా! సరిసరి! నీమాటలవలననే యిక్కడ నీగుట్టంతయు బట్టబయలయినది. నీవు మొదటినుండియు సూర్యవంశపు రాజులకెల్లను బురోహితుఁడవయి వారిసొమ్ము తినుచుండుటచేతనే చీఁకుఁ జేవకల్పించి నీవిప్రజాతిని బట్టువలెఁ బొగడుచున్నావు. ఇందున్నవారిలో నీస్తోత్రపాఠములు విని మోసపోవువారెవ్వరును లేరు. ఇంతటివాఁడు లేఁడని యీమహాసభలో నిన్నందఱును మెచ్చుకొందురని కాఁబోలు, నీవీ కల్లప్రజ్ఞలు ప్రకటించుచున్నావు. పిలువని పేరంటముగ నీకీకంఠశోషణమెందుకు? నీవే ప్రత్యుత్తరము చెప్పుమని నిన్నీపురందరుఁడేమయిన బొట్టును గాటుకయుఁ బెట్టి పిలిచి ప్రార్థించినాఁడా? మహాతపోధనులైన యీమునులందఱు నూరకుండఁగా ముందువచ్చి చెప్పుటకు నీ కీయహంకారమేల? నీపలుకు లీ శచీధవుని చెవులకుఁ జవిగానుండిన నుండనిమ్ము. మాకుమాత్రము హాస్యాస్పదములుగా నగపడుచున్నవి. పురోహితత్వముచేయు నీవే కాని యీరాజును మేమెఱుఁగమా! నీవూరక గోరంతలు కొండంతలుచేసి యేల కొనియాడెదవు?

ఉ. చిక్కనిపాలుఁ బాయసముఁ జేరల నిండ ఘృతంబు, జుఱ్ఱుచున్
జక్కెర రుచ్యభక్ష్యములె సారవుమాంసపుఁ గూరలున్ సదా
మెక్కుచుఁ గ్రొవ్వి సంపదల మిక్కిలి త్రుళ్లెదు మేదినీపతుల్
నిక్కముతప్పరంట ధరణింబరిహాసపుమాట యోఁజుమీ.

వశి—(కోపదృష్టితోఁ జూచుచు) ఓయీ! విశ్వామిత్రా! వినుము. సభలో నెవ్వరయిన నొకధర్మసందేహ మడిగినప్పుడు తెలిసినవారుండి సదుత్తరమీయకుండుట ధర్మము కాదుగనుక, ఇప్పుడీయింద్రుఁ డడిగిన ప్రశ్నకు మీఱు చెప్పక యొకరిమొగము

లోకరు చూచుకొనుచు మీరందఱు నూరకుండఁగా నెఱిఁగినవాడ నగుటచేత నే నుచితోత్తరము నిచ్చినాడను. పైత్యరోగిజిహ్వకుఁ బంచదారయుఁ జేఁదయినట్లు నిర్నిమిత్తద్వేష వివశుడ వయియున్న నీదృష్టికి నేనుత్తరము చెప్పుటయుఁ దప్పిదముగానే కనఁబడుచున్నది. ఈవిధముగా వ్యర్థప్రలాపము లేల ప్రేలెదవు? సముద్రము లంఘించిన హనుమంతుని ముందఱనా కుప్పిగంతులు? నీప్రతాపములు నాముందు సాగిరావు. గరుత్మంతునితో నూరఁబిచ్చుకలను సాటి తెచ్చునట్లు నీవిట్లు డాసంతత సన్మార్గవర్తి యయిన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తిని సామాన్య రాజన్యాధములతో సరిపోల్చుచున్నావు. లోకములోని రాజలోకము నెల్లను గైకొన్నను వారి నందఱిని కలిసి యాతని సత్యములో సహస్రాంశ మయిన నుండునా?

ఉ. సందియ మింత లేక బలశాసన దివ్యసభాంతరంబునం
దందఱు నాలకింప విన నర్హముకాని యసత్యవాక్యముల్
నిందయొనర్చె దీవు ధరణీధవచంద్రుని; నింతమాత్ర నే
యిందలివారు మెచ్చుదురె యిప్పుడు నిన్నిటఁ? దాపసాధమా! 15

ఉ. ఎంతయుఁ బాతకం బొదవు నిట్టిదురుక్తులు వించు నున్న; నే
డింతటితోనె యానృపకులేశ్వరు సూనృతవాఙ్మహత్త్వ మా
వంతయులోపముం గనునె? యారయ వించుక మైన; దీననొ
క్కింత త్వదీయనైజగుణమే యిట వీరి కెఱుఁగవచ్చెడున్. 16

విశ్వా—(పటపట పండ్లుకొఱుకుచు)

ఉ. క్రొవ్వి, వశిష్ఠ! యేమిటికిఁ గొవ్వున నోరికివచ్చినట్లుగా
నివ్వషిఁ బ్రేలెదీవు? వినుమే నల గాధిసుతుండఁ జుమ్ము; స
న్నివ్వనిఁగాఁ దలంచి తపుడే మఱపొందితె నన్ను? పంతమే
యివ్వడి వచ్చెనేని, చలియించునె కౌశికుఁ డల్లబ్రహ్మకున్? 17

ఓవశిష్ఠా! తొల్లిపంతము వచ్చినప్పుడు నీసుతశతమును గృతాంత నిశాంతమునకుఁ బంచిన విశ్వామిత్రునిగా న న్నెఱుంగుము.

మ. ఒకరాజాధము నిప్పుడీవిచట నెంతో పెద్దగా జేసి మా
నకవర్ణించెదు సత్యసంధు డనుచున్నాప్రేలాల; చాల్చాలు; నూ
రకయాయాస పడంగ బోకు, మిక విశ్రాంతిం దగంబొందుమా;
యకటా! స్తోత్రము చేయు తే కలసి తత్యంతంబు నీ విద్యోడన్.

చ. జలనిధి గ్రుక్కఁగొన్న మునిసత్తము డల్లయగస్త్యుఁ డుండ, న
త్రులు హరికిన్ సహస్ర మొసఁగూర్చిన గౌతము డీతఁడుండ, ని
ర్మలమతి నేను నుండ, నిట మమ్ము గణింపక నీవు వజ్రితో
బలుకఁగనేల? మేటివె తపంబున నందరకన్న నీవిటన్? 19

(సభవారివంక దిరిగి)

శా. సందేహం బొకయింత లేదు వినుఁడీ చర్చింప గాలోకమం
దెందున్; లేదు విశుద్ధసత్యనిరతుం డీమాట ముమ్మాటికే
నందున్: కాదనఁ జాలుమేటిమగఁ డొండైనం గలండేని, నా
ముందేఁడీ యిట నిల్చి పల్కు మనుడీ ప్రోద్దామధైర్యంబునన్.

వశి—(లేచి ముందుకువచ్చి పండ్లుకొరుకుచు) ఓసభాసదులారా! వినుండు. ఆత్మస్తుతియు బరనిందయుఁ ననర్హములైనను నేనిప్పు డీబాలీశుని మూలమున నన్ను నే నించుక చెప్పుకోవలసి వచ్చినది. తపశ్శక్తియందలి మాయిద్దరి తారతమ్యములను మీరందఱు నెఱుఁగ బూర్వమా బ్రహ్మదేవుడే నిర్ధారణ చేసియున్నాడు గాన దానధికుడ నని యిప్పుడెంత త్రుళ్ళిపడుచున్నను జగత్ప్రఖ్యాతమయిన యీ విషయమును నేనిక్కడ జెప్పవలసిన పనిలేదు. ఈ దురాత్ముడు సభలో నన్ను నిష్కారణముగా నపహసించి దూషించుచు ధర్మదేవతాపరావతారు డని చెప్పదగిన యాహరిశ్చంద్రుని

నెక్కసక్కెములాడి నిందించుచున్నాడు. ఆబోతు అంకెవేసినదని సింహ మెప్పుడయిన బెదరునా?

మ. వినుఁడీ, సభ్యులు! మీరు నాపలుకు లీ విశ్వంబు తార్మాఱుగా
జనినన్ సూర్యుడు నగ్ని చల్లపడినన్, సంద్రంబు లొక్కుమ్మడిన్
జనముల్ భీతిల నెండిపోయిన, హరిశ్చంద్రుండు సత్యంబు పే
ర్మిని దప్పం డని నిల్చి పల్కెద నిదే మీరంద ఱాలింపగన్.

చ. పరసతులెల్ల తల్లులు, స్వభావ గుణంబులు ధర్మవర్తనల్
పరమసుహృత్తు సూనృతము, బంధుచయంబు జగజ్జనంబు స
త్కరుణ విభూషణంబు, సముదంచిత శాంతత విత్త, మట్టి యా
నరపతి స్వప్నమందయిన నవ్వుల కయినను గల్లలాడునే?

ఇంద్ర——(నారదునితో రహస్యముగా) ఓ దేవమునిపుంగవా! నీవంతకంతకు గోపములు రూపములు దాల్చినట్లు రౌద్రమూర్తులయి మత్సరము హెచ్చనొకరినొకరు నిందించుకొనుచున్నారు. వీరియాకారములు చూడఁగా నాకు భయ మగుచున్నది. నీ వేలాగుననైన వీరి నిప్పుడు వారించి శాంతచిత్తులం జేయుము.

నార——(ఇంద్రునితో రహస్యముగా) మనము వారించినను వీరిప్పుడుప్రశాంతులగువారు కారు. ఈమునివృషభు లిద్దఱును గోపావేశముచేత దేహములు తెలియక బలిసి క్రొవ్వియున్న యాఁబోతులవలె అంకెలు వేయుచు నొకరిమీఁద నొకరు దుముకుచు, గయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వుచున్నప్పుడు మనము వలదన్న మరలుదురా? ఎవ్వరికో యొకరికిం బరాభవము సంభవించినతరువాత మనప్రార్థన మక్కఱలేక తమంతనే వీరూరకుందురు. అయినను సమయము చూచి యీవిశ్వామిత్రుని శాంతస్వాంతునిఁ జేసెదను.

విశ్వా—(వసిష్ఠునివంకకుఁ దిరిగి) ఓరి దురాత్మా! అతనిని బొగడుటకు నీకొక్క నాలుక చాలదు. నీ నాలుక లిప్పుడు వేయి కావలెను.

ఉ. చాలును జాలు డస్సితివి; సభ్యులు మెచ్చి రయారె నీదు వా
చాలత; యూరకుండు మిఁక; చప్పిడిమాట లివేల? నేను వే
లీలలఁ జిక్కువెట్టి యవలీలఁ ద్రిశంకునిపట్టిచేత వే
వేలు మృషోక్తు లెల్ల యనిపించెదఁ; బన్నిద మేమి? చెప్పుమా.

మ. చని నీ విప్పుడు తిన్నగా నలహరిశ్చంద్రక్షమాధీశునిం
గని ధైర్యాన్వితుఁ జేయు మాతనిని నీ గర్వోక్తుల న్మాని, నీ
ఘనశక్తిం గొనియాడువాఁడ నటుపై నాత్మధర్మ ధైర్యంబుతో
ననుమాత్రంబును బొంకకుండిన మదీయానూనయత్నంబునన్.

వశి-మ. అవురా! యేమిప్రలాపవాక్యములు! మాయల్సేయుదే నీవుభూ
ధవునిం దేవుఁడె ధైర్యవంతునిగఁ దొల్తం జేసెఁ బుట్టించుచో;
నవనిం గ్రొత్తగ నొక్కఁడేల యికఁ జేయం ధైర్యధౌరేయుగా
అవలీలం జని చేతనైన ననృతం బాడింపుమా యాతనిన్. 25

ఉ. నీవును నిన్నువంటియవినీతులు వేయొకకోటి కూడి యీ
భూవలయంబునం గలుగుబూటకముల్ మటుమాయ లింద్రజా
లావళు లెన్ని పన్నిన, మహాపద లెన్ని ఘటించినన్, నృపున్
గేవలమిథ్య యింత పలికింపఁగ మీతర మానె యెప్పుడున్? 26

శా. వేయేడు ల్తలక్రిందులైన, విను మావిశ్వంభరాధీశ్వరున్
మాయ ల్పన్ని యసత్యమీవు పలికింప న్లేవు; నిష్కారణం
బాయాసంపడ నేల? మానుకొనుమీ వ్యర్థప్రయత్నం బటుల్
సేయంగా మదికోల్పదేని, త్వరలో సిద్ధించు నీ కోటముల్, 27

(సభవంకఁదిరిగి ఓ సభ్యులారా!

మ. వినుఁడీ నాదుప్రతిజ్ఞ; యీతఁ డలయుర్వీనాథు బొంకింపఁగ
ల్గినచో, నేను గులంబులోన వెలినై, లీలన్ శిరస్సంతయున్
మునుముట్ట న్గొఱిగించుకొంచును, దపోముఖ్య క్రియ ల్మాని, లో
కనుమానింపక వీథులందు ఖరవాహనంబెక్కి యూరేగెదన్. 28

విశ్వా—(సభవంక దృష్టి నిగిడించి)

ఉ. వింటిరె యీదురుక్తులను? వేల్పులార! మునీంద్రులార! నా
వంటిమహాతపోధనుఁడు పంతము పట్టిన, నొక్కమర్త్యునిన్
బంటుతనంబు మానిచి యబద్ధములం బలికించు టెంత? నేఁ
గంటున నానృపాధమునిఁ గష్టముపెట్టి, కలంతు స్వాంతమున్.

చ. అతఁడొకపట్టునన్ మృషల నాడక యుండిన, రాజ్యమంతయుం
జతురతఁ గొల్లపుచ్చి, ఘనసంతదల న్హరించి నెయ్యపున్
సతి నెడఁబాపి పుత్త్రకునిఁ జావఁగఁ, జేసి, కులంబు కూల్చి, పె
న్వెతలను బెట్టి ధైర్యమును వేయివిధంబుల రూపు మాపెదన్.

ఉ. ఇంచుకయేనతండు చలియింపక బాధల కోర్చి నిల్చినన్
మంచుమలన్ జలాశనతమై బహుకాలము నిష్ఠ నిల్చి యా
ర్జించిన యాతపస్సున నరేంద్రునకర్ధము ధారపోసెదన్?
వంచనకాదు; నేఁ బ్రతిన పట్టితి నిండఱ సమ్ముఖంబునన్. 31

నార—ఓ విశ్వామిత్రా! కోప ముపసంహరింపుము. ఆఁబోతును ఆఁబోతును గ్రుమ్ములాడి నడుమ లేగకాళ్లు విఱుగగొట్టినట్లు మీలో మీరు పంతములుపట్టి నిష్కారణముగా హరిశ్చంద్రుని బాధింపఁ బూనినారేమి? ఇది మీకు బుద్ధికాదని చెప్పి యీ మహేంద్రుఁడు మీ యిరువుర కలహములను వారింపు మనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమేమీ! ఈ యింద్రుఁడు శరీరము నిండ వేయికన్ను లున్నను స్వపరతారతమ్యమునుగానఁజాలకున్నాఁడు!

నన్ను శాంతింపుమని చెప్పుటకీ శచీకాంతుఁ డెంతటివాఁడు? ఈతని యాజ్ఞకు లోఁబడుటకు నేనీతని సేవకుఁడను గాను. స్వర్గము చుట్టును దిరిగి నిత్యమును వీణవాయించుచు ననుసరించెడు నీవును ఎల్లప్పుడు నిల్లుకాచుకొని దీవించి యాశ్రయించు బృహస్పతియును, ఈతని యాజ్ఞ వినవలెను గాని స్వచ్ఛందవిహారుల మయిన మే మేలవిన వలెను? ఈ వెడఁగు మును లందఱును తన్నొక పెద్దఁజేసి వెఱ్ఱిస్తుతులు చేయుటచే నింతలోనే తలక్రొవ్వి యితఁడు తారతమ్యపరిజ్ఞాన మెఱుఁగఁ జాలకున్నాఁడుగా! తనభార్యమెడ మహాపరాధముచేసినను సహించి యూరకుండుటకు నే నానోరుమాలిన గౌతముఁడ నను కొన్నాఁడేమో? కాదని చెప్పుము. వెనుక నేను స్వర్గమునకుఁ బంపిన త్రిశంకు నీతఁడుదుర్వినీతుఁడయి క్రిందికిఁ బడద్రొబ్బినప్పుడు క్షమించి యూరకున్నదాని కిది ఫలము కాఁబోలును! ఆ యవమానశల్యము నామనస్సున నాటియున్నది. మఱచిపోలేదని యింద్రునకు నీవు స్మరణకుఁ దెమ్ము.

గౌత—నేనిఁక నిట నిలువఁగూడదు. (అని చివాలున లేచి పోవుచున్నాఁడు)

కశ్య—(మునులను సైగచేసిపిలిచి) ఓతాపసోత్తములారా! ఈతాపసుఁడు వెడఁగులమని మనలనందఱను నిందించుచున్నాఁడు. దుష్టున కెప్పుడును దూరముగాఁ దొలఁగవలెను. మన మీచోటు పాయక మన మొకటియు నీతఁడొకటియు ననుచున్న పక్షమున వివాదము పెరిఁగి యన్యోన్యశాపములవఱకును వచ్చును.

వామ—అవును. మీరు సెలవిచ్చినది సత్యము. వేగముగా మనమిక్కడనుండి తరలుటయే మంచిది. ఈతనికిఁ దగినవాఁడొక్క మనదుర్వాసుఁడే. అతఁడిప్పు డిక్కడ లేఁడు. పోదమురండు.

(అని ఋషులు నిష్క్రమించుచున్నారు)

వశి—(తనలో) ఈమునులందఱు లేచిపోయిన తరువాతఁ గూడ నేనిక్కడనుండి యీమూఢుని కోపవచనములు వినుచున్న బాప మొదవును. నేనును మా యాశ్రమమునకుఁ బోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఇతఁ డతిమూర్ఖుఁడు; పరమకోపి నన్నిప్పుడు శపించినను శపింపవచ్చును. మూర్ఖుల కెప్పుడును గోపము ముక్కుమీఁదనే యుండును. ఈతని కోపమునకు వెఱచి మునులందఱును లేచిపోవుచున్నారు. ఇక్కడ నేనొక్కఁడను జిక్కుపడినాను. మంచిమాటలతో నేలాగునైనను నేనీతని నిప్పుడు మెల్లఁగా నదల్చుకోఁ గలిగితినా తలతడవి చూచుకొనెదను. (ప్రకాశముగా) స్వామీ! నారదుఁడు దేవరవారి ప్రభావమెఱుఁగక యేమో విన్నవించినాఁడు. మిమ్మాజ్ఞాపించుటకు నేనేపాటివాఁడను? దేవర యీ సేవకున కేదయిన నాజ్ఞ యిచ్చినపక్షమున, శిరసావహించిచేయుట కిదిగో సిద్ధముగా నున్నాఁడను. దేవరవారు హరిశ్చంద్రుని సత్యసంధతకు మెచ్చి మీ తపస్సులో సగమాతని కనుగ్రహించినయెడల దేవరవారికిఁ బ్రీతికరముగా నుండునేని నేనును యథాశక్తికి హరిశ్చంద్రునిఁ బదునాలుగు మన్వంతరములు నాయర్ధాసనంబున నిలిపి దేవరయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడ నయ్యెదను.

విశ్వా—విశ్వామిత్రుఁ డొక్కనిజక్కఁగాఁ బరిశోధించి మెచ్చి సత్యసంధుఁడని నిర్ధారణము చేసినప్పుడ వ్వాసత్కారమాతఁడే చేయవలెనుగా సత్కరించుటకుఁ బరులెంతవారు? ఈదేవతాధములెంతవారు? వీరికి నాథుఁడవైన నీవెంతవాఁడవు? ఏబహుమానము చేసినను నేనే చేయవలెను. కాఁబట్టి నీ విప్పుడు చెప్పిన పదునాల్గుఁ మన్వంతరములును నేనే యాతనిని భూమినేలించి మఱి పదునాలుగు మన్వంతరములు కూడ నేనే నీయర్ధాసనమునం దారాజును నిలిపె

దను. నీవు నీగర్వమును విడిచి దాసుఁడ ననుచున్నందున నిన్ను క్షమించినాఁడను. ఇఁక నీవు నీచింతామణిపీఠమును సిద్ధముగానుంచి మాయాజ్ఞను వేచియుండుము.

దేవతలు—ఉన్నట్టుండి యీతనికోప మిప్పుడు మనవంకఁ దిరుగుచున్నది. మనముకూడ శీఘ్రముగా మునులు చూపినమార్గమునే పట్టుదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఈమూర్ఖుఁ డిక్కడనుండి మనల శపింపకుండ లేచిపోవువఱకును, ఈతఁ డేమి చెప్పినను నౌనని తలయూఁచుచుండవలెను. (ప్రకాశముగా) స్వామీ! దేవరయాజ్ఞను శిరసావహించి చేసెదను. నేను తెలియనివాఁడను; పూఁదుమాఱులు కొలుతప్పులువచ్చెను. అజ్ఞానముచేత నేనన్నదానిని మఱచిపోయి, మీరాయిచ్చవచ్చినన్నాళ్ళు హరిశ్చంద్రుని స్వర్గమున నిలుపుఁడు.

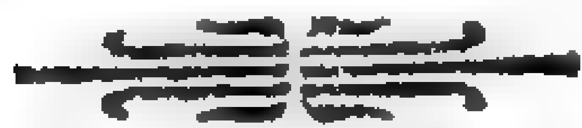
నార—ఓవిశ్వామిత్రా! చూచినావా? భూలోకమున హరిశ్చంద్రుఁడు చేయఁబోవుచున్న రాజసూయయాగములో హవిర్భాగముల తెచ్చుకొనుటకై కాఁబోలును సభలోనున్న దేవత లందఱును విజయం చేయుచున్నారు. ఇఁక నింద్రుఁడు నక్కడకే పోఁదలఁచినట్టున్నది. అధ్వర్యులును, ఉద్గాతలును, హోతలును, బ్రహ్మలును గాఁబోలి కాఁబోలును మనతోఁ జెప్పకయే ఋషులందఱును దేవతలకంటె ముందుఁగా బరుగెత్తుచున్నారు.

విశ్వా—నారదా! నీవుచక్కఁగా స్మరణకుఁ దెచ్చినావు. నే నిప్పుడాయజ్ఞమునకుఁ బోయి హరిశ్చంద్రుని విశేషవిత్త మడిగిపుచ్చుకొని మాయచేసి బాంకింపఁదగు ప్రయత్నములో నుండవలెను. (చూపునలుఁగడలఁబఱపి) అదుగో దూరమున దర్భాసనములు మడఁచి చంకఁబెట్టుకొని యొకరుపోయినవెంబడి నొకరుపోక మునుముందు పరుగెత్తుచున్నారో చూడు. వారివెనుక దేవతలును భయమును

చేత మాటిమాటికి వెనుకతిరిగి చూచుచుఁ బరుగెత్తి కాళ్ళురాక మెల్లఁగా నడుచుచున్నారు. ఈపిఱికిపందలందఱు నాకు వెఱచి పాఱిపోవుచున్నారు కాని యజ్ఞనిమిత్తము కాదు. నాకోపమునకు దిక్పాలకులును దేవతలును మునీంద్రులునే యిట్లు వడవడవడఁకుచు నిలువలేక పాఱిపోవుచుండఁగా నిఁక మనుష్యమాత్రుఁడైన హరిశ్చంద్రుఁ డెంతవాఁడు? నేనిప్పుడ మర్త్యలోకమునకుఁబోయి హరిశ్చంద్రుని బొంకించి నాచిరకాలశత్రువైన వశిష్ఠుని పరాభవమును శీఘ్రముగాఁ జూడవలెను పోదము రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

[రాతిపైఁగూర్చుండి మార్కండేయుశిష్యుఁడు జాబాలి కనఁబడుచున్నాఁడు.)

జాబాలి——(తనలో) మాగురువుగారు నన్ను సారోదసరస్సునకుఁబొమ్మని పంపినారు. నేనిక్కడకు వచ్చునప్పటి కెదుట రెండు దారులు కనఁబడుచున్నవి. ఇం దేదారి సారోదమునకుఁ బోవునో తెలిసికోఁజాలకున్నాను. ఏపుణ్యాత్మునినైన నడుగుదమనంటినా యీనట్టడవిలో మనుష్యసంచారమే కానరాదు. ఏమిబుద్ధి? (ముందువంక చూపు నిగిడించి) అదిగో దూరమున నెవ్వఁడో బ్రాహ్మణుఁడు కుంటుచు వచ్చుచున్నాఁడు? అతని నడిగి తెలిసికొనెదను.

(అప్పుడు రాజుయొక్క వేడుకచెలికాఁడయిన గాలవుఁడు, కఱ్ఱచేతఁ బట్టుకొని మెల్లఁగా నడచుచు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

గాల—(నిట్టూర్పువిడిచి తనలో) అయ్యో! వేటగాండ్ర మాటలు నమ్మి మోసపోతినిగదా! మొదలే నాసీడను జూచి నేను జడిసికొనెడు ధైర్యశాలిని; ఆమీఁద రాజుగారీటెతోఁ బొడిచి చంపినపులిని జూచి హృదయము చెదరియున్నాను. అట్టి నన్ను దిగ విడిచి యాకిరాతులు రాజుగుఱ్ఱము వెంట ముందుపరుగెత్తుటచేత వాండ్రను కలిసికొనలేక వెనుకపడి దారితప్పి యీప్రకారముగా వనచరుఁడనయి యిందుఁ దిరుగుచున్నాను. ఈ రాళ్ళలో నడచుట చేత కాళ్ళు బొబ్బలెక్కినవి. అంతేకాక కుడుపుమీఁద తేలుకుట్టి నట్లు కుడికాలిలో ముల్లుకూడఁ గ్రుచ్చుకొని వేధించుచున్నది. బ్రాహ్మణుఁడ ననియైనఁజూడక భక్తిమాలిన ఘాతుకమృగ మేది యేపొదలోనుండి వచ్చి పాపముకట్టుకొనిపోవునో యని నాకు భయ మగుచున్నది. జన్మమెత్తినతరువాత జ్వరమువచ్చినప్పుడైన నొక పూట భోజనము మానియెఱుఁగని సుకుమారుఁడనైన నేను రాత్రి నుండి తిండిలేక శుష్కోపవాసముచేయుచున్నాను; కడుపువెన్నంటు కొనిపోయినది; కన్నులు గుంటలుపడినవి. నాయరణ్యరోదనము విని నాకిక్కడ సమాచారము చెప్ప వారెవ్వరున్నారు? నాపుణ్యవశము చేతఁ బూర్వముచూచియున్న సారోదసరోవరమార్గమునకు వచ్చి యున్నాను. ఈయడవిలో నిడుములుగుడుచుచు పరిభ్రమించుచుండుట కంటె రాజుజాడ తెలియకపోయినయెడల సారోదముమీఁదుగా దిన్నగ మాయూరికి దారితీసి యింటికిఁబోయి నాభార్యతో నాకష్టములు చెప్పుకొని మరలఁ బ్రజలలోనైన బడెదను. అదిగో ముం దెవ్వఁడో ఋషికుమారుఁడొకఁడా శిలాతలముమీఁదఁ గూరుచుండి నావంకఁ జూచుచున్నాఁడు. అతనికి రాజుజాడ యేమయినఁ దెలియు నేమో పోయి యడిగెదను.

జాబా—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కారము. నీవెఱిఁగిన పక్షమున సారోదసరస్సునకు దారిచూపి నాకు మాగురువుగారివలని చీవాట్లు తొలఁగించి పుణ్యముకట్టుకొమ్ము.

గాల—ఓఋషికుమారా! నమస్కారము. నాకు హరిశ్చంద్ర మహారాజుగారి జాడ కొంచెము చెప్పినపక్షమున నీకు సారోదము నకు దారిచూపెదను. మీగురువులెవరు? సారోదమునకు మిమ్ముఁ బంపినపని యేమి?

జాబా—నీవెవరిజాడ నన్నడిగితివో వారిపనిమీఁదనే బోవు చున్నాను. నేను మార్కండేయశిష్యుఁడను. నన్నందఱు జాబాలి యందురు. మా తపోవనమిక్కడకు మిక్కిలి సమీపమునున్నది. ఇంతకుముందే హరిశ్చంద్రమహారాజుగారు దూరముగా నశ్వమును దిగి పాదచారులయి మాయాశ్రమమును బ్రవేశించి మాగురువుగారి వలన నతిథిసత్కారమును బొందినారు. వారిరువురును మాటాడుచో గురువుగారు నన్నుఁబిలిచి, యీరాజుగారు వేఁటతమకముచేతఁ బరి వారమును వెనుకవిడిచి వరాహమువెంట నొంటిగా ముందువచ్చి నారు. నీవుపోయి సారోదమువద్ద నీరు నిలువనియమించివచ్చిన చంద్రమతి మొదలయినవారిని సపరివారముగా సిద్ధపటమునకు వెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మని సత్యకీర్తితోఁ జెప్పుమని చెప్పినారు. నీవేల హరి శ్చంద్రుని వెదకుచున్నావు?

గాల—నేనాహరిశ్చంద్రమహారాజుగారి చెలికాఁడను. నా పేరు గాలవుఁడు. నేనును రాజువెంటనే బయలుదేఱి దారితప్పి యడుగులజాడనుబట్టి యింతవఱకు వచ్చినాను. ఇక్కడ రాళ్ళలో జాడ తెలియరానందున నెటుపోవుటకును దోఁచక నాకు దారి చెప్పెడు పుణ్యాత్ము లెవ్వరయిన దొరకుదురాయని చింతించు చుండఁగా, వెదకఁబోయిన తీఁగ కాళ్ళచు జుట్టుకొన్నట్టు భాగ్య

వశముచేత నీవు నాకంటఁ బడినావు. నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే నిన్నిక్కడకుఁ బంపినది కాఁబోలును.

జాబా—ఆహా ! ఏమి యారాజురూపరేఖావిలాసములు ! అతనిని జూచినప్పుడు విలాసార్థముగా భూమిమీఁద విహరింప వచ్చిన యింద్రుఁడో చంద్రుఁడో యని నేను భ్రమపడినాను.

గాల—ఆయన దర్శనమువలనఁ గృతార్థుడవైన నీకు బతివ్రతాశిరోమణియైన చంద్రమతి సౌందర్యమును సందర్శించుభాగ్య మెప్పుడయిన లభించినదా?

జాబా—అట్టిభాగ్యమింకను నాకన్నులకు లభింపలేదుగాని, సృష్టియారంభించినతరువాత నేటికాలమున కిట్టి యనన్యసామాన్య లావణ్యమూర్తులయిన యీదంపతులను సృజింపఁ గలిగితినిగదాయని బ్రహ్మదేవుఁడు తననిర్మాణచాతుర్యమునకుఁ దానే గర్వపడుచున్నాఁడని మాగురువుగారు చెప్పుచుండఁగా వినెడుభాగ్యము నాకర్ణములకుమాత్రము లభించినది. అందాకరూపమును జూడనోచి నాకన్నులింతకుమునుపే సగము పావనములయినవి కాని యింకొక నిమిషములో నీసాయముచేత రెండవరూపమునుగూడఁ గాంచిపూర్ణముగా ధన్యములు కావచ్చును.

గాల—అందుకు సందేహము లేదు. అందఱును మహాసౌందర్యశాలులని చెప్పుకొను రతీమన్మథు లాకవేళసరివచ్చిన వత్తురేమో కాని నేను జూచినంతవఱకీలోకములోఁ జక్కనిచుక్కలని పేరుపొందిన వారెవ్వరును మారాజదంపతుల కాలిగోరునైనను బోలరు.

జాబా—సరిసరి! ఈరాజుసౌందర్య మెక్కడ? కందర్పాదుల సౌందర్య మెక్కడ? ఈయన రూపమునకు మన్మథునిరూపమునకును హస్తిమశకాంతరమున్నదట! చిరకాలజీవు లగుటచేత మాగురువుగారా రతీమన్మథులను శివుని నేత్రాగ్ని వెలువడని కాలమునుండి యెఱుఁగుదురు, మాయాశ్రమ

మునకు వచ్చినవా రెవ్వరైనఁజంద్రమతీ హరిశ్చంద్రులను రతీమన్మథులతోఁ బోల్చునప్పుడు మాగురువుగారు కోపపడి రూపమునుబట్టి చూడఁగా రతీమన్మథులు వీరిపాదములకు దాస్యముచేయుటకైన నర్హులు కారని యానతిచ్చుచుందురు.

గాల—అట్లయిన నిఁక నిశ్చయముగా జయంతవసంతాదులకు సౌందర్యగర్వభంగ మగును.

జాబా—సందేహ మేమి? వీరిమూలమునఁ దాము సౌందర్యవంతులన్న ఖ్యాతిపోయినదని సిగ్గుపడి రతీమన్మథు లిప్పు డెవ్వారికంటను బడకున్నారు. చంద్రమతి సోయగమును విని రంభ యంతటిది తలవంచుకొన్నదఁట! ఇఁక్కఁదక్కిన యప్సరస స్త్రీలమాట చెప్పనేటికి?

గాల—అవును వారిచక్కఁదన మచ్చరలనైనఁ జిన్నపుచ్చఁదగినదే. కాని నేనిప్పుడు వారిని శరీరసౌందర్యమునకంటెను గుణసౌందర్యముచే నధికముగా గౌరవించెదను. ఈదంపతు లిరువురును కేవలరూపముచేతనే కాక గుణములచేతఁగూడ నిరుపమానశోభాపరిపూర్ణులుసుమా.

జాబా—నీవురూపమునకంటె మీరాజుగారి సద్గుణములనే హెచ్చుగా మెచ్చుకొనుచున్నందున మీరాజుసత్కార్య మేదియైన నేను వినఁగోరెదను.

గాల—మొన్న మారాజుగారుచేసిన రాజసూయయాగము నకుమీగురువులును వేంచేసి యుండిరిగదా?

జాబా—అవును మాగురువుగారాయజ్ఞవైభవమంతయు వేనోళ్ళఁబొగడినారు. దేశదేశములనుండి దక్షిణలనిమిత్తమై రాకపోకలుచేసెడుబ్రాహ్మణులకప్పుడురాత్రిందివములు పయానవమార్గములే రాజమార్గములయినవి. నీవు దాతృత్వవిషయమును జెప్పపోవుచు

న్నావు గాఁబోలును. అదిచెప్పనక్కర లేదు. అప్పటి దానధారాప్రవాహములచేత నూరిబయలఁ జిన్నయేఱులు పాఱినవని కన్నులారా జూచిన ఋషులే సెలవిచ్చినారు. ఆతఁడర్థుల కిచ్చిన ధనకనకరత్నరాసులనుజూచి యీభూమిలో నింతధనమున్నదాయని మునులందఱు నత్యాశ్చర్యపడినారు.

గాల — యజ్ఞకాలమునమాట యటుండనిమ్ము. యాజ్ఞానంతర మునగూడ విశ్వామిత్రుడువచ్చి యజ్ఞార్థము యాచింపఁగా విశేష విత్తములేని యసమయమయినను వచ్చినయర్థిపుంగవుని సంతుష్టాంతరంగునిఁ జేయుక యూరకపంపుట కిష్టములేక యేనుగుమీఁద నెక్కి మనుష్యుఁడు నిలుచుండి రత్న మెగమీటినంతయెత్తు ధన మాతనికి దానమిచ్చిరి.

జాబా — ఆహా! ఏమి యౌదార్యత్వము! అంత ధనము విశ్వామిత్రుఁడును శిష్యులును మోచుకొని పోఁగలిగిరా?

గాల — వా రాధనమును దీసికొనిపోనేలేదు. కావలసినప్పుడు వచ్చి పుచ్చుకొందుమనని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాధనరక్షణభారమును మా రాజుమీఁదనే మోపిపోయినాఁడు.

జాబా — సరిసరి. ఇప్పుడునీవలన విన్నదానికిని మాగురువుగా రన్నదానికిని సరిపోయినది. ఏదోకపటోపాయముచేత మీ రాజుగారిని మోసపుచ్చుటకయి విశ్వామిత్రుఁ డీ తంత్రము పన్నినాఁడుకాని నిజముగా ధనముకావలసి యీపనిని చేయలేదు. అతనికి ధనమే కావలసియుండినయెడల యజ్ఞదినములలో సమయమున కేలరాకుండును? ఇచ్చినప్పుడే యేల తీసుకొనిపోకుండును? అతఁడు మీరాజు నేలాగునైన బొంకింతునని ప్రతిజ్ఞ పట్టియున్నాఁడఁట! ఇది యాతనికృపి కంఠోరార్పణము.

గాల—విశ్వామిత్రుఁడు కాఁడుకదా వేవురువిశ్వామిత్రు లొక్కసారిగా వచ్చి వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సు చేసినను మారాజు నొక్కయసత్యమును బలికింపలేరు. విశ్వామిత్రుఁడు మహాతపశ్శాలియనివిందుమే. యట్టివాఁడు తనకు ధనమిచ్చినదాత యెడల నంతటిద్రోహము తలంచునా?

చ. తన కుపకారమున్ సలుపుదాతయెడం గరముం గృతఘ్నుఁడై
 ముని యతఁ డెగ్గుచేసినను, భూమిపయింగడు డస్సియాఁకటన్
 వనరుచుఁ జెట్టు చేరఁ జని బాగుగ నీడను విశ్రమించి పం
 డ్లను దిని యమ్మహీజ మొకటం దెగఁగొట్టు కిరాతుఁ బోలఁడే.
 దయారసవిశిష్టులయిన మునిశ్రేష్ఠు లంతటిపనికి సాహసింతురా?

జాబా—మనబ్రాహ్మణోత్తము లెంతటికైనను సాహసికులే. పూర్వము బ్రాహ్మణులు నృగమహారాజువద్ద దానముగొని యాత నినే యూసరవల్లివగునట్లు శపింపలేదా? ఆసంగతి యటుండనిమ్ము. మీరాజు సకలసద్గుణ సంపన్నుఁడని చెప్పుచున్నావుగదా సప్తవ్యస నములలో నొక్కటైన యీఁవేటయందేల యాసక్తుఁడయ్యెను?

గాల—మారాజు కేవలవినోదార్థముగా వేఁటకు రాలేదు. భూమి యీవిధముగా నాకస్మికముగా లెక్కలేని జంతువు లొక్కసారిగాఁ బుట్టి యెల్లయెడలను దామే యయితోఁటలు దొడ్లు పయిరులు పంటలు పాడుచేయుచున్నవని కాపులువచ్చి మొఱ్ఱపెట్టుకొనఁగా ఘాతుకమృగబాధ తొలఁగించి ప్రజాసంరక్షణముచేయుట రాజ ధర్మమగుటచే మారాజుగా రిప్పుడు జనక్షేమమునకై వేఁట తలపెట్టినారు.

జాబా—ఇటువంటి సమయములయందు వేఁట దుర్వ్యసన మని నేను నిందింపనుగాని యిన్నిజంతువు లాకస్మికముగాఁబుట్టుట చూడఁగా నాకిది విశ్వామిత్రసృష్టిగాఁ దోఁచుచున్నది.

గాల—నేనట్లు భావింపను. మనుష్యమాత్రుఁడయిన యొక ఋషి యెక్కడ? జంతుసృజనయెక్కడ? ఈమాట నమ్మనర్హముగా నుండలేదు.

జాబా—పూర్వమొకసారి బ్రహ్మతోఁ బ్రతిఘటించి సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁగలిగిన మహానుభావుఁ డీజంతుసృష్టి చేసినాఁడన్న వింతయేమున్నది? (పయివంకఁజూచి) అయ్యో! మనము మాటల పరాకున వచ్చినకార్యమును మరచి యాలస్యము చేయుచున్నాము గదా! అంతకంత కెండ యెక్కుచున్నది. నాకు శీఘ్రముగా సారోదమునకు దారిచూపి పుణ్యమునఁ బొమ్ము.

గాల—ఇదేమార్గము. నీవు తిన్నగాఁ బొమ్ము. నే నీమార్గమునఁ బోయి మారాజును గలిసికొనెదను. ఇదేమి యీమార్గమున కడ్డముగాఁ జమురొలికియున్నది! దొప్పలతో నెయ్యికొనిపోవునప్పుడు మీ తాపసకుమారు లెవ్వరో దారిపొడుగున నొలుకఁబోసియుందురు.

జాబా—ఇది చమురొలుకుట కాదు. రాజుగారి యీటెపోటు తిని పాఱిపోయిన యడవిపంది కడుపులోనుండి కాఱినక్రొవ్వు. నీకా పందియడుగులు కనఁబడుచుండలేదా? ఇదియేమి? ఆముందు చూడుము. దారికడ్డముగా రక్తప్రవాహములు కాఱఁగా నేటుతిన్న వ్యాఘ్రము మెట్లు కాలీడ్చుకొనుచు మెల్లఁగా నడిచి ప్రక్కయడవిలోఁ దూఱినజాడ కనఁబడుచున్నదో! నీవు పోయినకొలఁదిని కుప్పలుగాఁ గూలియున్న క్రూరమృగములను జూచి మీరాజుగారి మృగయా విహార సామర్థ్యమునకు సంతోషించెదవు.

గాల—చాలును. నాకిప్పు డామృగములపేరు చెప్పినదేహము కంపమెత్తుచున్నది. నేనాదారిని నిఁక నొంటిగాఁ బోలేను. నేను నీతోడ నేవచ్చి తరువాత రాజుగారినిగలిసికొనెదను. పోదమురమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

రంగము—విశ్వామిత్రాశ్రమోపాంతవనము

[హరిశ్చంద్రుఁడును, చంద్రమతియు, లోహితాస్యుఁడును, సత్యకీర్తియు, గాలవుఁడును, భటులగు భద్రుఁడును పాలకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

లోహి—(చేయి చాఁపి వ్రేలితోఁ జూపుచు) నాన్నగారూ! ముద్దులమూటకట్టుచున్న యాలేడిని నా కాడుకొనుట కయి పట్టి తెచ్చిపెట్టరా?

హరి—కుమారా! సర్వవిధముల నేను దానిని నీకిప్పుడు జీవముతోనే పట్టియిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదనుగాని, అది యొకవేళ పట్టుపడకపోయినయెడల నావాఁడిబాణముతో దానిప్రాణమునుగొని నీ వాడుకొనుటకయి దానిచర్మమునైనను దెచ్చియిచ్చెదను. ఓ గాలవా! నాధనుర్బాణములు నిటు తెమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశా! వేఁటాడియాడి యలసియున్న మీ రిప్పు డీపిల్లవాని మాటలనుబట్టి యీలేడివెంట మరల వ్యర్థప్రయాస మేల పడెదరు? కొంచెము సేపిట విశ్రమింపుఁడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అట్లు కాదు. ఎంతో ముచ్చటపడి బాలకుఁ డింతచిన్నకోరికను గోరినప్పుడు చేతిలోనున్న యీపనిచేసి నేను వీనిముద్దెట్లు చెల్లింపకుండఁగలను? నేను దీని నింతలోఁ బట్టి తెచ్చి, అనాయాసముగా వీనికోరిక తీర్చెదను.

లోహి—మీరలసియున్నయెడల నేనే యాలేడిని బట్టుకొనెదను లెండి. మీరిక్కడ నుండుఁడు. (అని ముందుకు నడువఁబోవుచున్నాఁడు)

సత్య—ఓలోహితాస్యా! నిన్ను మెచ్చవచ్చును. నీపితండ్రి బిడ్డ వగుటకుఁ దగినమాట చెప్పినావు. లోకములోఁ బువ్వు పుట్టిన తోడనే పరిమళము తెలియవచ్చునుగదా!

క. ఘనపంచాస్యముకడుపున
జనియించినపిల్ల కూడ సమదగజంబున్
గనుఁగొన్న బయికి దుముకఁగఁ
జనఁ జూచును గాదె సహజసాహస గరిమన్.

హరి—(చేయి పట్టుకొని లాగుచు) కుమారకా! ఈసాహసము చాలును. నీవిఁక నిలువుము. నేనుబోయి యీ కురంగమును గొని వచ్చెదను. (అని గాలవునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

గాల—మీశరశరాసనము లిప్పుడే యిచ్చెదనుగాని, పేద బ్రాహ్మణుఁడను నన్నుమాత్ర మొక కంటఁజూచి మఱిబాణమును విడువుము. నా ఋణఫణములను నేను వచ్చునప్పుడింటివద్ద నా భార్యతోఁ జెప్పియైనను రాలేను.

హరి—ఓయీ! మహాశూరుఁడా! భయపడఁబోకు. లేడి యీ సుందర మాకందపాదపసమీపమునముందువైపున నున్నదికాని నీవైపున లేదు. అదిగో—

ఉ. కెంపులచాయ మేనఁ దులకింపఁగ, చాఱలు వజ్రకాంతులన్
నింపఁగ, డెక్కచాలుహరినీలములన్ హసియింపఁగా, మెడన్
సొంపుగఁ ద్రిప్పి యీకడను చూచుచు, పచ్చిక నల్లమేయుచున్
బెంపుడులేడిరో యనఁగ భీతిలకున్నది చూడు గాలవా!

గాల—అట్లయిన నివిగో బాణములను బాణాసనమును బుచ్చుకొని యీదిక్కున నీ మనసువచ్చునన్ని మృగములను వేఁటాడుము. నేనిప్పుడన్నమాట మిత్రోత్తముఁడవైన నీకు బ్రహ్మహత్యామహాపాతకము వచ్చునన్న సంకోచముచేతనే కాని నా ప్రాణభీతిచేతఁ గాదుసుమా. ఏమి యీలేడి మనలను జూచియు బెదరిపాఱక నిశ్శంకముగా నిలుచున్నది. ఇఁక నీవు పోయి చేయిచాఁచి దానిని బట్టుకొనవచ్చును. ఇది మాంసభక్షణముచేయని మావంటి జీవదయాపరు

లయిన బ్రాహ్మణులుండుచోటు కాఁబోలును! కాకున్న నీపిల్లలేడి యిట్లు నిర్భయముగా మనమాటలు వినుచు నిలువఁబడదు.

హరి.—నీవన్నది సత్యమే. అదిగో చూడుమా పయిదేదో తప్పక యొక ఋష్యాశ్రమమే. [దున్;

మ. అదె యాలింపుము దూరమందు శ్రుతివాక్యంబుల్ విన వచ్చె
జడలం దోఁచెడు హోమధూమచయమాచాయందగంజూడుమీ;
యిదె యీవంకను మోదుగుల్సమిధలెంతేఁగ్రుంపగ్రోళ్ళయ్యె;న
ల్లదె దర్భల్ కడుఁగోయ నిప్పుడిపుడే యానేల మోసెత్తెడున్.

కానిమ్ము. ఈహరిణము నన్ను దూర మలయించి తీసికొనిపోకుండ నేనిప్పుడే మెల్లగాఁబోయి పట్టుకొనెదను. (అని పొంచితాఁకుచు ముందువంక మెల్లఁగా నడుగు లిడుచున్నాఁడు.) గాలవా! చూడు మనమిప్పుడు తన్నుఁ బట్టవచ్చుచున్నామని తెలిసికొని కాఁబోలును చెంగుచెంగున దాఁటుచు నడుమనడుమ మనవంకఁ దిరిగి బెదరి చూచుచు లేడి యెట్లు పరుగెత్తుచున్నదో?

సీ. పేరెముల్ వాఱుచుఁ బెద్దదాఁటుల బయల్ కాళ్లజాడించెడుఁ
గరముఁజూడు । ఖురములనుదరంబు గోఁకుకొంచును బ్రక్కలెగ
యరోఁజుచునిల్చెనిపుడుచూడు । మెఱుఁగు మెఱసినట్లు మీఁదఁ
దళుక్కని పల్లమున నడంగెఁబయిని జూడు । మరలనిట్టకు నిక్కి
మనవంక మెడత్రిప్పి బెదరి చూచెడులేడి యదిగొచూడు

గీ. నోట గడ్డిపోచలతోడ నురుఁగు జాఱ
మింటఁ గొమ్ములు చిమ్మెడు మీఁదఁ జూడు
తోఁక జాడించి క్రమ్మఱ వీఁక తోడఁ
బరుగువాఱెడుఁ గనుఁగొమ్ము బయలిమీఁద.

ఆలేడి మనము చూచుచుండఁగానే యింతలోనే యెంతదూరము పాఱిపోయినదో! నేనిప్పుడు శీఘ్రముగా వెంబడించి యించుకసేపు

లోన దాని నలయించి పట్టితెచ్చి యీ బాలకుని సంతోషపెట్టెదను.
(అని విల్లును బాణములను చేతఁబూని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

గాల—అమ్మా! రాజుగారు నన్నిక్కడ దిగవిడచి యేగుటచే, వారు భూతదయాపరులన్నమాట నేటికి సత్యమయినది. వారిఁక నన్నితేళ్ళను జంపినను జంపనిండు. నే నదృష్టవంతుఁడను. మిట్ట మధ్యాహ్నవేళ నేనీయెండలోఁబడి కాళ్లుమండ నోరెండ నెత్తిమాఁద ధైర్యముపీడ హృదయమెద్వ కాళ్ళు వెనుకకీడ్వ బరుగెత్తి వచ్చి నెత్తురు ద్రావెడి యేఁపులివాతను బడక నాతల్లికడుపు చలువచేతను నాభార్యమంగళసూత్రబలముచేతను నేఁటికిఁ దప్పించుకొని వచ్చి నాను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! నీశూరాలాపములు కొంచెము చాలింపుము. దూరమున రాజుగారి కంఠస్వరమువలె వినఁబడు చున్నది.

హరి—(తెరలో)

చ. కరమును డస్సినాఁడ; కసుగందెను దేహము జిహ్వయెండెడుర్ :
చరణము లెఱ్ఱవాఱె; వదనమ్మునఁ జెమ్మట గ్రమ్మె; నింతలో
దొరకదు జింక; యింకఁ గడుదూరము నేఁ బరుగెత్తఁజాల; నీ
శరమునఁ గూల్చువాఁడ నిమిషంబున నీహరిణంబు నియ్యెడన్.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓసత్యకీర్తీ! అలసిలివన్న ప్రాణ వల్లభుని బలుకులు ములుకులవలెఁ జెవులఁబు సోఁకి తామరాకులోని నీరువలె నాయుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది. నన్నిప్పుడు కొనిపోయి హృదయేశ్వరుని చరణసన్నిధానమునఁ జేర్పుము. (అని కన్నీరు విడుచుచున్నది)

సత్య—అమ్మా! కన్నీరు తుడుచుకొని నీహృదయము పదిల పఱచుకొమ్ము. నీవు కేవల స్త్రీస్వభావముచేతను భర్తగారియెడలఁ

గల ప్రేమావేశముచేతను మనసుచెదరి దిగులొందుచున్నావే కాని యిప్పుడు ప్రభువువారికి వచ్చినభయమేదియులేదు. అతఁడీపాటికి లేడిని యమపురికిఁబుచ్చి మరల వచ్చుచుండును.

గాల — అదిగో మరల నామిత్రునిమాట వినవచ్చుచున్నది. మీరందఱుచాలించి వినుండి.

హరి — (తెరలో) ఆహా! మనుష్యుఁడెంతటి క్రూరకర్ముఁడు! కలలోను బరులకెన్నఁడును కీడుతలఁచి యెఱుఁగక మహారణ్యముల యందు మునులవలె నాకలములుతిని కేవల వన్యాహారములతో నే శరీరధారణము చేసికొనుచు దినములు పుచ్చెడిలేళ్ళ యంతటి సాధుమృగములనుగూడ వేడుకకయి నిష్కారణముగా మారణము నొందించుచున్నాఁడు!

ఉ. నాదుశరంబులేడితొడ నాటినయట్ల తదార్తనాదమున్
నాదుహృదంతరంబునను నాటిశరంబయి, నఱ్ఱగలంచెదున్;
పేదమృగంబు కన్గొనలవెంబడిఁ బాఱెడు బాష్పబిందువుల్
ఖేదము పెంచి నాకనుల క్రేవల నశ్రుల జాలుకొల్పెడున్. 7

చంద్ర — ఇప్పుడు నాహృదయము కుదుటఁబడినది. నా హృదయ వల్లభుఁడు ప్రజాపీడాకరములయిన ఘాతుక మృగోత్కరములనే కాని యీవఱకెన్నఁడును మృగయాసక్తుఁడయి వినోదార్థముగా దయనీయములయిన సాధుమృగములను బాణములానివేసి యెఱుఁగనివాఁడగుటచేతఁ దానీయేణమును బాణముపాలుచేసి నందుకుఁ జింతనొందుచున్నాఁడు. ఆహా! నాప్రాణేశ్వరుని హృదయ మెప్పుడును నవనీతకోమలముకదా.

గాల — తాళుఁడు నా చెవులకెవ్వరిదో మఱియొకమాటవినఁ బడుచున్నది!

(తెరలో విశ్వామిత్రశిష్యుఁడు.)

ఓరాజా! తప్పించుకొని పోతినను కొనకుడీ రాజ్యగర్వముచేత దేహము గ్రొవ్వి నీ వాశ్రమమృగమును గొట్టినమాట నేనిప్పుడేపోయి యనుష్ఠానపరులయిన తరువాత మాగురువులయిన విశ్వామిత్రుల వారితో నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదనో చూడు.

చంద్ర—(భయముతో) ఈమాటలు విన్నను విశ్వామిత్రుని దలంచుకొన్నను నాచిత్తము స్వాయత్తముకాక తత్తరిల్లుచున్నది. ఈవిశ్వామిత్రుఁడు కోపులలోఁ బరమకోపి. ఆశ్రమమృగమును గొట్టినందున కేమిశపించునో! అన్నిటికి నీశ్వరుడేయున్నాఁడు. కానున్నది కాకమానదు. మించినదానికి వగచిన ప్రయోజనమేమి!

సత్య—(ఆలకించి) ప్రభువువారు వేంచేయుచున్నారు. వారి మాట యీచేరువనే వినఁబడుచున్నది.

హరి—(ప్రవేశించి) దెబ్బతినిపడక లేడియుఁ దపోవనములో దూఱి యదృశ్యమయినది. మునికుమారుఁడును నేనెంతబతి మాలుచు వెంబడించినను నామాటవినిపించుకోక కోపముతోఁ దొలఁగిపోయినాఁడు. నిష్కారణముగాఁ జేజేత త్రాఁచుపాము నలగించి గొడవ తెచ్చుకొన్నాఁడను. ఏమికీడు మూడునో, ఆశ్రితా భయప్రదాతయైన యీశ్వరునిమీఁదనే భారమువేసి యాతనినే సర్వమునకు నమ్ముకొనియుండెదను. (అనుకొనుచు వచ్చుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(ఎదురుగాఁబోయి) ఓప్రాణేశ్వరా! మీరు సుఖముగావచ్చి మరల నాకన్నులు చల్లపఱచితిరా! మీరెంతోవడదాఁకి బడలి లేఁతతోటకూరకాడవలె వాడుపాఱి యున్నారు. మొగము కందగడ్డవలెఁ గందిపోయినది. ఈణకాల మీచిగురాకుసెజ్జను విశ్రమింతురుగాని రండి (అని చేయిపట్టుకొని తెచ్చుచున్నది)

హరి—(స్పర్శసుఖము నభినయించుచు) ఓమనోనాయకీ! ఆహా! ఏమి యీ స్పర్శసుఖము! నీకరసంస్పర్శనముచేత మంత్రించి

నట్లుగా నాయాయాసమంతయు క్షణములోఁ బోయినది! నీకర పల్లవమే యిటుసోఁకి నామేను చల్లపఱచి యపూర్వసుఖము నిచ్చుచుండఁగా నిఁక నాకీచిగురాకు పానుపేల?

చంద్ర—అయ్యో! నాప్రాణవల్లభుల దేహమున కెంత చెమట పట్టినది! హృదయేశ్వరా! మీచూపులును ముఖభావమునుజూడఁగా మీస్వాంతమం దేదో చింతగదిరి యున్నట్లున్నది. మీ రేలాగుననో కనఁబడుచున్నారు. వాడియున్న మీ యంగముల నొక్కింతసేపీ మెత్తనిపాన్పుపయిఁ జేర్పుఁడు.

హరి—ఓప్రియురాలా! నీహస్తస్పర్శనముచేత నాశరీరతాప మడఁగినట్లే నీవచ నామృతవర్షము చేత నాహృదయతాపమును శాంతించుచున్నది. నీమాట దాటరాదు గనుకఁ గొంతసేపీ పల్లవ తల్పమునందు నామేనువాల్చెదను. (అని కూరుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—మీ దేహమునందలి యీ చెమ్మటసోనలు చూడఁగా నెండకాఁకచేత మీ దేహసువర్ణము కరఁగి పాఱుచున్నదో యన్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈపైటచెఱఁగుతోఁ గొంచెము విసరుదునా? (అని విసరుచు) ఏమి! పద్మగంధ మిప్పుడు గుప్పున ముక్కునకు గొట్టి ఘ్రాణేంద్రియమునకు విందుగొలుపుచున్నది! ఈగాలి యెక్కడనుండి వచ్చియుండును?

హరి—ఈమందమారుతము తామరకొలఁకునుండివచ్చినది. ఆహా! చెమ్మటలోఁ దొప్పదోఁగియున్న యీయంగముల కెంత చల్లఁగా సోఁకి, యపారసుఖము నిచ్చుచున్నది! మనము మణి మందిరములలో హంసతూలికాతల్పములయందు శయనించి పన్నీరు చిలికినట్టి శైత్యపువీవనలతో విసరించుకొనుచున్నను మధ్యాహ్న వేళ నెప్పుడయిన గాలి మనకింతహాయిగా సోఁకినదా? ఇట్టిగాలి ననవరతము ననుభవించెడి యీవనచరులు చేసికొన్నభాగ్యమేభాగ్యము.

ఉ. రాజులు దివ్యసౌధముల రమ్యసుశయ్యలఁ బండి తామె య
వ్యాజసుఖోన్నతుల్ గనుదు మంచును గర్వముపొందుచుండినన్,
సాజముగాఁ బసుల్ సలిపి సల్పి శ్రమంపడుబీద లొందుని
ర్వ్యాజపు గాలిసౌఖ్యమున నబ్బునె వారికి షోడశాంశమున్? 8

చంద్ర—వారివలె నేఁడు మనకును గష్టజీవులమయితిమి గాన మన కీసుఖము లభించినది.

హరి—సందేహ మేమిః? కష్టపడినతరువాత ననుభవించుసుఖ మెప్పుడు నధికసంతోషజనకముగా నుండును. దానికి దే నిదర్శనము.

ఉ. ఎండను మార్గము న్నడిచి యెంతయు డస్సినయట్టిపాంథుడే
నిండుసుఖంబు పొందఁగను నేర్చును జల్లని చెట్లనీడలన్
మెండుగఁ గాయకష్టపడి మేనను జెమ్మట పట్టియున్న యా
తం డొకఁడే కనం గలుగు ధారుణిలోపల గాలిసౌఖ్యముల్. 9

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానే భూమిలో నాపదల తరువాతవచ్చు సుఖములుగూడ నధికానుభవయోగ్యములుగా నుండునేమో?

హరి—(కొంచెము భయపడినవానివలె నగపడుచు గద్గదస్వరముతో) సుఖాధిక్యము నిమిత్తమయి బుద్ధిపూర్వకముగా నాపద లెవ్వరును గోరుకొనకుందురుగాక! (అనిలిచ్చపడి చూచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! అదియేమి? ఆపదయనుపేరు నా నోటినుండి వెడలఁగానే మీరు భయపీడితులవలెఁ గంపించినారు! మీచూపులేమో యిప్పుడు వింతగా నున్నవి. మీమనసు చెదరి యున్నట్టు మీ ముఖచిహ్నములు చెప్పకచెప్పుచున్నవి. మీభయ హేతువేమో నేసెంచుక యడుగవచ్చునా?

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! నాహృదయము తెలిపెదవినుము. నే నిప్పుడు తలచుకొనిపోయినది విశ్వామిత్రునియాశ్రమ మృగమఁట!

నీవిప్పు డాపదయని పేర్కొనఁగానే నాకామృగవార్త మనస్సునఁ దట్టి నేను దానిని గొట్టినందునకయి చిప్పలేక యుండిపడెడి యా తాపసుఁ డేమియాపదలఁ బెట్టునోయని నాహృదయమున బెదరు గదిరినది.

చంద్ర—మీరు భయపడవలసిన పనిలేదు. ఎఱుఁగకచేసిన దానికి విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మేమిచేయును? విశ్వామిత్రుఁడు మహాతపస్వి కాఁడా? నాయెడ నపరాధము వచ్చినదని యున్నది యున్నట్టుచెప్పి క్షమింపవేఁడినప్పుడే సైరణ వహింపఁడేని, ఇఁక నాతపస్వితన మెందుకు?

హరి—కార్చిచ్చువచ్చి చుట్టుకొన నున్నప్పుడు నిప్పు నీళ్ళ వలెఁ జల్లగానుండునని చెప్పిన నెవ్వరికూరట కలుగును? నీవుచెప్పెడి యాశాంతిపరులయిన ఋషులు వేఱు; విశ్వామిత్రుఁడు వేఱు. నిప్పు యినను జల్లపడవచ్చునుగాని విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మెప్పుడు శాంతుఁడుకాఁడు. అతఁడు చండకోపి. అతనిపేరు విన్న ఫాలాక్షుఁడును సంచలించును. నీవాతని కోపస్వభావ మెఱుఁగని ముగ్ధురాల వౌటచే ధైర్యము వహించుచున్నావుగాని యెఱిఁగి యెఱిఁగి నేనెట్లు మనస్థైర్యము నిలుపుకొనగలను!

సత్య—ఓరాజేంద్రా! దేవరవారు మిన్నువిఱిగి మీఁదబడి నను జలింపని ధైర్యశాలులే. ఇప్పుడిట్టి పేదమాటలేల యాడెదరు? ఇట్టి సమయములోఁ పిఱికిగుండెగల యబలలకు ధైర్యము చెప్పవలసిన మీరే వారికిదిగులు పుట్టించినచో నిఁక మాకుదిటము చెప్పువారెవ్వరు? మీరు మీసహజధైర్యమును మఱలఁ దెచ్చుకొనుఁడు. ఋషుల వచనములే కఠినములుగాని మనస్సు లెప్పుడును మృదువులుగానే యుండును. ఒకవేళ విశ్వామిత్రుఁడు కఠినచిత్తుఁడై కోపమెత్తి నిర్నిమిత్తముగా మిమ్ము విపత్తులపాలు చేయుననుకొన్నను, మీరప్పుడే

కదా ధైర్య మవలంబింపవలెను! దైవమాయ యేమోకాని యీ లోకములో జనుల కాపదలు వచ్చుననుకొనుచుండునప్పు డుండుభయములో సహస్రాంశమయినను నిజముగా విపత్తు వచ్చినప్పు డుండదు.

గీ. అందుచేతనె జగతిలో సఖిలజనులు
నాపదలచేతఁ బొందెడు వ్యథలకన్న
నాపదలువచ్చు నన్నభయంబుచేత
శతగుణములెక్కువగఁ గాంత్రు వెతలనెపుడు. 10

హరి—మీ రిప్పుడేమో యీబయలితో మాటాడుచున్నారు. మీమాటలను వేనిని నావీనులు వినకున్నవి. నాకన్నులు మూఁతలుబడుచున్నవి. నాయింద్రియములు నాకు వశములుగాక యెక్కడికో పరుగువాఱుచున్నట్టున్నవి. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి కోపము చూపకమునుపే యీయింద్రియములవలెనే మనమును పాఱిపోదమా?

చంద్ర—నిద్రచేతను గాఁబోలును మీరు జోగుచున్నారు. ఎండలో బడలివచ్చిన మీయవయవములు విశ్రాంతిఁగోరుచున్నవి. మీరు విశ్వామిత్రునిమాట మఱచిపోయి క్షణకాలము నాతొడ తలగడఁగాఁ జేసికొని యీశయ్యమీఁద శయనింపుడు. (అని పాన్పు మీఁదఁ జేర్చుచున్నది)

హరి—హృదయము కలఁగియున్నవారికి నిద్రరాదని చెప్పెదరు. నాకిఁటి కిప్పుడేమో నిద్ర కూరుకొనివచ్చుచున్నది. నన్ను జోకొట్టి నిద్రపుచ్చుటకో యనఁ గోయిలలును దుమ్మెదలును మధురస్వరముతో జోలలు పాడుచున్నవి. నాచిత్తశాంతికయి యీశ్వరుఁ డంపిన దూతవలెవచ్చి యిప్పుడీనిద్ర నన్నోదార్పఁ జూచుచున్నది. నేనొక్కనిమిషము నిద్రించి యామనోవేదనను మఱచిపోయెదను. (అని చంద్రమతి తొడమీఁద శిరస్సిడి పరుండి నిద్రపోవుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓహో! నిద్రయెంతదొడ్డది! నాప్రాణనాథుఁడు మహావ్యాకులదశలోనుండ మాపాలిఁటి భాగ్యదేవతవలెఁ బ్రసన్నమయి దుఃఖోపశమనము చేయుచున్నది. ఏమి యీ యాశ్చర్యము! దివ్యభవనముల యందు బంగరు తూఁగుటుయ్యెలలో హంసతూలికా తల్పముమీఁద బరుండినప్పుడును రాజకార్యచింతాపరత్వముచేత నే వేళను గన్ను మూయకుండునా మనోవల్లభుఁ డిప్పు డీచెట్టునీడలో గటికినేలను జిగురాకులమీఁద నెంతలో గన్నుమూసినాఁడు!

సత్య—అమ్మా! నిద్రసుఖ మెఱుఁగ దన్నమాట మీరు వినియుండలేదా?

గీ. ధనికుల గృహంబులందు నిద్రాపఘాటి
హంసతూలికాతల్పంబులందుఁ దాను
నిలువనొల్లక బీదలనెలవు చేరి
కటికి నేలనె సుఖియింపఁగనమె మనము?

గాల—అమ్మా! నాకితఁడు చెప్పినది స్వానుభవసిద్ధము. ధనికులైన మా పొరుగువారు పట్టెమంచములమీఁదను పట్టుపరుపుల మీఁదను బరుండి చోరభీతిచేత నిద్రపట్టక పొరలుచుండఁగా, ధనము లేని నేను మా నులకమంచముమీఁద మేనుచేర్చుటయే తడవుగా గుఱ్ఱుపట్టి హాయిగా నాదమఱచి నిద్రపోవుచుందును. ఆవల నా చెవిలో నూఱుభేరులు మ్రోగుచున్నను నాకు మెలఁకువరాదు. నాగుఱ్ఱు మీ రెప్పుడును వినలేదుగదా! ఏల వినకుందురు? మంచమెక్కి మాయింట గుఱ్ఱుపట్టితినా మీయింట మీరు నిద్రమేలుకొనవలసినదే.

చంద్ర—ఓయీ! నీయతిభాషిత్వము కొంతసేపు కట్టిపెట్టుము. ఓ సత్యకీర్తీ! అదియేమో కాని నాచిత్తము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు వ్యాకుల పడుచున్నది. ఈ నట్టడవిలో మా కేమికీడు మూడనున్నదో!

సత్య—అమ్మా! దంపతులు మీరిరువురును భగవదనుగ్ర హము కలవారు. మీరితరుల కెప్పుడును గీడుచేసి యెఱుఁగరు. మీకే కీడును రాదు. విశ్వామిత్రుఁడు మీకొక యెగ్గుతలఁచినను, చిరకాల ముండక మీకది యీశ్వరకటాక్షమువలన సూర్యునిముందు మంచు విడి పోవునట్లు విడిపోవును.

హరి—(ఉలికిపడిలేచి) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నా కిరీటము తన్నకు తన్నకు. నే నపరాధిని గాను (అని వడఁకుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(వీపుచఱచి) ఓ ప్రాణనాయకా! భయపడకుము. మీ కేదో పీడకల వచ్చినది కాఁబోలును. ఈశ్వరుఁడు మీకీదుస్స్వప్న ఫలము కలుగకుండఁ జేయునుగాక.

హరి—ఔరా! బ్రాహ్మణుఁడు నన్నెంత తన్ను తన్నెను. నాతలయంతయు నొచ్చుచున్నది. ఈబ్రాహ్మణుఁడు నన్ను సింహాస నమునుండి పడఁద్రోచి రాజ్యమంతయు నపహరించి, పురమువెడల నడఁచి, ఈ యడవిలో నన్నెంతలేసిబాధలుపెట్టినాఁడు! ఓయీశ్వరా! నీవే దిక్కు నన్ను రక్షింపుము.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! ఇందుఁ బరులెవ్వరునులేరు. భయ పడఁబోకుము. ఇది కలకాని సత్యముకాదు. కలఁగాంచినయర్థము లెప్పుడయిన సత్యమగునా? మీరు తెలివితెచ్చుకొని మామొగముల వంకఁ గన్నులువిచ్చిచూడుఁడు. నేను మీ ధర్మపత్నిని జంద్రమతిని. వీఁడు లోహితాస్యుఁడు. ఈతఁడు మీమంత్రి సత్యకీర్తి. మేమందర మును మీ యొద్దనే యున్నాము.

హరి—(కన్నులువిచ్చిచూచి) స్వప్నములు సత్యములు కావు గాని యిప్పుడు ప్రత్యక్షముగా జరిగిన యిదిమాత్రము స్వప్నము కాదు. అతఁడు తన్నిన తన్నుచేత శిరస్సింకను నొచ్చుచున్నది. మీ రందఱు నిక్కడ నుండఁగనే యెంతలో నయోధ్యకుబోయి సింహా

సనమును గోలుపోయి, అడవులలో నిడుమలుకుడిచి మరల మిమ్మిం డటిని గలసి కొన్నాను! ఆబ్రాహ్మణుఁడు కోపముతో నన్నిన్నియాప దలఁ బెట్టియుఁ గట్టకడపట నా సింహాసనము నాకు విడిచియే పోయి నాఁడు.

సత్య—ఓమహారాజా! మీ రిప్పుడు చెప్పినదంతయు మీరు కలలోఁగన్నవార్త. ఇంత యల్పకాలములో మీకెంత పెద్దకలవచ్చి నది! ఇఁక మీరీకలను మఱచిపోండి. దీనినే మరల మరలఁ దల్చి తలపోయుచున్న యెడల, మీ మనస్సునకు లేనిపోని చింతకలుగును.

హరి—ఇది స్వప్నమా? నిజముగా జరిగినట్లే యున్నదే! (తలతడవుకొనుచు) నన్నతఁడు తన్నలేదా? ఇదికల కాదు. నిజము గానే యతఁడు నా కిరీటమును తన్నినాడు.

చంద్ర—అయ్యో! నా హృదయేశ్వరుని హృదయము చెదిరి పోయినది. ఈ మనోవ్యథ మాన్పుట కేదియుపాయము? ఇందెవ్వ రయినఁ గర్ణరసాయనముగా సంగీతము పాడఁగలవారయిన నున్న యెడల, నా ప్రాణవల్లభుని మనస్సు కలంక కొంత దీరునుగదా?

సత్య—ఇది మహారణ్యము. శ్రావ్యముగా ఝుంకారములు చేయు మధుపాంగనలుతక్క నిక్కడ సంగీతము పాడువా రెవ్వరుం దురు? మన యాస్థానమందలి గాయకు లెవ్వరును మనవెంట రాలేదు.

గాల—ఎవ్వరును రాకపోనేల? సంగీతశాస్త్ర ప్రవీణుఁడను నేనే వచ్చియున్నాను. నే నిప్పుడు నా యపూర్వ సంగీతముచేత మనస్సు కలఁకతీర్చి నా మిత్రుని దేర్చెదను. గాంధర్వస్వరమును పరిహసింపఁ జాలిన నాగాత్ర మాధుర్యమును జిత్తగింపుఁడు. (అని పాడుచున్నాఁడు.)

క. కలలో గాంచిన యర్థము
ఇలలో సత్యములుకావు హితమిదివినుమా

కలలోన వరుకులాడిన

గలుగునె గాయంబు లెందుఁ గాయమునందున్?

ఓ సభ్యులారా! నా గాత్రమెట్లున్నది?

సత్య—ఎట్లుండవలెనో యట్లున్నది. అర్థాంతరముచేత నీ వన్నట్లు గాంధర్వస్వరమే.

హరి—ఈగాలవుని పాటవలన మనస్తాపముపోయి నాకిప్పుడు కొంత స్వస్థత గలిగినది. ఇంతవఱకును మీరు చెప్పినమాటలు నా చెవిని చొరనే లేదు. ఓహృదయేశ్వరీ! మీరింతకు ముందేదో యన్నారే, అదియేమి?

చంద్ర—మరేమియును లేదు. దేవరవారిమనస్సు కలతఁ దీర్చుటకు హృదయరంజకముగా గానముచేయువారెవ్వరయిననుండిన బాగుండుననుకొన్నాము.

హరి—ఓమధురభాషిణీ! నీవు చెంతనుండి మాటాడుచుండఁగా వేఱుగసంగీత మేలకావలెను? నాకు నీమాటలేసంగీతము. అపయిని పాటపాడి నవ్వించుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడు గాలవుఁ డొకఁడు మనయొద్ద నున్నాఁడు.

గాల—అట్లయిన నిప్పుడిక్కడ నిద్దఱుపాటకు లున్నారు.

పాల—ఓమహాప్రభూ! శుభమగుఁగాక! మాతంగాంగనలఁట! ఇద్దరుముద్దియలు యాచనార్థమువచ్చి, యిచ్చట చెట్టునీడను నిలిచి పాటలుపాడి వినోదింపఁ జేయఁగలమని విన్నవింపుమను చున్నారు. సెలవయ్యేనేని వారిని గొనివచ్చెదను.

హరి—వారిపాటలచేతనైన నా మనసులోని యారాటము తొలఁగునేమో! పాడింతము తీసికొనిరమ్ము.

[ఇద్దఱు మాలెతలు ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాలె—(చేతులుజోడించి మ్రొక్కి) ఓరాజసార్వభౌమా! దేవరవారికి మేలగునుగాక! ఇంతకుముండప్పుడప్పు డేలినవారిసుగుణ

సురూపాదులను శ్రవణానందముగావిని సంతోషించుచుండుటయే కాని కన్నులపండువుగా సందర్శించి యానందించు భాగ్యమీవఱ కెన్నఁడును లభింపలేదు. మీదివ్యసుందరవిగ్రహములు మాకన్నుల నిండఁ గూడఁ గాంచుటచే నేఁడు కదా మేము భూమిమీఁద జన్మ మెత్తినఫలము పొందఁగలిగితిమి! మాకన్ను లిప్పుడు ధన్యము లయి నవి. మేము చేసినపుణ్యము మఱి యెవ్వరును జేయలేదు.

హరి—(సత్యకీర్తితో రహస్యముగా) ఓమంత్రిపుంగవా! దృష్టి మిఱుమిట్లు గొలుపుచున్న యీమందయానలసుందరాకార మును జూచినను వీనులకు విందులుగొలుపు మృదుమధురవచోర చనా చమత్కారములు విన్నను వీరు విహారార్థముగా ధారుణి కవతరించిన లక్ష్మీసరస్వతులో, గానకళాకౌశలమును జూపవచ్చిన రంభోర్వశులో, రూపముధరించి సంచరించుచున్న పంచసాయకుని సమ్మోహనవిద్యలో యన్నట్లున్నారు గాని మాతంగకాంతలుగా నెంతమాత్రమును లేరు.

ఉ. వా తెఱ లల్లకెంపులకు వన్నియ వెట్టగ, ముద్దుమోములుం
బ్రాఁతిగఁ బూర్ణిమాశశికి వంకలు దిద్దఁగ, నవ్వు చంద్రికా
వ్రాతము తెల్విఁ బెంపఁ, గనుపట్టెడ రింతులు నల్లరూపునన్
జేతన దాల్చి క్రుమ్మరెడు చెల్వపు నీలపు బొమ్మలో యనన్.13

మానవజాతిలో నిట్టిలావణ్యవతులను మన మెన్నఁడయినఁ జూచి యెఱుఁగుదుమా?

సత్య—ఒక్కమానవజాతిలోనే కాదు గంధర్వకామిను లలోఁ గూడ వీరిని బోలిన యందకత్తెలుండుట దుర్లభము. వీ రలం కారములు లేకయే నిసర్గమనోహరాకారములతో నెట్లు ప్రకాశించు చున్నారో!

హరి—స్వభావచారుమనోహరశరీరముల కలంకారము లక్కఱగునే లేదు.

చ. తళుకు మెఱుంగు బోయగపుఁడావిశరీర మలంకరింపఁగా
వలయునె రత్నభూష లవి వట్టి వికారము లౌను గాక? మిం
చులకు మెఱుఁ గిడ న్వలెనె? శుద్ధసువర్ణము పూఁతఁ గోరునే?
యిలపయి రంగిడన్ వలెనె యింద్రధనస్సునకింతయేనియున్? 14

ఓసత్యకీర్తి! సర్వసంగపరిత్యాగు లయినయోగులకును భ్రమలు పుట్టించు వీరి యసమానరూపకళావిభ్రమములు చూడఁగా విశ్వామిత్రుఁడే తనతపోబలముచేత వీరిని సృజించి మనలను వంచించుటకయి యిట్లు పంచి యుండునేమో యని యించుకసంశయ మంకురించుచున్నది. ఇది యాసంయమి చేసినమాయ యయియుండదు కదా?

సత్య—ఓ రాజేంద్రా! మీ రింక విశ్వామిత్రుని పేరు మఱచి పోవలెను. అప్పుడు లేడిని గొట్టినప్పటినుండియు విశ్వామిత్రుఁ డేమి చేయునో యన్నభయము మీమనస్సునబట్టి విడువక యన్యచింత పోఁగొట్టినందున మీ కిప్పుడు సర్వమును విశ్వామిత్రమయముగానే తోఁచుచున్నది. మీ రంతకుముందు నిద్రయందును విశ్వామిత్రునే చూచి యదరిపడి లేచితిరి. ఇప్పుడు మేలుకొని యుండియు విశ్వామిత్రునే పలువరించుచున్నారు. మీరొక్కసారి యిటు తిరిగి యించుకసేపు వీరిపాట యాలకింపుఁడు.

మాలె—ఓభూలోకదేవేంద్రా! అర్థు లడిగిన దానిని లేదనక యిచ్చెడుదొడ్డదాత లని దేవరవారి నెల్లవారును వేయినోళ్ళ శ్లాఘింపఁగా జెవులు చల్లఁగా విని, మీవలన మాయభిమతార్థసిద్ధి యగు నన్నయాశతో మిమ్మిట వేఁడవచ్చినారము. మేము నృత్తగానవిద్యలయం దించుక ప్రవీణురాండ్రము. రసికజనశిఖామణు

లయిన యేలినవారు మావిద్య కొంచెము చిత్తగించి మాయభీష్ట మును దీర్చి మమ్ము సంతోషపెట్టి పంప ననుగ్రహింపవలెను.

హరి—లోకములో గానరసమునంబాబాలవృద్ధమునాదరము లేనివారెవరుందురు? భువిలో సంగీతశ్రవణమునందుఁజవిలేనివారొక్క చెవిలేనివారే. ఏదీమీరొక్కమంచిరాగమునాలాపన చేసి మీకు వచ్చి నగీతము నొకదానిని వీణెమీఁద జక్కఁగాఁబాడి మాకుగర్ణోత్సవము చేయుఁడు.

మాతె—(వీణెలు శ్రుతిచేసి మీటుచుఁ గంఠ మెత్తి పాడుచున్నారు.)

ద్విపద. నాయక! నీమీఁద నాదుచిత్తంబు
పాయక యెప్పుడుఁ బగలునురాత్రి
చిరకాలమందుంటి చిక్కి వేరూని
మరలించుకొన్నను మరల దే మందు?
కనికర మెదనుంచి కావుము నన్ను;
నను నిట్లు కలఁచుట న్యాయంబుకాదు.
మనుజులు కొందఱు మహిమీఁదఁ దమకె
ధన మున్న దనియు సౌధము లున్న వనియు
సిరు లున్న వనియును జెలు వున్న దనియుఁ
బరువ మున్న దనియుఁ బట్టరానట్టి
గర్వాతిశయమునఁ గన్గాన లేక
యుర్విపై మావంటియువతీజనంబు
వెతపెట్టుదురు వారివేఁడికో ల్విడక
ఎల్లరు భూమిలో నేడుజేనలకై
యల్లపు డధికాడు లంత్యకాలమున,
తలఁ గట్టుకొని పోము ధరణిలో దేది;

యిలమీఁద నటువెన్క నెల్లవారలము
సములమే యౌదుము సత్యంబుసుమ్ము.
సమయంబు మించినఁ జాలఁ జింతించు
కార్య మేమియు లేదు; కావున వేగ,
ధైర్యంబు విడనాడి తాళంగ లేక
ఘనసాహసమునకుఁ గడఁగకమున్న
ననుఁ బ్రోవు మోప్రాణనాయక! నీవు.
కడసారి ప్రార్థింతుఁ గాంతుఁడో నిన్ను;
విడువకు విడువకు విడువకునన్ను.
ఆఁడువా ఁడను రన్న నవనిలోపలను
గీ డెంతవారికిఁ గొరలక కల్గు.
చెప్పితి మున్ముందు చేయు మేదైనఁ
దప్పింక నామీఁదఁ దగదు ప్రోయంగ.

హరి—ఓహో! వీరిపాట యెంత ముచ్చటగా నున్నది!

చ. జిలిబిలిపాట లంగుళులఁ జిమ్మెడుతంత్రులసుస్వరంబుతోఁ
గలసి చెలంగె; హస్తముల గాజులచప్పుడు తాళమానమై
చెలఁగెను; లోచనాభినయచిహ్నము గీతములోని భావముం
దెలిపె; మనోజ్ఞమై లయను దెల్పె బదాభినయంబు చక్కఁగన్ 16

ఈగానరస మచ్చటి మోళ్ళను జిగురింపఁ జేయుచున్నను సంతోషాంకురము లేక మోడువాఱియున్న నాయుల్లమును బల్లవింపఁ జేయ లేకున్నది.

సత్య—(తనలో) ఏమి! రాళ్ళుకరఁగెడి యీమనోహర సంగీతమువలనను రాజుగారి మనస్సు దుఃఖమును మఱచిపోకున్నది! ఇఁక నే నిందలి కథాంశమునకు దింపి మఱపించెదను.(ప్రకాశముగా) ఓరాజేంద్రా! ఈగీతమునందలి నాయికవాక్యములనుజిత్తగించినారా!

హరి—ఇవి చాతుర్యముచాలని ముగ్ధనాయికయొక్క యప్రౌఢవాక్యములుగానున్నవి. ఈనాయికయొక్క యీప్రార్థన నాకుఁ జూడఁగాఁ బ్రియుని మరలు కొల్పుటకంటె నిట్టితుచ్ఛసుఖములనుండి మరలుకొని ధర్మమునే చూచుకొమ్మని నాయకునకు వైరాగ్యములు బోధించుచున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. తనువులు శాశ్వతములుకావన్న యీ హెచ్చరిక విశ్వామిత్రుఁ డెన్ని బాములు పెట్టినను ధర్మమును మాత్రము విడువవలదని నాకును హితబోధ చేయుచున్నది. ఇప్పుడు నామనస్సు వీరి పాటనుండి విముఖమగుచున్నది. ఓసత్యకీర్తీ! తగిన సత్కారముచేసి వీరిని బంపివేయుము.

సత్య—మనస్సులో దీర్ఘవిచారమున్నప్పుడు సర్వమునసహ్యముగానే తోఁచును.

హరి—అవు నది సత్యమే. నామనస్సులోపలనే పరితాపముండి నన్ను బాధించుచున్నప్పుడు బాహ్యము లయినవస్తువులు నా కెట్లు సంతోషమును బుట్టింపఁగలవు? దుఃఖమునందు వస్తుగుణములను వ్యత్యస్త పఱిచెడు యద్భుతశక్తియేదో యున్నది సుమా! అట్లు లేక పోయినయెడల నాకింతవఱకును హృదయరంజకముగానున్న యీవస్తుజాలమంతయు నిప్పుడింతలోనే యేల యసహ్యమగును? కర్ణరసాయనమయిన గానరసమేల చెవులకు రుచియింపక పోవును? ఆహా! దుఃఖము బ్రహ్మసృష్టిని మార్చి నాకుఁ గ్రొత్త సృష్టిని జేయుచున్నది! ఓసత్యకీర్తీ! వీరికి రత్నభూషణాదులు బహుమానమిచ్చి వేగిరము పంపివేయుము.

మొదటిమాలె—ఓసీ! ఈవింత చూచినావా? ఈరాజు రూపమునుజూచినప్పటినుండియు నామనస్సు నాకు వశముగాక సంచలించుచున్నది. అందుచేతనే చేతనముల నచేతనములను జేయవలసిన నాపాట యిప్పు డీరాజుమనస్సున కెక్కకున్నదికాదు.

రెండవమాలె-నీమనస్సుచలించినదే కాని నిన్ను విడిచిపోయి నదికాదు. ఇంక నామనస్సో నన్నప్పుడే విడిచి నాలోపల నిలువక పడుగువాటి పాటపాడినంతసేపును రాజుమీందనే యున్నది. నేనిప్పు డేమి పాడితినో యేమె నెఱుఁగను.

సత్య—ఓగోసంగివడుచులారా! ఇవిగో కాంచనాంబరా భరణములు రాజుగారనుగ్రహించి దయచేయుచున్నారు. వీనిని బుచ్చుకొనుఁడు.

మాలె—ఓమంత్రిచంద్రా! మేమీభూషణముల నొల్లము. ఈమండు వేసవికాలములో దుస్సహమయిన యాతపముచేత మా దేహమంతయు లోపలను వెలుపలనుగూడ దహించుకొనిపోవు చుండఁగా మాకిప్పుడీయలంకారములెందుకు? బాహ్యతాపమయిన నించుక శాంతింపుటకు మీ రాజుగారి శ్వేతచ్ఛత్రము నిచ్చినను గొంత తలదాఁచుకొని సంతోషించెదము.

సత్య—ఓరాజేంద్రా! ఈమాలపడుచు లిప్పుడు కోరరాని కోరికలను గోరుచున్నారు. ఏమి చేయుదము?

గాల—మంత్రివైన నీకాలోచన తోఁపనిపక్షమున వీరిని నాకప్పగింపుము. చెటినాలుగు లెంపకాయలు బహుమాన మిప్పించి, వీరు ముం దెవ్వరి నిట్టికోరకలు కోరకుండఁ జక్కచేసి సాగనంపె దను. వీరికి బాహ్యతాప మడఁగవలెనఁట! నేను జేసెడి యుప చారముచేత బాష్పవర్షము కురిసి యన్నితాపములును దీఱును. అయ్యో! నేను వీరిని దాఁకగూడని బ్రాహ్మణుఁడ నయిపోతినిగాని, కాకపోయినయెడల వీ రీపాటి యిల్లాండ్ర కేశఖండనమహోత్సవము నాటి రాగములు తీయుచుఁ బరుగెత్తి యిల్లు త్రొక్కిచూడరా?

హరి—ఓయి వెఱ్ఱిబ్రాహ్మణుఁడా! తప్పుచేసినప్పటికిని స్త్రీల యెడలఁ గోపముచూపరాదుసుమా. నీ పూరకుండుము, నేను మంచి

మాటలతో వీరిని సమాధానపఱిచి సంతోషపెట్టి పంపివేసెదను. (అని మాలెతలవంకఁ దిరిగి) ఓకాంతలారా! మీరజ్ఞానముచేత నడుగరాని వస్తువడుగుచున్నారు. యాచకులెప్పుడును రాజులను ఛత్రచామరము లడుగరాదు. ఇయ్యఁదగిన మఱి యేవస్తువయిన వేఁడుఁ డిప్పించెదను.

మాలె—అట్లయిన మేము మఱియొక వస్తువునే వేఁడెదము లెండి. ఉపయితాపమును మే మేశీతలవస్తువులచేత నయినను బాపుకోఁగలము. అడఁచుకొన్నను నడఁగక 'పయికిఁ' బొంగివచ్చెడి మాయంతస్తాపమును నీదయారసవృష్టిచేతఁ గాక మఱియెట్లు వారించుకోనేర్తుము? నిన్నుఁ జూచినప్పటి నుండియు మాహృదయములలో బెరుఁగుచున్న దురాపమయిన మన్మథతాపము పోవునట్లుగా మాకొక్కసారి నీచల్లని కౌఁగిలిదయచేయుము.

హరి—హరిహరా! (అని చెవులుమూసికొని) పాపము శమించునుగాక! ఔరా! ఏమి వీరి కండకావరము! ఈచండాలాంగనలు యౌవనమదముచేతఁ గన్నుగానక కండక్రొవ్వున నోర నుడువరాని పాపపుఁ గోరికలను గోరుచున్నారు. ఏ రసలేపరకాంతలు. ఆమీఁద ముట్టను ముచ్చటింపను గూడని చండాలాంగనలు నా మనస్సు స్వప్నమందయినఁ బరసుందరులమీఁదికిఁ బోవునా? ఇఁక వీరితో మాటలాడినదోషమువచ్చును. పాకము మఱింత ముదురకమునుపే వీరినిక్కడనుండి సాగనంపింపవలయును. ఓసత్యకీర్తీ! ఉచితానుచితపరజ్ఞానము లేక తప్పఁద్రాగి నోరికివచ్చినట్లు కారులు ప్రేలుచున్న యీమదవతులను మనభటులచేత మాయెదుటనుండి సాగఁ దోలింపుము.

సత్య—దేవరవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. ఓభద్రా! ఓపాలకా! మీరిద్దఱు నూరక చూచుచున్నారేమి? సురాపానవికార

ముచేత శరీరములు మఱచి యున్మత్తప్రలాపములు చేయుచున్న యీతుడ్రికాంతలను దక్షిణమూవలికి గెంటివేయుఁడు.

పాల—మేమును దేవరవారి యాజ్ఞకొఱకే యెదురు చూచుచున్నాము. ఓ చండాలులారా! గుండెబెదరులేక రాజుగారి నిట్లుండగవుఁగోరికలు కోర మీకెట్లు నోరువచ్చినది? ఇఁక మీరిక్కడ నోరెత్తినపక్షమున నేనీ కత్తితో మీనాలుకలు కోసెదను. లేచిపొండి. (అని కొట్టుచున్నాఁడు.)

భద్రు—సంకోచము లేక వెఱ్ఱిపోకలు పోవుచున్న యీనీచురాండ్రమదము నేనడఁచెదను. (అని కొట్టుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓసత్యకీర్తి! ఈయబలలవీపులమీఁదబడిన దెబ్బలు నాహృదయము మీఁదఁ బడినట్టు తాఁకి నామనస్సు నొప్పించుచున్నవి. ఈబాధ నేను సహింపలేను. భటులను వెంటనేవారించి యజ్ఞానముచేత ననరానిమాట లన్నయీకన్నియలను గొట్టకుండఁ జేయుము.

హరి—ఓమంత్రివరా! దిక్కుమాలిన యీయాఁడువారిని జేయిచేసికొని నొప్పించుట నేను జూడలేను. నేనువీరిని దృష్టిపథము నుండి తొలగింపు మంటినే కాని యిట్లు దయమాలి చబుకులపాలు చేయుమనలేదే. సమయమువచ్చినప్పుడు శత్రురాజులమీఁద మన ప్రతాపముఁ జూపవలెనుగాని యిట్టి యబలలమీఁదనా చూపుట? ఎదిరింపఁజేతకాని మానవతులను మొత్తుటలో నీవీరభటుల కేమి పౌరుషమున్నది?

ఉ. అర్థులమీఁదఁ జూపనగునా? తనశూరత వీరుఁ డెందుఁ బ్ర
త్యర్థులమీఁద యుద్ధసమయంబునఁ జూపఁగఁ జెల్లుగాక! సం
వర్థితదీర్ఘవృక్షములపైఁ దనశక్తి మహాబలుండు తా
నర్థిని జూపుఁగాక యడుగంటినతీఁగెలమీఁదఁ జూపునే?

మ. అలుగం గాంతల యూరుయుగ్మములు మత్తారిభ హస్తంబులే?
లలనాపాంగనిరీక్షణంబు లరిరాడ్బాణోగ్రబాణంబులే?
తిలకింప న్వారిబోండ్లకన్బొమలు శత్రుత్యాగచాపంబులే?
వల దీక్రొవ్విరిబోండ్ల నంట; నివు డీబంట్ల న్నివారింపుమా.

సత్య—ఓవీరభటులారా! వీరి నావలకు గెంటుఁడని నేను నియోగింపఁగా మీరు మీశూరత్వమంతయు నీయాఁడువారిమీఁద నే కనఁబలుచుచున్నా రేమి? ప్రభువువారు కోపపడుచున్నారు. వీరిని గొట్టక విడువుఁడు.

పాల—ఓమంత్రిపుంగవా! రాజుగారిమనస్సు కలఁగియుండుట చేత వారికాగ్రహము తెప్పించి చిత్తమును జింతనుండి మరలింప వలయునని యిట్లు చేసినార మే కాని యాఁడువారిని జేయిచేసికొని కొట్టుటకు హరిశ్చంద్రునిబంట్లమయిన మేముమాత్ర మంతక్రూర చిత్తులమా?

మాలె—(ఏడ్చుచు) ఓరాజధమా! నీవాఁడుతోడునఁ బుట్ట లేదా? కిరాతుఁడవా? యాచింపవచ్చిన మావంటిపుష్పకోమలులను గొట్టుఁడని యీయమకింకరులవంటి క్రూరులను గరుణమాలి నియోగింప నీకు నోరెట్లు వచ్చినది? మామెత్తని దేహములు దెబ్బలచేత నెట్లు కందినవో చూడు. మాకొప్పులు వీడి యీనేలమీఁద, పువ్వు లెట్లు చిందినవోచూడు. ఓదయావిహీనా! ఇప్పుడయిన నీకన్నులు చల్లపడినవా? అఁడువా రుసురుసురని క్షోభపడినఁ దత్ఫలము కట్టి కుడుపక యూరకపోదు. మమ్ము బిడ్డలవలె జూచుకొనుచున్న విశ్వా మిత్రునికి నీదుర్ణయమును నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదమోచూడు. ఇంకొక్కనిమిష మోపికపెట్టుము. (అని వెడలిపోవుచున్నారు)

హరి—ఓసత్యకీర్తీ!

ఉ. కొప్పులు వీడ, మోములను గ్రొంజెమ రెంతయుఁ గూడ, బాష్పముల్
  కుప్పలు గూరి యూరి కనుఁగొల్కుల జాలుగ నోడ, నయ్యెడ
  కొప్పు తొలంగివాడ గవు నొక్కట నల్లల నాడఁ జేడెలా
  చొప్పునఁ జూడు పోయెదరు శోకము రూపము తాల్చినట్లుగన్.

నిష్కారణముగా స్త్రీలను గొట్టించి మనము పాపమునకొడి గట్టుకొన్నాము. ఇట్లాడువారి నేడిపించిన క్షోభము మనకుఁ దగులక పోదు. వారు విశ్వామిత్రునిగూడ బేర్కొనుచున్నారు. నాకిదియంతయు నేదో కపటనాటకముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని సత్యము వలె లేదు. ఋష్యాశ్రమము లెక్కడ? చండాల స్త్రీలుండు టెక్కడ?

సత్య—దేవరవారూహించినది యథార్థము. తపోవనముల యం దెక్కడను మాతంగాంగన లుందురని యీవఱ కెన్నఁడును విని యుండ లేదు. నాకుఁ జూడఁగా వీ రేదో కపటము మనస్సులో నుంచుకొని యీప్రకారముగా వేషములు వేసికొని వచ్చినట్లుగాఁ దోఁచుచున్నారు కాని నిక్కంపుమాలెతలుగాఁ దోఁచరు.

చంద్ర—ఇది యేమో నాకును మహేంద్రజాలముగానే యున్నది. మనము భూతభూమికి వచ్చియుండలేదుగదా? లేక విశ్వామిత్రుని మాయమైయుండునా? తాళుఁడు మేఘగర్జనమువలె దూరమున నెవ్వరిదో గంభీరఘోషణము వినవచ్చుచున్నది.

హరి—(ఆలకించి) మాలెతలమాటలు విని దురాగ్రహము చేత మండిపడుచు మనమీఁదికి వచ్చుచున్న విశ్వామిత్రుని కోపవాక్యమువలెనున్నది వినుండి.

అందఱు—(చెవియొగ్గి వినుచున్నారు)

(తెరలో)

శా. ఏమేమీ! తనబంట్లచేత మిము రాజేరీతి మొత్తించెఁగా!
  యామూఢుండు తపఃప్రభావమును నావంతేనియు న్నన్నువి

శ్వామిత్రుం దెలియం డీఁకం దెలియు నస్మచ్ఛండకోపాగ్నిచే;
భీమోద్యత్ప్రళయాగ్నిమీఁద శలభంబేమూఁక నుంకించెనే? 20

సత్య—అవు నతఁడు విశ్వామిత్రుఁడే. మాలెతలుపోయి నేరములు చెప్పి యాతనిని దీసికొనివచ్చుచున్నారు. ఓరాజేంద్రా! మీరు ధైర్యము వహింపవలసిన సమయమిది. దూరభీరుతయు నాసన్నధీరతయు మహాత్ములకు సహజగుణములు.

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! గాధేయుఁ డెట్లుకోపప్రకంపమానుఁడయి మనదిక్కునకు వచ్చుచున్నాడో చూచితిరా ? మీరించుకయు సంచలింపఁగూడదు.

హరి—ఓసత్యకీర్తీ! ఆవంకం జూడుము.

మ. కనుల న్నిప్పులు రాల నల్దెసలు రూక్షప్రౌఢి నీక్షింపుచున్
ఘనదండాగ్రముతోడఁ బల్మియును వీఁక న్నేల తాటింపుచున్
వనదంష్ట్రిక్రియఁ బండ్లు దీటుచు జటాభారంబు తూఁగాడ గ్ర
క్కున నేతెంచెను జూడు మాతఁ డదిగోఁ గోపంబు రూపొందె
నా 21

అతఁడు మనమీఁదఁ గోపము చూపకమునుపే మనమిప్పుడెదురుగాఁ బోయి భక్తిఁజూపి శాంతచిత్తునిఁ జేయుదము. దుర్వారమయిన కోపాగ్నిని శాంతిజలముచేతనే యార్పవలయును.

చంద్ర—సలసలఁగాఁగుచున్న చమురులోఁబోసిన చల్లని నీరువలెనే మనశాంతవచనములు కోపపరవశుఁడయి యున్న యా తాపసుని మఱింత మండఁజేయునేమో! అయినను మనము శాంతత విడువరాదు. శాంతాత్ములయెడఁ గోపముచూపి యాతఁడే దుష్టుఁడు కానిండు. మన మెదురుగాఁ బోయి సాదాక్రాంతుల మగుదము.

విశ్వా—(ప్రవేశించి పండ్లు పటపటకొఱుకుచుఁ గన్నులెఱ్ఱచేసి) నీతండ్రినిమిత్త మెంతో కష్టపడి నాతపస్సు ధారపోసి

క్రొత్తగా స్వర్గమును నిర్మించి నీజనకునికి బొందితో స్వర్గ మిప్పించిన మేలునైనఁ దలఁపక యిప్పు డెంతపని చేసితివిరా? ఓరికృతఘ్నుఁడా! (అని చేతిలోని యక్షమాలను గ్రిందఁబడవైచి కాలు నేలఁజఱచు చున్నాడు)

హరి—(ఎదురుగాఁబోయి పయిబట్ట మొలకుఁజుట్టుకొని సాష్టాంగపడి) ఓమునిసార్వభౌమా! నమస్కారము.

విశ్వా—(తల కాలితో తన్ని) ఓరిపాపీ! ఈవఱకుఁజేసినది చాలక యిప్పుడు నీశిరస్సుమోపి నాపాదములనుగూడ నంటుచేయు చున్నావేమిరా? తొందరపడకు. నీవుచేసిన పాపఫల మిప్పుడే యనుభ వించెదవు.

హరి—స్వామీ! దేవరవా రింతయాగ్రహముచేయుటకు దాసునియెడ నేమితప్పువచ్చినది? నవరత్నఖచితమయిన యీకఠిన కాంచనకిరీటము సోఁకి దేవరవారి మృదుపాదము నొచ్చినదేమో యని చింతిల్లుచున్నాను.

విశ్వా—ఓరిద్రోహీ! ఇప్పు డొక్కపాదముమాత్రమే కాదు నీదుశ్చరిత్రముచేత నాసర్వాంగములును నొచ్చుచున్నవి. నీవు మా యాశ్రమమృగములను నొప్పించితివన్న దుఃఖముతోనే కోపాగ్నిరగుల నీకిదిబుద్ధి కాదని చెప్పవచ్చుచుండఁగా నింతలో గోలుగోలున నేడ్చుచు దారిలో వీరెదురుపడి గోరుచుట్టుమీఁద రోకలిపోటు వేసినట్లు తమ్ముఁగొట్టించితివన్న పిడుగువంటి దుర్వార్తను నాచెవుల వేసి రాఁజు చున్న నాకోపాగ్నిని భగ్గునమండఁజేసినారు. ఆశ్రమమృగముల హింసించు దుర్బుద్ధి నీకేలపుట్టినది? ఇట్టినోరులేని సాధుజంతువులను తపోవనములుదాటి సంహరింపుమని నీకునీగురుఁడుపదేశించినాఁడా? ఉ. రాజులు మున్ను వేఁటలకు రారె? మదించినదుష్టజంతులన్

దేజముచూపి కానలను దీవ్రశరంబుల రూపు మాపరే?

యారాజనాథు లేయెడల నాశ్రమభూములు చొచ్చినీవలెఁ
నైజమదోద్ధతిన్ మునివనంబుల సాధుమృగాళిఁ గూల్చిరే?

హరి—ఓతాపసోత్తమా! ఈవిషయమున నే నేపాపము నెఱుఁగను. బాల్యచాపలముచేత వీఁడాడుకొనుటకయి నన్నాలేడిని బట్టియిమ్మని వేఁడఁగా సామాన్యకురంగ మనుకొని తఱిమితినేకాని నేనప్పుడది యాశ్రమమృగ మని యెఱుఁగను. ఎఱుఁగక చేసిన యీయపరాధమును క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—మృగమును గొట్టుట యున్న నెఱుఁగక చేసితి నని బొంకితివి. వేఁడవచ్చిన యీనిరపరాధిను లయినకన్నియలను గొట్టించిన యపరాధము నేమని బొంకెదవురా? నీకీచక్రవర్తిత్వమువచ్చుట యడవులలోఁ గందమూలాదుల నేఱుకొని తిని బ్రదుకు మావంటి సాధులను బాధించుకొఱకా? శిరీషపుష్పకోమలు లయినయీముద్దరాండ్రను కఱకుకశలతో మోదు మన నీకు నోరెట్లువచ్చెను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఇఁక మాటలెందుకు? నేను జేసిన వన్నియు నపరాధములే నేనపరాధములు లక్ష చేసినను శరణంటిని గనుక నన్ను మన్నింపుఁడు. శరణన్నమాత్రమున శత్రునకైనను భయమియ్యవలెను. తన్ను నఱకవచ్చినవారికిఁ గూడ వృక్షమునీడనియ్యదా? ఓదయామయా! శాంతింపుము, శాంతింపుము.

విశ్వా—శాంతిపరు లయినయాఋషులు వేరు; మేము వేరు. మమ్ము వారివలెఁ దలంపకుము. నీవు చంకదుడ్డును శరణార్థియు ననుచున్నావు. ని వింక లక్ష చెప్పినను నీమీఁద మాకు దయరాదు. నాదుర్వారకోపాగ్నికి నిన్నిప్పుడు మిడుతనుజేసెదఁజూడు.

గాల—ఓబీదతాపసీ! మారాజు వెఱ్ఱివాఁడయి బతిమాలు కొన్న కొలఁదిని నీవంతకంతకు బిఱ్ఱబిగిసి మిడ్రెక్కుచున్నావు. దయా

లేశము లేని ఈ నీ తపమెందుకు? జప మెందుకు? దమ మెందుకు? స్వాధ్యాయ మెందుకు? కాల్వనా.

చ. అరయఁగ నంతరాత్మను దురాగ్రహపాపమునుండి పాపి సు
స్థిరమతి నిష్కళంకముగఁ జేసినఁ గాక, జపంబు వల్కలాం
బరములు, మౌనమున్, జడలు, వహ్నులుఁ, గృష్ణమృగాజినంబులున్
బురుషుఁ దపస్విచేయునె? సమూలము వమ్మగుఁగాక యన్నియున్.

సత్య—ఓగాలవా! పెద్దల నట్లనరా దూరకుండుము. ఋషులు మాటలలోఁ గాఁకను జూపినను గ్రియలలోఁ జల్లదనమునే కనఁబఱుతురు. వీరి పలుకులు వజ్రకఠినము లయినను హృదయములు నవనీతకోమలములు.

గీ. కఠినముఁగ ముందు కోపవాక్యంబు లన్న
ఋషులు మేలునె చేయుదురు రెండుఁ బిదప;
మొదల మేఘంబు లుఱిమినఁ బిదప నవియె
వానకురిపించు గాదె యీవసుధమీఁద. 24

విశ్వా—ఓరీ! విప్రాధమా! మమ్ము దయయెఱుఁగని క్రూరులమని చెప్పసాహసించుచున్నావుగా! మాకోపమునకు బ్రహ్మరుద్రాదులయినను దలంకుచుండఁగా నీవెంతనిర్భయముగా మమ్ము నిరాకరించుచున్నావురా? మాక్రోధవహ్నిని నీవును జవిచూతువు గాని నిమిషము తాళుము.

గాల—క్రౌర్యము మీవంటి మునివ్యాఘ్రములు చూపినప్పటివలె వ్యాఘ్రములు చూపినప్పుడంత బాధాకరముగా నుండదు. వేఁడుకొన్నను నిరపరాధులమీఁద దయరాదేని, నిర్దయుఁ డయిన యామనుష్యుఁడు కేవల క్రూరమృగమే. కాదు, కాదు. క్రూరమృగమే వానికంటెను సహస్రగుణములు శ్రేష్ఠమయినది. నీ బెద

రింపులకు జడియుటకు నేనడవిలో ముక్కుమూసుకొని కూరుచుండెడు వశిష్ఠుఁడనుగాను. నన్నెవ్వనిగా భావించుచున్నావు? నీకంటెను బది రెట్లెక్కువ నేర్చిన యాస్థాన పరిహాసకుఁడను జుమా నేను.

హరి—మునిచంద్రా! తాను బరిహాసకుఁడనని యీబ్రాహ్మణుఁడే చెప్పుకొనుచున్నాఁడు. అట్టి పరిహాసకు నవ్వులాటమాటలను మీరుపాటిగాఁబట్టిరోషముచూపఁదగదు. కాలకూటవిషాగ్నినిమించెడు మీకోపానలమునకు బ్రహ్మేంద్రాదులును దాళఁజాలరన, మేమేపాటివారము? మీవంటిఘనులు పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మాస్త్రము వేయుదురా? కొడుకు లెప్పుడయిన బుద్ధిలేక తప్పుచేసినచో, తండ్రి శిక్షచేసి రక్షింపఁడా? ఇఁక మీకు దయవచ్చునందాఁక మీ పాదములనుండి లేవను. నన్ను నీటముంచినను పాలముంచినను దేవరదే భారము. (అని మరల పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓమహాత్మా! మారక్షణభారము మీది. ఈతప్పు బుద్ధిపూర్వకమైనదికాదు. ఎఱుఁగక చేసినతప్పును మీవంటిసత్వగుణప్రధాను లయిన మునిసత్తములే క్షమింపకపోయినయెడల మఱియెవ్వరు క్షమింతురు?

విశ్వా—(శాంతతతో) ఓరాజేంద్రా! పాదములమీఁదనుండి లెమ్ము. ఋషులకెప్పుడును దీర్ఘరోషము కూడదు. నీవిప్పుడు పశ్చాత్తాపముగలవాఁడవయి భార్యాపుత్రులతో మాపాదములమీఁదఁబడి యింతగాఁ బ్రార్థించుచున్నావు గాన నీదీనత్వమును జూచి కరుణించి నీయపరాధముల నన్నిటిని మఱచిపోవుచున్నాము. నీకు మాయెడల నిజమైనభక్తి యున్నయెడల, నీవుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా మాకూఁతులైన యీమాలెతలను వరించి మాకు మనఃప్రీతిచేయుము. నిన్నిప్పుడు క్షమించెదము.

హరి—(చేతులు జోడించి నిలిచి) సర్వధర్మవిధులయిన దేవరవారికి నేను ధర్మములు చెప్పునంతటివాఁడను గాను. ధర్మతత్త్వము లన్నియు మీకుఁ గరతలామలకములయి యుండును. లోకములో మీ రెఱుఁగని ధర్మములు లేవు. అట్టి సకలధర్మవేత్తలయిన మీరే ధర్మవిరుద్ధమయిన యీపని చేయుమని నియోగించుట యర్థమగునా నామనసునకని పెట్టవలెనని మీ రిట్లానతిచ్చి యుందురు. కాని వర్ణాశ్రమ ధర్మపరిపాలన పరులయిన తమరిటు మనఃపూర్తిగాఁ బనిచియుండరు.

విశ్వా—ఏమి? నీవే మాకిప్పుడు ధర్మోపదేష్టవుగా, గనఁబడు చున్నావు! నీకు మాకంటెను ధర్మము లెక్కువ తెలియును గా? నీవు సుఖపడగోరుదువేని, అన్యచింతమాని వీరిని వరింపుము. మామాట దాటక వీరి నిప్పుడు చేపట్టితివా, నీతండ్రికివలెనే నీకును బొందితోనే స్వర్గలోకసుఖమును గలిగించెదము.

హరి—ఓమునివర్యా! ధర్మబాహ్యమయిన కార్యమును గురువు విధించినను జేయఁగూడదని మీవంటి పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇఁక నామనోనిశ్చయము వినుఁడు, కులధర్మమును మీఱి పొందు స్వర్గసుఖముకంటెను ధర్మమార్గము నవలంబించుట చేత లభించెడు నరకదుఃఖమయినను నాకుఁ బరమప్రియము. నాకున్న రాజ్యమును సర్వసంపదలను విడువుమన్నను విడుతునుగాని ధర్మముమాత్రము నే నెన్నఁడును విడువఁగలవాఁడను గాను. మీ రిఁక నన్నేమి చేసినను జేయుఁడు. ఇదిగో నాయర్థమును దేహమును మీయధీనములు.

విశ్వా—నీప్రతిజ్ఞకు మేము సంతసించినారము. నీవు సత్యసరస్వతివి. నీవిప్పు డన్నమాట తప్పఁగూడదు. ఏదీ నీరాజ్యమును ధనమును సర్వమును మాకు ధారపోయుము. మేమింతటితోఁ దృప్తి పొంది యాశ్రమమునకుఁ బోయి రాజ్యసుఖమునయిన ననుభవింపు చుండెదము.

హరి—(చంద్రమతివంకఁజూచుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! మీరనుమానింపక వెంటనే మీ రాజ్యమునుమిగిలిన సర్వస్వమును యాచకోత్తముఁడయిన యీముని సత్తమునకు ధారాదత్తము చేయుఁడు. మీధర్మపత్నినయి యుండి నేనుమాత్రము మీసత్యమునకు ధర్మమునకును భంగము గలిగింతునా?

హరి—ఓమునిచంద్రా! ఈభూమి మొన్నమొన్నటిదాఁక మీ కేలి నిస్సారమని విడిచిపెట్టిన దేకాని క్రొత్తదికాదు. దీనిని మరల ననుభవింపవలెనని మీకుఁ గోరికపుట్టినయెడల మీరాజ్యమును మీరు మరల గ్రహించి నన్నుఁగృతార్థుని జేయుఁడు.

విశ్వా—నీ చమత్కార వాక్యము లింతటితోఁజాలును. ఈ తేనెమాటలకు మోసపోవువా రిం దెవ్వరును లేరు. ఇఁక జాగు చేయక ముందుగా నీసర్వసామ్రాజ్యమును మాకు ధారపోసి తరువాత మఱి మాటాడుము.

హరి—పాత్రదానముచేత నేను ధన్యుఁడనగుచున్నాను. ఇదిగో స్వీకరింపుఁడు. గాలవా! ఆజలకలశ మిటు తెమ్ము.

గాల—(ఇచ్చుచున్నాఁడు)

హరి—(పుచ్చుకొని) అస్మత్సకలసామ్రాజ్య ధనకనకవస్తువాహనాని శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం ధారాపూర్వకం బ్రాహ్మణాయ తుభ్య మహం సంప్రదదే నమమ. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(గ్రహించి) ఓరాజేంద్రా! నే నిప్పుడు కొంతవఱకు సంతుష్టాంతరంగుఁడయినాను. మీశరీరములయందున్న యీయాభరణములుకూడ నీవు మాకిప్పు డిచ్చిన సర్వస్వములోనివే గనుక నీ యలంకారములును నీభార్యాపుత్రుల యలంకారములునుగూడ నిప్పించి మమ్ము సంపూర్ణసంతోషులఁ జేయుము.

హరి—నేను ధన్యుఁడ నగుచున్నాను. ఇవిగోఁ బుచ్చుకొనుడు. (అని తీసియిచ్చుచున్నాఁడు)

చంద్ర & లోహి—(తమనగ లిచ్చుచున్నారు)

విశ్వా—(పుచ్చుకొని) ఇది యంతయు సరేకాని మేమయోధ్యకుఁ బోయిన తరువాత నీమంత్రులు మొదలయినవారు మమ్ముఁ జేరనీక తఱిమి రాజ్యమియ్యకపోయిన యెడల, మేమేమి చేయఁ గలము? నీ విప్పుడు మాతోఁగూడ స్వయముగా వచ్చి రాజ్యము మాకిప్పించి తరువాత నీయిచ్చవచ్చినచోటికిఁ బొమ్ము.

హరి—స్వామీ! అంతకంటెను నాకుఁ గార్యమేమున్నది? మీచిత్తమువచ్చినట్లు చేసెదను. పట్టణమునకుఁ బోవుదము విజయం చేయుఁడు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

తృ తీ యా ం క ము

రంగము—అరణ్యమార్గము

[చంద్రమతీ లోహితాస్య సహితముగా హరిశ్చంద్రుఁడును, జనమిత్రుఁడు కామపాలుఁడు మొదలయిన పౌరులును ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—ఓపౌరజనులారా! ఈయరణ్యమార్గములయం దింకను మీ రెంతదూరము నాతోవచ్చెదరు? నాప్రార్థన విని మీరిక్కడ నుండి మరలుఁడు.

జన—(కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు) ఓ మహారాజా! చిన్న నాఁడు కన్న తల్లిదండ్రులను మఱచిపోయి తల్లియుఁ దండ్రియు జొట్ట

ములును సమస్తమును మాకు నీవే యనుకొని, కలలోను గష్టము లన్నమాట యెఱుఁగక చిరకాలమునుండి మేము తల్లిచాటుబిడ్డల వలె మీపాలఁబడి సుఖంపుచున్నాము, అట్టిమే మిప్పు డెట్లు మిమ్ము విడిచి మరలి పోగలము? మేమును మీపాదసేవ చేయుచు మీవెం టనే వచ్చెదము.

కాము—ఓసార్వభౌమా! అనాథులమయిన మమ్మెవ్వరికొప్ప గించిపోయెదవు?

చ. తడవుగఁ జిక్కులం బెనిచి దారుణలీలను గందు బిల్లికిన్
గడపట నప్పగించి చనుకైవడి, మమ్మిటు లింతకాలముం
గొడుకులకన్న నెక్కుడుగఁ గూరిమి నారసి మీరిప్పుడీ
చెడుమునివాతఁద్రోచినఁ జెల్లునె నిర్దయవృత్తి నక్కటా!

చ. నిలువఁగ నీడయుం గుడువనిచ్చలుఁ దియ్యనిపండ్లనిచ్చి, గా
ద్పులకును నెండవానలకుఁ బ్రోపయి ప్రాపయియున్నవృక్షమున్
దొలఁగిని మేసమేసి ధృటిదూలక పక్షులు నిల్వఁ జాలునే?
పలుక లిఁకేల? దిక్కఱిన పక్షులమే యయినార మియ్యెడన్.

ఇన్ని నాళ్ళును గష్టపాటన్న నెట్టిదో యెఱుఁగక మీచాటున బ్రతుకుచున్న గంగిగోవులవంటి మమ్మీమరాగ్రహశీలుఁ డయిన మునిశార్దూలునిపాల విడిచిపోవ మామీఁద మీకింతకరుణయేల లేకపోవలెను?

హరి—ఓపౌరజనులారా! మిమ్ము నేనుదయలేక విడుచు చున్నానని మీరెప్పుడును స్వప్నమందును జింతింపఁబోకుఁడు. ఈ విశ్వామిత్రుఁడు తపోధనులలో నెల్లను బరమపవిత్రుఁడు; విశుద్ధచరి త్రుఁడు. ఈమునిసత్తమునిమహత్వ మెఱుఁగనివారగుటచే మీరీ లాగునఁదెలియనిమాటలుపలుకుచున్నారు. ఈతఁడుపూర్వముచిరకాలము సకలజనరంజకంబుగాఁ బ్రజాపాలనముచేసినమహానుభావుఁడు. ఈయన

సత్పరిపాలనముచేత మీరును ముందత్యల్పకాలములోనే యనంత సౌఖ్యముననుభవింపుచు నన్నుమఱవఁగలరు. నిర్విచారముగా మీరు మీయిండ్లకుఁబొండు.

జన—అకారణముగా రాజ్యమంతయుఁబుచ్చుకొని, నగలపహరించి, కట్టుఁబట్టలతో నరణ్యములకు సాగనంపి, మీవంటిపరమ సాధువులకే యింతలేసియపకారములుచేసిన మహాత్ముఁడు మమ్ము మాత్రమురంరక్షించి మాకుపకారము చేయునన్న మే మెట్లునమ్మ గలము? గోహింసకు సంకోచింపని క్రూరవ్యాఘ్రము మేఁకలనుమేపి కాపాడునా! మాకీవట్టిభ్రమలు కల్పించి యడియాసలు పెట్టక మమ్ము మీ వెంటఁ గొనిపొండు.

కాప—ఓ మహారాజా! సాధుబాధకు వెనుదీయని యీయన దయాగుణమును మావద్దఁ జెప్పఁబోకుము. మీధనకనక వస్తువాహనాదులకు క్రూరచిత్తుఁడయి కయికొన్న యీతనికి దయయెక్కడిది? సర్వసంగపరిత్యాగినని యడవులలోఁ దపస్సు చేసెడి యీతని కీ యిహలోకసంపద లేలకావలసి వచ్చెను?

చ. ఒనరుగృహాదిభోగములు యోగములే? ప్రతివృత్తిఁ బ్రేల్ప నిం
ధనములె యాధనంబులు? రణన్మణిభూషలు వేదఘోషలే?
మొనసినపూవుఁదోఁటలు తపోవనవాటులె? రాజ్య మాజ్యమే?
మునికి నివేల భూవిభవముల్? వెత పెట్టఁగఁ గాక సాధులన్. 3

హరి—ఓపౌరులారా! పెద్దలను మీరట్లనఁగూడదు. మహాత్ముల చిత్తవృత్తులు మనవంటివారికి విదితములు కావు. మమ్ముఁ గృతార్థులను జేయఁదలఁచియే వారీధనకనకాదిసంపదలు స్వీకరించిరి కాని, ముముక్షువు లయిన తమకుఁగావలసి కాదు.

క. జనకులు నగ లిడఁ గొడుకుల
కును జెవుల న్నొప్పి యెత్తఁ గుట్టించుగతిన్

నను ధన్యునిఁ జేయునె యీ
ఘనుఁడును గష్టములు నాకుఁ గల్పించుఁ జుఁడీ. 4

ధనముపోయినప్పుడేపురుషుని యోగ్యతలులోకములోఁ దెలియవగును. కాఁబట్టి నాధన మాతఁడు గ్రహించుట నామేలుకొఱకే. ఇఁకముందు నేను మీకండఅకును నాస్వచ్ఛగుణముతో వగపడుదును.

చ. వినుఁడు ధనంబు భీరులను వీరులఁ గాఁగను దోఁపఁ జేసెడున్;
ఘనతరబుద్ధిమంతులఁగఁ గన్పడఁ జేయును బుద్ధిహీనులన్;
బనుపడఁ దోఁపఁ జేయు గుణవంతులఁగా గుణహీనులన్; సదా
జనులను మోసపుచ్చి ధనసంపద చిత్తము మత్తుగొల్పెడున్. 5

ఇట్లు మోసము చేయని దొక్కబీదతనమే.

చ. కనకము శుద్ధ మాటయును గల్మషదూషిత మాట తిన్నఁగా
ననలముచేతనే యెఱుఁగ నయ్యెడుక్రైవడి, భూమిలోపలన్
జనుఁడు విశుద్ధుఁడౌటయు నిజంబుగఁ దాఁ గలుషాత్ముఁడౌటయున్
వినికిడి చేయు స్పష్టముగ బీదతనంబె జగజ్జనాళికిన్. 6

జన—దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లు పేదవారిని మంచివారినిగఁ జేయలేకపోయినను మంచివారినిసహితము చెడ్డవారినిగాఁదోఁపించెడి దుర్గుణ మొకటి బీదతనమునందుఁగూడ నున్నది. కాఁబట్టి బీదతన మెప్పుడును మంచిదనరాదు.

చ. సిరులు తొలంగినన్ సఖులు చేరరు; చేరువ రారు బంధువుల్;
కరముఁ దిరస్కరించుఁ గులకాంతయు; లోకులు సద్గుణంబులన్
సొరిదిని దుర్గుణంబులుగఁ జూతురు; పేదరికంబుకంటెఁ దా
మరణమె శ్రేయ మంచుఁ బలుమాఱును నేమదిలోఁదలంచెదన్. 7

క. జీవించినంతకాలముఁ
దా వేదనలన్ ఘటించు దారిద్ర్యమిలన్;
చా వన్న నొక్కనిమిషమె
యీవేళను బాధ పెట్టు నవనీజనులన్. 8

హరి—నీవన్నమాట కొంతవఱకు సత్యమే కాని పామర జనులవలన గౌరవము పోవు నని బీదతనము వచ్చినంతమాత్రముచేత నెవ్వరును సిగ్గు పడవలసిన పని లేదు. లోకములో ధనికుఁ డన్న స్థిరమయిననీతిసంపద గలవాఁడే కాని చంచల మయిన కాంచన సంపద యున్న వాఁడు కాఁడు. బీదవానియొద్దనున్నను ధనికునియొద్ద నున్నను నీతి యెప్పుడును నీతియే. దాని గౌరవము దానిదే.

ఉ. నీతికి హేమభూషణమణిప్రకరంబుల వన్నె రాదిలన్;
నీతికి వన్నె పోదు ధరణిన్ వెలమాలినచింపిగుడ్డలన్;
నీతికి గౌరవం బెపుడు నిల్చుఁ జుమీ సహజంబుగానె; వి
ఖ్యాతిగ నీతివర్తనము నందఱు మానక యుండఁగానలెన్. 9

ఈరీతిగా బీదతనము వచ్చినందుకు నేను లేశమును జింతపడనుగాని ఇఁక నతిథులును నభ్యాగతులును మునుపటివలె నావలన సత్కార మును గానక శూన్యమయిన నాగృహమును జూచి యున్సురని పోవలసినవా రగుదురుగదా యని మాత్రము విచారపడుచున్నాను.

జన—ద్యూతాదులచేతఁ గాక యోగ్యదానముచేత ధనము గోలుపోయిన మీరంతగాఁ జింతిల్లవలసిన పనిలేదు.

క. సరి లేని దానమహిమన్
సిరులం బోఁగొట్టుకొన్న శ్రీమంతుఁడొగిన్
ధరలోన సానఁ బట్టిన
వరరత్నముఁ బోలి మిగుల వన్నెకు నెక్కున్. 10

అయినను దారిద్ర్యము మిక్కిలి దుస్సహమయినదే. అందు లోను గష్టపడి సుఖపడవచ్చునుగాని సుఖపడి కష్టపడుట మిక్కిలి దుర్భరము. కటకటా! మహారాజపదవినుండి నిరుపేదతనము నొంది మీరీకష్టముల కెట్లు సహింపఁగలుగుదురు? ఋషివేషముననున్న క్రూరచిత్తుఁ డయిన యాకిరాతుఁడు నిర్నిమిత్తముగా మీకిట్టిపాట్లు తెచ్చిపెట్టెనుగదా?

హరి—ఓజనమిత్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని బరోక్షమున నిందింపఁ బోకుము. ఆమహర్షియే యిప్పుడిక్కడఁ బ్రత్యక్షమయిన పక్షమున మీ గతి యేమి గావలసియుండును?

(తెరలో విశ్వామిత్రుఁడు)

ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదు మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ
వో కలుషాత్మ! నిల్వు మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంతనే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
షాకర! విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁ జుమీ విషాభమై. 11

జన—విశ్వామిత్రుఁడు రౌద్రాకారముతో నిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు. నేనిప్పు డన్నమాట విని యుండఁడుగదా!

హరి—ఓపౌరులారా! విశ్వామిత్రునికంటఁబడకమును పే మీరు దాటిపొండు. మీ వ్యర్థప్రయత్నములు మాని యిల్లు చేరి సుఖింపుఁడు. పొండు.

జన—ఇకుములు గుడువుఁ డని విధి మానొసట వ్రాసిపెట్టగా, మే మెట్లు పోకుండఁగలము? అమ్మా! చంద్రమతీ? మేము పోయి వచ్చెదము. మమ్ముమరచిపోకుము. ఇన్నాళ్ళును మిమ్ము మాకన్న తల్లివలెఁ జూచుకొని మీ చల్లదనముచేత మీచాయను సుఖంచుచుంటిమి. దైవమోర్వలేక మాకిప్పుడాభాగ్యము లేకుండఁజేసినాఁడు. (అని యేడ్చుచుఁ బౌరులు పోవుచున్నారు.)

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుఁడును శిష్యుఁడగు నక్షత్రకుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

విశ్వా-ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదుమమ్మిటుమోసపుచ్చి?నీ
వోకలుషాత్మ!నిల్వుమిట నొక్కనిమేషము; పోయినంతనే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునెబ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
షాకర!విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁజుమీవిషాభమై 12

నేను మఱియెవ్వఁడను గాను! విశ్వామిత్రుఁడను జుమా! నాసొమ్ము నీకు దక్షిణదనుకోకు.

హరి—ఓమునికులతిలకా! ఇదియేమి? నేను నాసామ్రాజ్యమును వస్తువాహనములును సమస్తమును మీకే సమర్పించి పట్ట పగలు కట్టుబట్టలతో లేచివచ్చుచున్నను మీధన మపహరించినాఁడనని నావెంటఁ బడుచున్నారు!

విశ్వా—ఏమీ! ధనరాజ్యమదాంధత! నాఁడు మాకు యజ్ఞార్థము ధనమిచ్చిన మాటకూడ నీవిప్పుడే మఱచిపోయినావుగా! ఆధన మప్పుడు మేము నీయొద్దనే, యునిచిపోలేదా? మాధనమును మరల మాకప్పగింపక పాఱిపోవుట నీకు న్యాయమగునా? మేము పరాకుపడినను నీవు మాకు స్మరణకుఁ దేనక్కఱలేదా?

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! లేనిపోనియప్పు నామీఁదబెట్టి యన్యాయముగా నన్నిట్లు చిక్కులుపెట్టుట మీకు ధర్మముకాదు. మీయజ్ఞమునిమిత్తము నేనిచ్చెదనన్నసొమ్ము మీకింతకు మునుపప్పగించిన ధనములోనే యున్నది.

విశ్వా—ఏమిరా! నీకండక్రొవ్వు! నీవన్యాయమున కొడిగట్టి యెదురుకెదురు మేమే న్యాయము తప్పినవారమయినట్టు చెప్పుచున్నావు! నీవు మొన్న యరణ్యములో నీవద్దనున్న సర్వస్వమును నాకు దానమిచ్చి నప్పుడు దానవాక్యములో నే నప్పుడుదాచనిచ్చినధనము తక్కఁ దక్షిణదానినిమాత్రమే యిచ్చినానని చెప్పినావా? ఈధనము నిమిత్తమయి నీ వేల బొంకులుపలికెదవు? ఇంతకన్న నాకు దానమే యియ్యలేదని చెప్పరాదా? నీవట్లు బొంకినపక్షమున నీవద్ద నేను దాఁచుకొన్నధనమంతయు విడిచిపెట్టుటయే కాక నేఁడు నీవద్ద గైకొన్నరాజ్యమునుగూడ నీకిచ్చివేసి నే నీ గోచిపాఁతతో లేచిపోయెదను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఈరీతిగా విపరీతార్థకల్పనము చేసినచో నే నేమియు మీయెదుట బదులు చెప్పఁజాలను. మీకుఁ బుచ్చుకొనుట న్యాయమని తోఁచినపక్షమున మీధనమును మీకు నాతలతాకట్టుపెట్టియైనను, నెలదినములలో సమర్పించెదను. అంతేకాని ప్రాణము పోయినను నాజిహ్వ యసత్యమెప్పుడును బలుకదు. నాతండ్రి సత్యవంతుఁడు; సత్యమే నా కతఁడు విడిచిపోయిన ముఖ్యదాయము. జంగమస్థావర రూపమయిన నాపితృధన మంతయుఁ దృణప్రాయముగా మీకు విడిచితినిగాని మీవంటివారు పదివేలువచ్చి యాచించి నను పీడించినగూడ సత్యరూపమయిన యీపితృ ధనమును నేను విడువఁ గలవాఁడను గాను.

విశ్వా—మేమిన్ని మాటలవారముగాము, మాకు న్యాయముగా ధనమురావలసియే యున్నది. మేము శాంతిధనుల మయిన మునుల మగుటచేత నిన్ను నిర్బంధించి క్రౌర్యము చూపలేము. నీవు కోరినట్లు ముప్పది దినములును గడు విచ్చినారము. మా శిష్యులలో నెల్లను సదాచారుఁడయినయీమునికుమారుని మీవెంటఁ బంపుచున్నాము. మాధనము నీ వీతనిచేత నిచ్చి పంపివేయుము.

నక్ష—ఓగురువర్యా? నాబత్తెముమాట చెప్ప మఱచిపోయినారు.

విశ్వా—నేనుజెప్పనక్కరలేదు. ఉచితజ్ఞుఁడైనయీయాతఁడే నిన్నుసంతోషపెట్టును.

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! అనుగ్రహించి మమ్మింతటితో విడిచిపెట్టుము. మితిదినములలోపల మీ ధనమును మీకు సమర్పించకో లేకపోయినయెడల మమ్ము విక్రయించియైన మీరుమీవిత్తము రాబట్టుకోవచ్చును.

విశ్వా—నీవేదిచెప్పినను దానికెల్లను మే మొప్పుకొను చున్నాము. ఈబాలుఁడు నాప్రియశిష్యుఁడు; ఈతనిపేరునక్షత్రకుఁడు. ఇతఁడు కొంచెము కోపస్వభావుఁడు. మీరు వీనిపరుషభాషణములకు రోషపడక కూడఁగట్టుకొని రావలెను. ఇతఁడు బహుసుకుమారుఁడు; ఎన్నఁడును మార్గాయాసమున కోర్చినవాఁడుకాఁడు. వేళపట్టున వీనికన్నపానాదు లిచ్చి వీనిని మీరెట్లాదరించెదరో ! నేనుబోయి వచ్చెదను. (అని విశ్వామిత్రుఁడు బోవుచున్నాఁడు.)

హరి—ఓమునికుమారా! నీవు ముందు నడువుము. మన మిప్పుడు బయలుదేఱి యీమార్గంబునఁ గాశికాపురమునకుఁ బోవుదము. ఓప్రాణేశ్వరీ! నామూలమున నీకెంతదురవస్థ తటస్థించినది! ఆగర్భశ్రీమంతురాల వయిననీవిప్పు డీకటికినేలను ముండ్లలోను నడువవలసినదానవయినావుగదా? (అందఱు నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా ! నానిమిత్తమై మీరెంతమాత్ర మును విచారింపఁబనిలేదు. మీతో నుంటచే నాకిక్కడ సుఖముగానే యున్నది. మహారాజ్యభోగ మనుభవించిన మీరిట్లు దివ్యభవనములు విడిచి మహారణ్యములలో సంచరించుచు నెట్లుకష్టపడఁగలరా యని మాత్రము నామనస్సు ఖేదపడుచున్నది.

హరి—(కన్నీరునించుచు) పరిచారికాశతములు సేవచేయ, సదా యంతఃపురములయందుండి, ఎండకన్నును నెఱుఁగకుండెడి నీది కాని నా కేమికష్టము? నీవు నాతో నెక్కడనుందువో నాకదే దివ్య భవనము; నీవు లేనిచోటే నాకు మహారణ్యము.

చ. అనవరతంబు ప్రాణపద మైనపదార్థముఁ గూడి యుండినన్
వనమును మందిరం బగు; విపత్తులు సారసుఖప్రదంబు లౌ
తనప్రియవస్తువున్ విడిచి దవ్వుగ నుండెడివాని కాప్తు లె
విను సుఖ మియ్యఁజాలరు భువిం దనప్రాణమె భారమౌఁజుమీ.

అయ్యో! నీకష్టములకుఁ దోడు నాకష్టములనిమిత్తమయి కూడ దుఃఖపడుచున్నావుగదా!

సీ. పికనాదముల కింత భీతిల్లిపడుచెదు
పులులయార్పుల కెట్లు నిలిచెదీవు ?
విరిదోఁటలో నింత విహరింప నలసెదు
నట్టడవుల నెట్లు నడచెదీవు ?
శశికాంతములపైనె చరణముల్ కందును
మొనరాళ్ళపై నెట్లు మోపెదీవు ?
పసిఁడిమేడలమెట్లపయి నెక్కనోడెద
విచటిమెట్టల నెట్టు లెక్కెదీవు?
గీ. అలరుదీఁగె యింత తొలఁకఁద్రోయఁగ లేవు
పాముపొదల నెట్లు దూరెదీవు?
కేళిశుకముఁ దడవు కేలఁ దాల్పఁగ లేవు
కొడుకు నెటు వహించి నడతు వీవు? 14

కటకటా! ఈశ్వరునకును మనమీఁద దయలేదు కాఁబోలును!

చంద్ర—ఈశ్వరునకు మనమీఁద దయయున్నదని మన సంరక్షణనిమిత్తము కత్తులును గటారులును దెచ్చి యిచ్చునా? మనయెడల నాతని కనుగ్రహ మున్నందుననే మన కాతఁడు నీతిపథమునుండి మరల మంచిబుద్ధిని దయచేసినాఁడు. ఆబుద్ధిని యెప్పుడును మన మాయుధముగా నుంచుకొని ప్రవర్తించితిమా రాళ్ళమీఁదఁ బరున్నను సుఖనిద్ర పొందుదుము. ఓప్రాణవల్లభా ! ఇవి కష్టములని తలఁచి యేల చింతిల్లెదరు? ఈశ్వరుఁడు మనకు మనస్థైర్య మున్నదో లేదో పరిశీలించుటకయి యేర్పరచిన శోధనలే కాని యివి వేఱు కావు.

హరి—అవు నవును. నీవు చెప్పినది పరమసత్యము. ఆపదలు లేని సుఖదినములయందు మనుష్యుని యోగ్యతను దెలిసికొనుట కవకాశ ముండదు.

ఉ. ఆపద లొక్కటం దగులునప్పుడె ధీరుఁడు సుస్థిరుం డగున్;
కాపురుషుండు కష్టముల గాసిలి నిల్వక సంచలించెడుర్
దాపునఁ దీవ్రమారుతము దండడి ముట్టిన, బెండు నిల్వఁగా
నోపక పాఱుచో నిలిచి యుండవె గ్రావకులు సుస్థిరంబులై? 15

నక్ష—మీరు మహాపండితులవలె ధర్మోపన్యాసములు చేయుచుఁ బెండ్లినడకలు నడుచుచున్నారు. నాకుఁ గ్రింద కాళ్ళు కాలుచున్నవి; పైని నెత్తిమాడుచున్నది. నేను మిమ్ము వదలి ముందయినను నడువవల్లఁగాదు. మీరు నాకు గుదెకఱ్ఱలవలెఁ దగులుకొని నాకాలు సాగనీకున్నారు. మీసుకుమారత యంతయు నాయొద్దనే కనబఱుప నక్కఱలేదు. నాలుగడుగులు వేగిరము పెట్టుఁడు. ఇంతలోనే మీకాళ్ళు నొచ్చిపోవు.

హరి—ఓమునికుమారా! కోపపడకుము. మున్నెప్పుడును వీథిలోఁగాలుమోపియెఱుఁగని యీకోమలి పిల్లవాని నెత్తుకొని నడవలేక మెల్లఁగా నడుచుచున్నది.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇదిగో నేనునడుచుచున్నాను. మీరునానిమిత్తమయి మెల్లఁగా నడువవలసిన పనిలేదు. వేగిరము కాలు సాగనిండి. అయ్యో! నా కాళ్ళ కీరాళ్ళు ముళ్ళవలె గ్రుచ్చుకొనుచున్నవి. (కాలు చూచుకొని) నాయడుకాలి నెంతలేసిపొక్కులెక్కినవి! పిక్కలంతకంతకు లావయి నొచ్చుచున్నవి.

హరి—ఓప్రాణనాయికా! నీవెండబడి మిక్కిలి యలసినట్లున్నావు. నీమొగము వాడుపాటినది; చెక్కులఁ జెమ్మటలు కాలువలు కట్టుచున్నవి. లోహితాస్యు నొకసారి నాచేతికిమ్ము. కొంచెము దూరము నేనెత్తుకొని నడిచెదను.

నక్ష—(తనలో) ఈసమీపమున నెక్కడను నీళ్ళు దొరకవు నేనిప్పు డలసినట్టు నటించి, త్రాగుటకు నీరుతెమ్మని యీతనిని మఱింత చిక్కులుపెట్టెదను. (మిట్టనేలను గూలఁబడి నిట్టూర్పు విడిచి) ఓరాజా! నేనిఁక నడుగుదూర మయినను నడువలేను. దాహముచేత దేహము తాప మొందుచున్నది; కాళ్ళు తేళ్ళు కుట్టినట్టు మండుచున్నవి; నో రెండుకొనిపోవుచున్నది; నానాలుకను తడిలేదు; నా దురవస్థ నీతోఁబూర్ణముగాఁ జెప్పుకొనుటకు నోటమాటకూడా రాకున్నది. (హీనస్వరముతో) ఓమూలదైవమా! నన్నీయడవిలో దిక్కుమాలిన చావుచావుమని విధించితివా? ఓతల్లీ! నేనిఁక నిన్నుఁ జూడను గాఁబోలు! ఓగురువర్యా! ఇఁక మీకు శుశ్రూష చేయు భాగ్యము నాకు లభింపదు.

హరి—ఓఋషిపుత్రా! అధైర్యపడకు. నేనిప్పుడే పోయి యెందైనను మంచినీరు వెదకి తెచ్చి నీదప్పి తీర్చెదను. ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—(తడఁబడుచు) ఓరాజా! నీవు మరలి వచ్చినదాఁక నాప్రాణములు నిలువవు. నామన స్సిప్పుడు వృద్ధురాలయిన నా తల్లిమీఁదికి బోవుచున్నది. నాతల్లికి నే నేకపుత్రుఁడను. నీవు నా కియ్యఁదలఁచిన బత్తెమును బుత్రశోకముచేత విలపించుచుండెడు నా తల్లి కిచ్చి యోదార్పుము.

హరి—అయ్యో! ఊరుచేరకుండ మునికుమారుఁడు దారిలోఁ బడిపోయినాఁడుగదా! ఎంత ప్రమాదము సంభవించెను! ఇప్పుడితని నొక్కయూరుచేర్చి రక్షించు నుపాయ మేది?

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! మీ రక్కడ విచారించుచు నిలు చున్న కార్యములేదు. ఆలస్యమయిన నితఁ డేమగునో! మీరు శీఘ్ర

ముగాఁ బోయి యెంతైన వెదకి నిర్మలోదకములు తెచ్చి బ్రహ్మ హత్యాదోషము రాకుండ నీతనిప్రాణములు నిలుపుఁడు.

హరి—ఇదిగో నే నుదకమునిమిత్తము పోవుచున్నాను. నేను వచ్చినదాఁక నీ వీతని కుపచారములు చేయుచుండుము. (అని పోవుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(పైటచెఱఁగుతో విసరుచు) ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు వ్యసనపడఁబోకు. ఈమహారాజుగారిక్కడ నున్నట్టె నీకు కొనివచ్చి నీకు దాహశాంతి చేయుదురు. ఆయన వచ్చులోపల నీవీ పండు తినుము. (అని యొకనారింజపండొలిచి తొనలిచ్చుచున్నది)

నక్ష—(తొనలు తిని తేచికూరుచుండి) అమ్మా! ఈఫల రసముచేతను నీవచనామృతముచేతను గొంతవఱకు దాహశాంతియై మరల నానోట మాటవచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణసేవచేత మిక్కిలి పుణ్యము గలదు. నాకాళ్ళు నొచ్చుచున్నవి. కొంచెము నీవుపట్టుము. (అని కాళ్ళు చాచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కాళ్ళు పిసుకుచు) ఓవిప్రోత్తమా! కొంచెముప శమనముగానున్నదా?

నక్ష—ఓపతివ్రతాశిరోమణీ! నీయనుగ్రహముచేతఁ బ్రాణ ములు మరల మెల్లగా నాదేహము నిప్పుడు చేరుకొనుచున్నవి. నీవు దొడ్డయిల్లాలవు. ఆజన్మశ్రీమంతులయిన తల్లిదండ్రులకడుపునఁబుట్టి, మహారాజునింటఁ జొచ్చి, కష్టము లెట్టివో యెఱుఁగక నిత్యసుఖము ననుభవించుచుండెడు నీభర్తమూలమున మహారణ్యములలో దుస్సహకష్టములు పొందవలసినయోగము సంభవించినదికదా! అయ్యో! నీవెంత యభాగ్యురాలవు?

చంద్ర—ఓయి వెఱ్ఱిబ్రాహ్మణుఁడా! నీవు తెలియనిమాటలు చెప్పుచున్నావు. పెనిమిటితోఁగూండ నుండుటవలన నాకీకష్ట

ములు కష్టములు కావు. మహారాజకుమారుఁడయినను భర్తకు బరిచారికయేనుమా ఈయరణ్యములకిట్లు రాఁబట్టియేస్వయముగాభర్తను సేవచేసెడుభాగ్యమిప్పుడు నాకు లభించినది. నేనెంతమాత్రిముభాగ్యహీనురాలను గాను. వేయి యాపదలు వచ్చినను నీతి తప్పక ప్రవర్తించెడు సద్భర్త పూర్వపుణ్యముచేత నాకు లభించుటచేత, ఇల్లాండ్రిలో నన్ను మించిన ధన్యురాం డెవ్వరును లేరు.

నక్ష—అమ్మా! నీవు నావిషయమయి మిక్కిలి శ్రమపడుచున్నావు. నీయవస్థచూడఁగా నాకు జాలియు దయయుఁ బుట్టుచున్నవి. బ్రాహ్మణసేవ యెప్పుడును నిష్ఫలము కాఁగూడదు. నీవును నీపుత్రుఁడును నావెంట రండు. నేనువిశ్వామిత్రుని కాళ్లను గడుపును బట్టుకొని బతిమాలి యొప్పించి నీకొమారునికిఁ బట్టాభిషేకము చేయించి మీరాజ్యమును మరల మీకిప్పించెదను. నీభర్త విషయమయి చెప్పిన యెడల మాగురువు నామాట వినునో వినకపోవునో కాని నీకుమారునివిషయమయి నామాట తీసివేయఁజాలడు.

చంద్ర—ఓబ్రహ్మచారీ! ఇప్పుడు నీవుచెప్పినఁ జెప్పితివి కాని యిఁకముం దెప్పుడును నీవు నాతో నిటువంటిప్రసంగములు చేయఁబోకు. నాకు భర్తయెక్కడనుండునో యదియే రాజ్యము. అరణ్యములోనయినను నాకాతఁ డున్నచోటనే సమస్తసౌఖ్యములును గలుగును. ఎవ్వఁడో రాక్షసుఁడు పలుకవలసిన యీమాటలు బ్రాహ్మణుఁడవైన నీనోటినుండి వెడలఁగూడదు.

[అప్పుడు దంతఘాతకుఁ డను రాక్షసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దంత—(తనలో) నా రాక్షసమాయచేత హరిశ్చంద్రుని దారి తప్పించి యీరాత్రి యూరుచేరకుండ బేతాళవటముక్రిందఁ బరుండునట్లు చేయుమని నన్ను విశ్వామిత్రుఁడు పంపినాఁడు. ఈ రాత్రి యిక్కడశయనించిరా మఱ్ఱిచెట్టుమీఁది బేతాళుఁడు వీరిని హింసింపక విడువఁడు. నామునివేష మిప్పుడు సరిగానున్నదా? నా

చేతిలో రుద్రాక్షమాల మఱచిపోలేదు. కుంపటిలోని బూడిదతోఁ దిన్పుండ్రములు దట్టముగాఁ దీర్చినాను. ఈవ్యాఘ్రాజినమునకుసమీపమున దండమును కమండలమును పదిలపఱచినాను. హరిశ్చంద్రుఁడు వచ్చెడి యీమార్గములోఁ దావళము త్రిప్పుచు, ముక్కుపట్టిఁ కన్నులు మూసికొని, జపము చేసికొనుచున్నవారివలె నభినయించెదను. హరిశ్చంద్రు డిప్పుడే వచ్చుచున్నాఁడు! (అని వ్యాఘ్రచర్మముమీఁదఁ గూరుచున్నాఁడు)

హరి—(ప్రవేశించి) నేనెంతదూరము తిరిగినను వృథాప్రయాసమే కాని నీటికొలఁ కెక్కడను గనఁబడలేదు. నేనాలస్యము చేసినయెడల నింతలో మునికుమారుఁ డేమగునో! వెళ్ళిన తరువాత నేనేపాపముమాట వినవలసివచ్చునో! హాదైవమా! ఈమునికుమారునకుఁ బ్రాణాపాయము రాకుండ రక్షించి మరల నీతనిని సుఖముగా గురువున కొప్పగించెడు సుకృతము నాకు లభింపఁజేయుము. అదుగో సమీపమున నెవ్వఁడో యొకఋషి తపస్సు చేయుచున్నాఁడు. కన్నులు తెఱచి నా వంకఁ జూచుచున్నట్టున్నాఁడు. అతఁడింతలోనే మరలఁ గన్నులు మూసికొన్నాఁడు. అతని కమండలములో జల ముండక మానదు. ఈఋషిని బ్రార్థించి కొంచెము జలము కొనిపోయి ఋషికుమారుని బ్రతికించెదను. (అని సమీపించి) ఓ తాపసోత్తమా! నీకు నమస్కారము.

దంత—(కన్నులువిచ్చి చూచి) ఎవఁడురా యిప్పుడు మా తపస్సునకు విఘ్నముచేసి మాయనుసంధానమును జెడఁగొట్టుచున్నాడు? (అని కన్నులు మూసి యాలోచించి తలయూఁచి) ఆహా! తెలిసినది. (కన్నులు తెఱచి) ఓరాజోత్తమా! కూరుచుండుము. నీ వృత్తాంత మంతయు మే మిప్పుడు దివ్యదృష్టిచేతఁ జూచినారము. నీవుహరిశ్చంద్రుఁడవు. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమయి నీసామ్రాజ్య

మంతయు విశ్వామిత్రునికి ధారపోసి భార్యాపుత్ర సహితముగా నరణ్యములలోఁ దిరుగుచున్నావు.

హరి—(తనలో) ఈమహానుభావుఁ డీశ్వరానుగ్రహముచేత మమ్ము దరిచేర్చవచ్చిన పరమతపోధనుఁడు కాఁబోలును! నా వృత్తాంత మంతయుఁ జూడఁగానే చెప్పినాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఓమహాత్మా! నాకిక్కడఁ దడయఁగూడదు. అవలఋషి—

దంత—ఓరాజేంద్రా! నీవు వచ్చినసంగతియు మాకుజ్ఞాన దృష్టిచేతనే తెలియవచ్చినది. నీవు విన్నవింపవలసిన పనిలేదు. సొమ్మునిమిత్తమై మీవెంటఁ దరువువచ్చిన ఋషికుమారుఁడు పిపాసాతురుఁడయి పడిపోఁగా నీవు జలమునిమిత్తమై వెదకుచువచ్చి యెందును గానక జలమున్నచోటు చెప్పుఁడని మమ్మడుగవచ్చినావు.

హరి—సర్వవిదులైన మీతో మనవి చేసికోవలసినపనిలేదు. మీకమండలములోని పావనోదకములను గొంచెముదయచేసి విప్రబాలునికిఁ బ్రాణదానము చేయుఁడు.

దంత—ఓరాజోత్తమా! ఈకమండలములోనివి మంత్రోదకములు. ఇవి యెవ్వరికి నియ్యఁగూడదు. జలమక్కఱలేకయే మా తపోబలముచేత ఋషికుమారుఁడు నీవు పోవునప్పటికి సుఖముగా మాట్లాడుచుండును. సూర్యాస్తమానము కావచ్చుచున్నది. మీరు పోయి చేరుటకు సమీపములో నూరేదియులేదు. ఆలుబిడ్డలతోఁ గ్రూరమృగబహుళమయిన యీమహారణ్యములో నీ వీ రాత్రి యెట్లు వేగింపగలవు?

హరి—ఓమునివర్యా! ఈ రాత్రి భార్యాపుత్రాదులతో మేము విశ్రమించుటకు సురక్షితమయిన తావొక్కటి యనుగ్రహించి మమ్ముధన్యులఁ జేయుము. మీరాపే రానతిచ్చినయెడల, మీ యాశ్రమమునకు వచ్చి యందీరాత్రి తల దాఁచుకొనెదము,

డంభ—నాపేరు డంత. (తనలో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! తడవు మాటాడినయెడల నాగుట్టు బయలం బడకమానదు. నేను వేగిర మిక్కడనుండి తప్పించుకొని పోవలెను. నేను వచ్చినప్పుడు పేరు పెట్టుకొన మఱచిపోయినాను. ఏమని చెప్పను? జాబాలి యని చెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరాజ చంద్రా! నీవేమో యడుగుచున్నావు. మాదృష్టి యంతయు నీశ్వర ధ్యానముమీద నున్నందున మాచెవులు నీమాటలను వినకున్నవి. మాపేరు జాబాలి; మాయాశ్రమము హిమవత్పర్వతమం దున్నది. మీరక్కడకు రాలేరు. మేము మాతపోమహిమచేత దివ్యమార్గ మున క్షణకాలములోఁబోయి చేరుదుము. మాకనుష్ఠానసమయము సమీపించినది. ఇఁక మాటాడఁదీరదు. మీరువచ్చి నాకుఁదివ్వఁగా నెదుటనున్న యీమఱ్ఱిచెట్టుక్రిందఁ బరుండుఁడు. (అని వ్రేలితోఁ జూపి యదృశ్యుఁ డగుచున్నాఁడు)

హరి—ఋషీశ్వరుఁ డంతర్ధానమయినాఁడు. పొద్దును వ్రాలిపోయినది. పక్షులును మేఁతలనుండివచ్చి కొలకొలకూయుచు గూళ్ళు చేరుచున్నవి. ఇఁక జీఁకటిపడక మునుపే ఋషిపుత్రుని భార్యాపుత్రులను గొనివచ్చి యీచెట్టునీడకుఁ జేర్చెదను.

(అని నడచుచున్నాఁడు)

నక్ష—అమ్మా! చంద్రమతీ! రాజదేపోకగాఁ బోయినాఁడు. అతఁడు మనమిక్కడ నున్నవార్త మఱచిపోయినాఁడేమో! చీఁకటి పడుచున్నది. ఈయరణ్యమును దలఁచుకొనఁగా నాగుండెలు బద్ద లగుచున్నవి.

చంద్ర—ఓమునికుమారా! భయపడకుము. ఆఁడుదానిని నేనే భీరురాల ననుకొన్నాను. నీవు నాకంటెనుభీరుఁడవుగానున్నావు! అదిగో

నాప్రాణేశ్వరుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. లేచిసిద్ధముగానుండుము. ఆతఁడు మరల నిప్పుడు భద్రమయిన చోటికిఁ దీసికొనిపోవును.

హరి—ఓనక్షత్రకా! జలము—

నక్ష—ఓరాజా! నాకు జల మక్కర లేదు. చీఁకటి పడకము నుపే నన్ను సురక్షిత మయిన శయనస్థలము చేర్చి బ్రతికింపుము.

హరి— ఓమునికుమారా! నా వెంట రమ్ము మనముపరుండఁ దావు చూచి వచ్చినాను. ఓప్రాణేశ్వరీ! లోహితాస్యుని వెంటఁబెట్టు కొని రమ్ము. మనము శయన స్థలమునకుఁ బోదము.

(అందఱును నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—నక్షత్రకా! దారి చూచి నడువుము. అప్పుడేచీఁకటి పడినది. దారితిన్నఁగాఁ గనబడకున్నది.

హరి—అప్పుడే గాఢాంధకారము క్రమ్మి కన్నును మిన్నును గానరాకున్నది. ఓనక్షత్రకా! వచ్చుచున్నావా? ఈచీకటి యిప్పుడు మిట్టపల్లముల నేకము చేసినది.

నక్ష—నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది.

క. పాములు కడు బుసకొట్టెడు;
నామూలను గాండ్రు గాండ్రు మనియెడుఁ బులులున్;
నామన సగలెడు భయమున
భూమీశా! పట్టుకొమ్ము పొదిగిట నన్నున్.

హరి—ఓమునికుమారా! నీకు వచ్చినభయములేదు. ఇదిగో నేను చేయి చాఁచుచున్నాను. నన్ను వచ్చి పట్టుకొనుము. ఇదిగో నీహస్తము దొరకినది.

లోహి—నాన్నగారూ! ఈచేయినాది.

నక్ష—(తడవుకొనుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్ను గిల్లుచున్నా వేమి? నీహస్తము ముళ్లకంపవలె నెంతకఱుకుగా నున్నది!

హరి—నీవు కంపమీఁదఁ జేయి వేసినట్లున్నావు. నాకంత స్వరమునుబట్టి కొంచెము కుడివైపునకుఁ దొలఁగి నడువుము.

నక్ష—(ఏడ్చుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్నుఁ బాము కఱచినది కాఁబోలును! నా నడిమి వేలు చిమచిమలాడుచున్నది. ఏమిబుద్ధి? నాకిక్కడ విషవైద్యులెవ్వరు దొరకుదురు? మందు వేయువా రెవరున్నారు?. ఓయీశ్వరుఁడా! నే నీరాజుమూలమునఁ జూచుచుట్టమును ముక్కదైవమును లేక మహారణ్యమధ్యమున దిక్కుమాలినపక్షి నయి చచ్చి నక్కలపాలగుచున్నానుగదా! అయ్యో! తుదకు నాకు దహనసంస్కారమయిన లేకపోయెనా?

హరి—ఓమునీంద్రా! నీవు లేనిపోనియాయాస మేల పడియె దవు? పాములుక్రింద నుండును గాని పయి నెక్కడ నుండును? నీకు గ్రుచ్చుకొన్నది. ముల్లు నీపిఱికి తనమును విడిచిపెట్టుము. చావిన్ని సారులు వచ్చునా?

ఉ. భీరుఁడు చావు చావనుచు వేమఱునుర్వి మరణార్తి నొందెడున్;
ధీరుఁడొ యొక్కసారియె మృతిం గనునప్పుడు బాధ నొందెడున్
ధారుణి దేహధారులకుఁ దప్పక చా వెపుడైన నుండఁగా;
నూరక చావుకై వగపు నొందఁగ నేటికి మాటి మాటికిన్?

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణోత్తముఁడ నన్నైనఁ జూడక పిఱికివాఁడు చావులేకయే గడియగడియకును మరణవేదన నొందు చుండునని నన్నాక్షేపించుచున్నావుగా? ఈయాక్షేపణ మఱచిపో కుము. నేనే యుత్తమబ్రాహ్మణుఁడనై నయినపక్షమున నే నెప్పటి కైన నీపగ తీర్చుకొనకపోను. నేను బట్టుకొన్న యీహస్తమెవరిది?

హరి—నాదే నీవిఁక గుండెబెదరు తీఱి యుండుము. ఓలోహి తాస్యా! నీవు మీయమ్మను విడువకున్నావా?

చంద్ర—లోహితాస్యుఁడు నాచంకనున్నాఁడు. మునికుమారుని మీఁదవదలకుఁడు. మనమునిలువవలసినచోటెంతదూరమున నున్నది?

హరి—ఇదిగో సమీపించినారము. ఈచెట్టుక్రిందనే మన మీరాత్రి విశ్రమింపవలెను. ఈయంధకారమునకుఁ దోడు నీలమేఘములు కూడ మనలను జుట్టుకొన్న మాయాంధకారమువలెనే యాకాశమునఁ గాఁ బుక్రమ్ముకొన్నవి.

నక్ష—నాకఱకాలుమొదలు శిరస్సువఱకును వ్యాపించి శీతజ్వరమువచ్చినట్లు కుదుపు వచ్చుచున్నది. మీ మాటలు చాలించి చలిపోవ నాకేవైన బట్టలుకప్పుఁడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమునికుమారునిశరీర మొత్తుకొనకుండఁ గొన్నిబట్టలు మెత్తగాఁ బ్రక్క వేసి, కొన్నిబట్టలు మీఁదఁ గప్పి మనమధ్యను బరుండఁబెట్టుము.

చంద్ర—అలాగే చేయుచున్నాను.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నది)

నక్ష—(పరుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఈతఁ డెంతలో నిద్రపోయినాఁడు! ఆహా! ఏమి ఈతనిగుబ్బు పయియుఱములతో వియ్య మందుచున్నది!

చంద్ర—వర్ష మారంభ మయినది. ఆకులమీఁద జినుకులు పడుచున్నవి.

హరి—లోహితాస్యునిగూడఁ బరుండబెట్టి పయిని బట్ట కప్పినావా?

చంద్ర—నాచీర చెరఁగు కప్పినాను. ఈవాన సంతతధారగాఁ బడుచున్నది. ఈయుఱుములును వర్షధారలును జూడఁగా, ఆకాశము మనకష్టములనుజూచి యేడ్చుచు గన్నీరు విడుచుచున్నట్టున్నది.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమట్టికొమ్మలనుండి దిగజాఱెడి వర్షధారలను జూడుము.

క. మెఱుముల వెలుఁగున నల్లవె
పఱలెడుఁ గొమ్మలను జాఱువర్షపుధారల్
మఱిమఱి లావై నిడుపై
యొఱ పగుచున్నట్టిమఱ్ఱియూడ లనంగన్. 18

(కొంచెముసే పూరకుండి) నాప్రియురాలికిఁగూడ నిద్ర పట్టినట్టున్నది. వాన యింకను దిన్నగాఁ బోకపోయినను మార్గాయాసపడియున్న ప్రాణము లగుటచేత వీరి కందఱికి గొడుగువలె నున్న యీవిశాలశాఖక్రిందఁ గునుకుపట్టినది. ఇఁక నేనీ కత్తిని ధరించి వీరికిఁ గావలికాచెదను. ఈబ్రాహ్మణునిగుఱ్ఱు చూడఁగా, నాకీచెట్టుమీఁదఁబిశాచములున్నను బెదరి దిగిపాఱిపోవునని తోఁచుచున్నది. ఈమఱ్ఱియూడనుండి భల్లూకమో యేదో దిగుచున్నట్టున్నది. (అని నిలిచి చూచుచున్నాఁడు.)

భూతము—పెద్దకాలమునకు నాకు మనుష్యమాంసము లభించినది. ఈబాలకు నెత్తుకొనిపోయెదను.

హరి—ఓహోహో! ఇది భూతమువలె నున్నదే! (అని చేరఁబోయి యొకభూతమును జుట్టు పట్టుకొని యీడ్చుకొను వచ్చుచున్నాఁడు.)

భూత—ఓమహాప్రభూ ! నన్నువిడిచిపెట్టుము. నేనీవృక్షము నాశ్రయించియుండు కపాలకుండలుఁ డనుపిశాచరాజుసేవకుఁడను. సంచారార్థము పోయియుండిన మారాజీపాటికి వచ్చుచుండును.

హరి—మేమున్నచోట భూతములుండఁగూడదు. భయార్తుని సంహరించుట ధర్మము కాకపోయినను నీవు మావారిమీఁదికి దిగివచ్చినందునకయి నిన్నూరక పోనియ్యరాదు. ఈకత్తితో నీముక్కిప్పుడు కోసి మఱి వదలిపెట్టెదను. దిక్కున్న యెడల నీవుపోయి నీనాయకునితోఁ జెప్పుకొమ్ము. (అని ముక్కుకోయుచున్నాఁడు.)

భూత—(పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు ముక్కు చేతఁబట్టుకొని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

హరి—అదియేమి ? ఈచెట్టుకొమ్మలనుండి కోఁతులవలె గుభిల్లునదుమికి భూతములు కాఁబోలును నానాముఖములఁ బరుగెత్తు చున్నవి. ఆవైపున నాకోలాహలమేమి?

[తెరలో బేతాళుఁడు.]

శా. ఔరౌరా! యొకమానవాధముఁడు మిమ్మత్యంతగర్వంబునన్
దోరింపం గమకించెనే? యితని నార్తు న్నాసికం గోసెఁగా?
వీరుండై నకపాలకుండలుని నన్ విన్నాఁడె? యీశుంఠ దు
ర్వారం బైనమదీయకోపశిఖిలో భ్రుందు న్నిమేషంబునన్.

హరి—ఇప్పుడు నాచేత ముక్కు చెక్కఁబడినవాఁడు పోయి తనప్రభువైన బేతాళుని గొనివచ్చుచున్నాఁడు. వీరికి నిద్రాభంగము కలుగకుండ నేను వీనిని దూరముగాఁ గొనిపోయి యీశితాసిచే శిరస్సు ఖండించెదను.

[కపాలకుండలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కపా:—

శా. ఓరీ! నీ విటు కండ క్రొవ్వున మదీయోర్వీజముం జేరి శం
కారాహిత్యమునన్ మదీయభటులన్ గారించినా వేమిరా?
ధీరుల్ మెచ్చఁగ ని న్వధించి యివు డర్థి న్మద్భటశ్రేణికిన్
గూరల్ చేసెద నీదుమాంసచయముల్ గొంతుబ్బ భక్షింపఁగన్

హరి:—

శా. ఓరోరీ! వదరంగఁ బోకు మిట గర్వోక్తుల్గడుం బ్రేలినన్
క్రూరాసింగొని యీకరంబున నెనేఁద్రుంతున్ శిరంబిప్పుడున్;
ఘోరాకారత నున్ననీతను విటన్ క్షుత్పీడ పోవంగ నా
హారం బౌఁ బదివేలనక్కలకు నత్యంతంబు సంతృప్తిగన్. 21

పంచచామరము. కరంబు గూర్కి యున్నవీరు గాసి చెందకుండఁగా
బిరాన దవ్వుగాఁగఁ బొమ్ము ప్రేల కింక నిచ్చటన్,
దరంబు మాలి నిల్చితేని దవ్వు గొంచుఁ బోయి నీ
శిరంబు ద్రుంచువాఁడ గత్తిచేత నొక్క వ్రేటునన్. 22

కపా:—

ఉ. ఏమిర! కండకావరము? హీనమనుష్యుఁడె నన్నుఁ ద్రుంచుఁగా?
యీమహి నేఁడు నేనుభుజియింపఁగఁగంటి మనుష్యమాంసమున్
సోమరి యాచు వంటయిలు చొచ్చెను గుండెలు; తప్పిపోవునే?
చీమల భల్లుకంబువలెఁ జెంగున మ్రింగెద మిమ్ము నందఱన్.
(అని మీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడు.)

హరి—(వారిని జుట్టు పట్టుకొని పిడికిలియెత్తి)

మ. ఇదిగోఁ జూడుము వజ్రిపాతనిభమా యీముష్టిఘాతంబునన్
బదియార్వ్రక్క లగున్ శిరం బిచటఁ గాల్వలట్టుఁ గ్రొన్నెత్తురుల్
ముదముం జేసెద నింక నీవటమహాభూజంబుక్రింద న్నిశల్
నిదురం జెందెడు పాంథలోకమునకు న్నేఁ డాదిగా దుర్మతీ? 24
(అని యీడ్చుకొని పోవుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

కపా-ఉ. భూతములారా! రండు; పెనుభూత మొకండిదె నన్నుఁ బట్టి ని
ర్ఘాతసమానముష్టిహతి వ్రచ్చె శిరంబు; కరంబు ముక్కునన్
వాతను నెత్తురుల్ వఱదవాఱెను; మీప్రభు నన్నుఁగావ రే;
భీతి వడంకెడున్ దనువు; పెల్లుగఁ బ్రాణము తల్లడిల్లెడున్ 24

నక్ష—(ఉలికిపడిలేచి) అయ్యో! పిడుగువంటిశబ్ద మేదో నా చెవులఁబడి గుండెలు పగులుచున్నవి. నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది; ఈ వెలుతు రెక్కడిది? వీరందఱు దేహము లెఱుఁగక పడి నిద్రపోవుచున్నారు. హరిశ్చంద్రుఁడు మమ్మువిడిచి పారిపోయినట్లున్నాఁడు.

ఎవ్వఁడో యీయూడలనుండిదిగి పాఱిపోవుచున్నాఁడు. ఓచంద్రమతీ! ఓలోహితాస్యా! లెండు లెండు. మన మీ యర్ధరాత్రి నిద్రపోయి మోసపోయినాము.

చంద్ర—(లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు) ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! చెడుకలగనిపలవరించుచున్నావాయేమి? మేము నీచెంతనే యున్నాము. భయపడకు నీకు నిద్రలోను భయమే.

నక్ష—నన్నొంటివానిని జేసి మీరందఱు నిద్రపోవుచున్నారు. ఏదోభూతము చెట్టుమీఁదినుండి దిగి నామీఁదనుండి పరుగెత్తినది. నేనెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాభయమే నన్ను రక్షించుచున్నది.

చంద్ర—భూతమును లేదు పిశాచమునులేదు. మరల ముసుఁగుపెట్టుకొని మాటాడక పరుండుము. నీకేదో పీడకలవచ్చినది.

నక్ష—కలకాదు. నేనీకన్నులతోఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినాను. ఈమఱ్ఱియూడనుండి దిగి పరుగెత్తినది.

చంద్ర—(తేఱిపాఱఁజూచి) అమ్మో! నాప్రాణనాథుఁడెక్కడనున్నాఁడు?

హరి—(ప్రవేశించుచు)

మహాస్రగ్ధర.

అలఘూద్యత్ఖడ్గధారా హతఘనగళుఁడై యద్రిరాజం బనంగా
నిలఁగూలె న్వైరి పీఱుండిటు రుధిరచయంబేరులై నేలఁబాఱెన్;
గలఁకం దద్భ్రాత్యులెల్లన్ గదురయమున శాఖామృగవ్రాతరీతిన్
బలుశాఖల్దూఁకి భీతిన్ బఱచెద రదె దిగ్భ్రాంతి నల్దిక్కులందున్. 26

చంద్ర—ఈబ్రాహ్మణునికల యూరకపోలేదు. మాకపాయము చేయవచ్చిన దురాత్మునెవ్వనినో సంహరించి భర్తవచ్చుచున్నాఁడు. నే నెదురుగాఁ బోయెదను. (రెండడుగులు నడిచి) ఓప్రాణేశ్వరా!

హరి—హృదయేశ్వరీ! తొందరపడఁబోకు. చిమ్మచీఁకటిలో మీరు శరీరములు మఱచి నిద్రపోవుచున్నప్పుడు మీ కపాయము చేయ వచ్చిన యీమఱ్ఱిచెట్టుమీఁది భూతాదులను దఱిమివాఱఁదోలి, భూతనాయకుఁడగు బేతాళుని నేనిప్పుడే భూమికి బలిచేసివచ్చినాను.

నక్ష—భూతములపేరు చెప్పిన నామేను వడఁకుచున్నది. ఇఁక నొకయర్ధనిమిషమయినను నేనీదయ్యములమఱ్ఱిక్రింద నుండను. నన్నా వెలుతురు కనఁబడుచున్నదిక్కునకుఁ దీసికొనిపొండు.

హరి—అర్ధరాత్రమప్పు డీయూఱుగాలిలో దారిలేని మహా రణ్యమధ్యమున మనమిప్పు డెక్కడికిఁ బోఁగలము? ఆకనఁబడునది దవానలమేమో! అది గార్చిచ్చైనపక్షమున స్త్రీలతోను శిశువులతోను గటికిచీఁకటిలో బఱుగెత్త లేక త్రొక్కులాడి, ముల్లుతీసి కొఱ్ఱు డఁచుకొన్నట్లు మఱింతశ్రమపడవలసివచ్చును. నీవేలాగునైన మా ప్రార్థన విని మానిమిత్తమయి కొంచెము ప్రయాసపడి నేఁడు తెల్లవాఱినదాఁక నీ చెట్టుక్రింద శయనింపుము.

నక్ష—నీవింక లక్ష చెప్పినను నేను వినను. ఏభూతమయినను నన్ను నోటవేసికొని పోయినపక్షమున, నప్పు తీర్పుమని యడుగువారులేక సుఖపడవచ్చునని మీరనుకొన్నారు. నాముందఱ యీయాటలు సాగిరావు. ఇప్పుడామంటయొద్దకుఁబోయి చలికాచుకొని పొలములోనిపర్ణశాలలో నేనీరాత్రి పరున్నఁగాని బ్రదుకను. మీరు రానిపక్షమున నురిపెట్టుకొని యిప్పు డిక్కడఁ బ్రాణములు విడిచెదను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! ఆమంట కార్చిచ్చేమో!

నక్ష—అది కార్చిచ్చుకాదు. పొలములోఁ గాపులుచలి నిమిత్తము వేసికొన్నమంట.

హరి—అట్లయినఁ బోదము రండు.

అందఱు—(కొంచెము నడుచుచున్నారు)

నక్ష—ఇదియేమి? మన వెనుకవంకఁగూడ మంట కనఁబడు చున్నది.

చంద్ర—ఒక్క వెనుకదిక్కుననే కాదు. మనకుడియెడమ గూడ దూరమున మంటలు లేచుచున్నవి.

నక్ష—(నలుదిక్కులుచూచి) మీరు కార్చిచ్చు కార్చిచ్చని మొదటనే వాక్యముపెట్టినారు. మీదెట్టిపాపపునోరో కాని మీమాటే నిజమయినది. మీమూలమున బీదబ్రాహ్మణుఁడ నయిన నేనిప్పు డగ్నిహోత్రున కాహార మగుచున్నాను. ఓవైశ్వానరా! బ్రాహ్మణ హత్య మహాపాతకముసుమూ! నీవీపేద బ్రాహ్మణునిజోలికి యూత్రము రాకుము. అయ్యో! ఏమిచేయుదును? మంట లాకాశమంటుచున్నవి.

హరి—ఓహో! అగ్నిహోత్ర మెంతలో వ్యాపించుచున్నది!

గీ. దుష్టులిద్దఱు తమలోన దొమ్మిలాడి
సాధుజనులకు మహిఁ గీడు సలుపునట్లె
యెండుమ్రోడులు రాచుకొం చిట్లు వహ్నిఁ
గలుగఁజేసి వనంబెల్లఁ గాల్పఁదొడగె.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! మంట లన్నిప్రక్కలనుండియు వచ్చి చుట్టుకొనుచున్నవి. మన మీ దవాగ్నినుండి తప్పించుకొనుమార్గము కానరాకున్నది. మీరొంటిగానున్నయెడల నెట్లయినను దప్పించు కొని యుందురు. నానిమిత్తమున మీరును భాగ్యహీనులగుచున్నారు. ధనబంధము వీడినట్లే కాలిసంకిలివలె నున్నభార్యాబంధముకూడ వీడియుండినపక్షమున మీకీచిక్కు లేకపోవునుగదా?

హరి—ఓప్రియురాలా! అట్లనఁ బోకుము. నీవు నన్ను విడువ కుండఁబట్టియే నేనిప్పుడు మహాగ్నిమధ్యమున నుండియు సంతాపము పొందకున్నాను. నేను భాగ్యహీనుఁడనుగాను; ధనహీనుఁడనుగాను.

మహాపదలు వచ్చినప్పుడును విడువని బహిఃప్రాణమగు భార్య చెంత నుండఁగా లోకములో నాకంటెను భాగ్యసంపన్నుఁ డెవఁడు? నీస్నేహ ధనమే కాక నీతిధనముకూడఁ గావలసినంత యున్నప్పుడు, నే నేల ధనసంపన్నుఁడను గాకపోదును? అందఱిలోను నే నే ధన్యతముఁడను.

నక్ష—కావలసినవా రందఱు నొక్కచోట నుండుటచేత మీ రందఱు ధన్యతములే. ఎవ్వరును లేక యొంటిగాఁడ నైన నే నొక్కఁడనే యిందు మందభాగ్యుఁడను. మాతండ్రియైనను బ్రతికి యున్నపక్షమున మరణకాలమునందు నందనుని విడిచిపెట్టక కొంచె మోదార్చునుగదా? ఓదైవమా! నన్నిట్లేకాకిని జేసితివా?

హరి—ఓమునికుమారా! దుఃఖపడకుము. మాప్రాణములు పోయినతరువాతగాని నీకుఁ బ్రాణాపాయము రాదు. మేమీ చిచ్చులో నుఱికి వీపుమీఁద మోచుకొనిపోయి యయినను, నీప్రాణ రక్షణముఁ జేసెదము. అక్కటా! అగ్ని యంతకంతకు సమీపించు చున్నది! ఈప్రాణరక్షణ మెట్లు సంభవించును?

చ. చిటచిటవిస్ఫులింగములు చెంతల నెంతయు వింత మీఱఁగాఁ,
పెటపెట రొదము ల్పొదలఁ బెక్కులు పండు వెదుళ్లు ప్రేలఁగాఁ,
పుటపుట ధూమసంచయము భూమియు నింగియు నావరింపగాఁ,
గటగట! యన్నిప్రక్కలను గ్రమ్మెను మమ్ము దవాగ్ని యిమ్మెడన్.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఇప్పుడు మన మీ మునికుమారుని ప్రాణరక్షణము చేయకపోయినయెడల మన కపకీర్తి వచ్చును. ధన మియ్యవలసివచ్చునని మన మీతని ప్రాణముల కెగ్గు చేసితిమని లోకము తలంచినను దలఁచును. ఋషీశ్వరునిఋణము తీర్చి ధర్మము నిలుపుకొనుటకయి మీరును సర్వవిధముల నాత్మరక్షణము చేసికొన వలయును. మనుష్యుఁడు ప్రపంచమునకువచ్చునప్పుడు దానొంటిగా నే వచ్చును, ప్రపంచమునుండి పోవునప్పుడును దానొంటిగా నే పోవును,

ధర్మ మొక్కటిమాత్రమే మరణానంతరమునను వెంటవచ్చును. కాఁబట్టి మీరు దారాదిబంధమును గోసివేసి ధర్మ రక్షణోపాయమున కనుజ్ఞ యియ్యవలెను.

హరి—ఓ ప్రాణనాయికా! నా కేమియు నపాయము తప్పించుకొనుట కుపాయము తోఁచకున్నది.

చంద్ర—నాకొక్క చక్కని యుపాయము తోఁచుచున్నది. మీ రందున కొడఁబడవలెను. ఈప్రక్క నొక్క నిలివెడుమేర మాత్రమే నిప్పుమండుచు, దీని కావలదారి కనఁబడుచు న్నది. నే నడ్డముగాఁ బరుండి యగ్నిహోత్రున కాహారము నయ్యెదను; మీరీ యిరువురును దీసికొని నామీఁదనుండి నడిచి మార్గమునఁబడి ప్రాణరక్షణము చేసికొనుఁడు. ఇన్నిప్రాణములొక్కసారిగాఁబోవుట కంటె నొక్క ప్రాణము పోవుట శ్రేయస్కరముకదా!

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట యిప్పుడీచెవులఁబడినది! ఈ మాటలు నా చెవులయందు సూదులకంటెను దీక్ష్ణముగా నాటి మనస్సుకలంచి యింద్రియముల నవశము చేయుచున్నవి. ఇట్టి దారుణవాగ్విషబాణము నాటియు నా ప్రాణములుపోకున్నవి. (అని మూర్ఛపోవుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మూర్ఛతేరినతరువాత నా ప్రాణవల్లభుఁడు నా చావున కంగీకరింపఁడు. ఇఁక జాగుచేయుట కవకాశములేదు. నేనీ యగ్నిహోత్రున కడ్డముగాఁ బడెదను. నీవు నాప్రాణవల్లభునిఁ బుత్రునిఁ గొని నా మీఁదనుండి నడిచి మీప్రాణములను రక్షించుకొనుఁడు. (అని అగ్నికెదురుగా నడుచుచున్నది.)

లోహి—అమ్మా! నేనుగూడ నీతోనే వచ్చెదను. నన్నుఁ దీసికొనిపొమ్ము.

చంద్ర—నాయనా! నేనిప్పు డీ యగ్నిహోత్రు నిన్నావలకుఁ దీసికొనిపోవుటకయి త్రోవ చేసెదను. నీవు నాన్నగారివద్దకుఁబొమ్ము. (అనికన్నీరు నించుచున్నది.)

నకు—లోహితాస్యా! మీతల్లినివిడిచి నీవిటురా.

చంద్రి—నాకుఁ దల్లిదండ్రులు చెప్పించినవిద్య సార్థకమగున ట్లాశుకవిత్వముగా దండక మొకటి చెప్పి యిప్పు డిప్పావకుని మెప్పించెదను. (అని యగ్నిహోత్రుని కభిముఖురాలయి నమిాపించి చేతులు జోడించి దండకము చదువుచున్నది.)

దండకము—శ్రీమన్మహా నాయమిత్రా! పవిత్రా! లసద్దీపహోత్రా! జగత్ఖ్యాతచారిత్ర! నేనీమహత్త్వంబు వర్ణింపఁగా నెంతదానన్? కృపాదృష్టివీక్షించి రక్షింపుమోహవ్యవాహా! చలజ్జ్వాలికాజాలజాజ్వల్యమానోన్నతత్వోజసందోహ! లోకంబులెల్లన్ భవన్నిస్తుల ప్రేమచేఁ గాదె సంపూర్ణసౌఖ్యంబులంబొందు? నీవెల్లచో స్వస్వరూపంబులం దెల్లగూఢంబుగా నుండు వత్యంతమున్; మానవుల్ తాము దుచ్యంబు లౌభక్ష్యముల్ శాకపాకాములున్ జిహ్వకుం దృప్తిగాఁ జేసికొంచున్ సుఖం బొందఁగాఁ గల్గుటల్ నీప్రసాదంబునంగాదె? శీతంబుచే బాధ పొందంగ నీవెంతయున్ బీదలన్ సాదరన్ బ్రోవవే? రాత్రులం జీఁకటుల్ క్రమ్మిన ర్వేశ్వ రుండిచ్చియున్నట్టి నేత్రంబులన్ వ్యర్థముల్ చేయదీపాళిరూపంబు నన్నేత్రసాఫల్యముం జేసి కారుణ్యముం జూపవే వ్యాధివర్గంబుఁ బుట్టించు నానావిధాశుద్ధవస్తుప్రపంచంబు భక్షించి లోకాళికారోగ్యముం గూర్పవే? చాలఁగా నిన్ను నేస్తోత్రముల్ చేయఁగాఁ జాల; నేనీధరిత్రిన్మహాసాధ్వి నౌ దేని, నాభర్త సత్యవ్రతుండేని, యోపావకా! వేగ నా మొఱ్ఱయాలించి పాలింపుమా యిమ్మహీ దేవపుత్రున్

పవిత్రుఁడ, ధరిత్రీకళత్రుఁడ, మదీయైకపుత్రుఁడ; నమస్కారముల్ నీకు వేవేలు కావింతు; దేవా! నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః

నక్ష—ఓహో ! ఈమెమహిమచేత దవాగ్ని యెంతలో మరలి పోయినది! ఓమహారాజా! మనము బ్రతికినారము. కన్నులు విప్పి చూడుము.

హరి—(కన్నులువిచ్చి) అయ్యో! నావ్యధ యధికముచేయుట కయి నన్నిప్పుడెవ్వరు మూర్ఛ తేర్చినారు ? ఈమూర్ఛమూలము నయినను నిమిష కాలము దుఃఖమును మఱచి యుండఁగా నింతలోనే యిట్టిపాపమును గట్టుకోఁజెల్లునా ? హా ! ప్రాణనాయికా! నేనిఁక నెట్లుజీవనములు నిలుపుదు నే?

చంద్ర—ఓహృదయేశ్వరా! ఈశ్వరానుగ్రహముచేత నేను సుఖముగా నేయున్నాను. నానిమిత్తమయి మీరు చింతపొందఁ బోకుఁడు. (అని చేరవచ్చి కౌఁగిలించుకొని లేవఁదీయుచున్నది.)

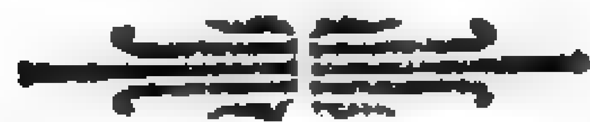
హరి—చల్లని నీహస్తస్పర్శమువల్ల నాయుల్లమిప్పుడు చల్ల పడినది. నీవుబ్రతికి నన్ను బ్రతికించినావు.

నక్ష—ఓమహారాజా! నిన్నొక్కనినే కాదు. మమ్మందఱిని గూడ నిప్పుడీపతివ్రతాతిలకమే బ్రతికించినది.

చంద్ర—ఇప్పుడు మాటల కెడములేదు. ఈకార్చిచ్చింకను మనదిక్కున మండుచు నేయున్నది. ఈవంకను మనకుఁ ద్రోవ యిచ్చినది గనుక, మన మీ చోటుదాటి దారిలోఁబడి యావల సావకాశముగా మాటలాడుకొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము

రంగము—కాశికాపురవీథి.

[హరిశ్చంద్రుఁడును, చంద్రమతియు, లోహితాస్యుఁడును; నక్షత్రకుఁడును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

చంద్ర—ఓ ప్రాణనాథా! ఈదివ్యక్షేత్రమునకు వచ్చి యిరువదిదినములయినను, మనమింకను గాశికాపురమునందలి దివ్యస్థలములనేకములు సేవింపనేలేదు. అవిముక్తక్షేత్రమున జూడలేదు; కేశవస్వామిని దర్శింపలేదు; జ్ఞానవాపిని కనలేదు; కేదారశంభులింగదర్శనము చేయలేదు; ఢుండివిఘ్నేశ్వరుని బొడగనలేదు; వరుణానదియందు స్నానము చేయలేదు. వచ్చినతరువాత నాలుగయిదుదినములు మార్గాయాసముచేత నిల్లుకదలలేకపోయినాము. నక్షత్రకుని యుపచారములమూలమునఁ గొన్నిదినములు తీఱలేదు.

హరి—ఓహృదయేశ్వరీ! మనమిప్పుడ విముక్తక్షేత్రమునకుఁ బోవుచున్నాము. ఉన్నదివ్యస్థలముల నన్నిటిని నేఁటరేపటఁ బోయి సేవింతము.

క. హరుఁ డిటఁ దారకమంత్రము
మరణింపుచు నున్నజంతు మండలిచెవులన్
బరువడి నుపదేశించును
గరుణమెయి న్నిత్యముక్తిగలిగించుటకున్. 1

ఉ. ఓలిని సప్తవాయువులు నొక్కట వీవఁగ ద్వాదశార్కులా
భీలత నెండ కాయఁగను, భీకరపుష్కల ముఖ్యమేఘముల్
చాలఁగ వర్షముల్ కురియ, సప్తసముద్రము లొక్కపెట్టునన్
వేలనుమించిరాఁ, బ్రళయవేళను గాశినశింపఁ దింతయున్. 2

చంద్ర—నిస్సందేహముగా మన మీ కాశికాపురసందర్శనముచేతనే ధన్యులమైనాము. ఇప్పుడు మేఘగర్జనమువలె నాచెవులకేదో మ్రోఁత వినవచ్చుచున్నది. అది యేమయి యుండును?

హరి—అది గంగాప్రవాహఘోషము అవంకఁజూడుము.

ఉ. అల్లతరంగడోలికల హంసము లూఁగెడు మెల్లమెల్లఁగాఁ;
తెల్లనినీరు కూలనిహతిన్ బెనుముత్యము లట్లులేచెడున్;
జల్లనిగాలి వీచెడును సౌరభముల్ వెదచల్లు చల్లనన్;
నల్లలితప్రశస్తినదెజాహ్నవి పొల్చెడు నేత్రపర్వమై. 3

ఓప్రియురాలా! నాచెయిచాయఁ దిన్నఁగాఁ జూడుము.

ఉ. మేలిమిపైడి పూఁతలను మెచ్చులుగుల్కెడు చిత్రజంతులన్
జాలఁగ నొప్పిమిన్నలముచక్కని గోపురమందు గుంపులై
చాలుగఁ బావురంబు లవెసందడిచేయఁగ విశ్వనాథు దే
వాలయమాదెసన్ దవుల నల్లదె చూడ్కికి వేడ్కగొల్పెడున్. 4

(చూపుచున్నాఁడు.)

సతి—ఓరాజా! మీరు కృతార్థులయినారు.

క. వినుమీ కాశీపురమున
నొనరంగా నైదుదినము లుండినఁ జాలున్
జనుఁడఘము లెల్లఁ బోనిడి
యనఘుంబగు ముక్తినొందునందురు పెద్దల్. 5

చ. ఇరువదినాళ్లు నేఁటితుద కీపురి నీవు వసించియుంట నీ
కరగతమయ్యె ముక్తి; యటుగావున నీవిఁకలక్షు బొంకినన్
బరము నిహంబునుం జెడవు; నమ్ముము కాసయినన్ లభింపదీ
పురమున నీకు; నప్పెఱుఁగ బొమ్మని బొంకుము నేను బోయెదన్. 6

హరి—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా!

చ. తలఁపగ బోకు మీశ్వరుఁడు తా నొక చోటనె యుండునంచు, నీ
స్థలమె పవిత్రమై జనులఁ దద్దయు శుద్ధులఁజేయునంచు; నె
ల్లెడలను నిండియుండుఁ బరమేశుఁడు; వానికి విశ్వమంతయుక్
నిలువఁగ నాలయంబె యగు; నిక్కమె యాతని యాజ్ఞ యెల్లెడక్ 7

క. సత్యముపలుకని మనుజుఁడు
నిత్యంబుగఁ గాశి నున్న నిజముగ నఘరా
హిత్యముపొందఁడు; దెలిసి య
సత్యముపలుకుదు నె యల్పసౌఖ్యము కొఱకక్? 8

కొంచెంసేపు తాళుము. నేఁ డెట్టులయిన సూర్యుఁ డస్తమించులోపల నీధన మిచ్చి ఋణవిముక్తుఁడనయ్యెదను.

నక్ష—ఓహోహో! నీమాటలు వాటముగానున్నవి.

సీ. విశ్వేశ్వరునిఁ బోయి వీక్షింతునీ వేళ
నుండు నేఁటి కటంచి వొక్కనాఁడు
మణికర్ణికను గ్రుంకి ప్రణుతింతునీ వేళ
నుండు నేఁటి కటంటి వొక్కనాఁడు
తల్లిభాగీరథి దర్శింతు నీ వేళ
నుండు నేఁటి కటంటి వొక్కనాఁడు
చేరి విశాలాక్షి సేవింతునీ వేళ
నుండు నేఁటికటంటి వొక్కనాఁడు

గీ. కాలభైరవు నీవేళఁ గాంచఁ జనుదు
నుండు నేఁటికటంటి వీవొక్కనాఁడు
నేఁడు నేఁడని సామ్మొకనీవుగడప
నెంతకాలంబు తాళుదు నింక నేను? 9

ఉ. రాజ్యసుఖంబుల న్మరగి రాజసవృత్తిని నున్ననీకు వా
ణిజ్యము చేతఁ గా దలవణిక్కులరీతిని; బాహ్మణాకృతిక్

బూజ్యత భిక్షమెత్తి ధనముం గడియింపఁగలే! విఁ కెట్టులి
రాజ్యములోనఁ దేఁగలవు ద్రవ్యము మాఋణ మెల్లదీర్పఁగన్? 10

చ. గడవుదినంబు నేఁడె; యఱకాసయినం జెయిచేర్పలేవు; నీ
యెడమొకమోటముం గదిరి రోఁనిట నూరక యున్నమద్గురుం
డుడుగని కిన్కతోడ ననునొక్కట మ్రింగును; నిన్ను నింక నే
నడుగటు పెట్టనీను? ధనమంతయు నిక్కడఁ గ్రక్కఁగావలెన్. 11

(అని త్రోవకడ్డమువచ్చి మొలలో చేయివేసి నిలుపుచున్నాఁడు.)

హరి—మహాత్మా! నీవు చెప్పినట్లు బ్రాహ్మణ వృత్తిచేతను వైశ్యవృత్తిచేతను ధనమార్జించుట నాచేతఁగాదు. నారాజ్యము సర్వమును మీగురువుగారికి ధారపోసి రాజవృత్తినీవలకే విడిచియున్నాను. ధనార్జనమునకికను నాకొక్క సేవకవృత్తి మాత్రమే కనఁబడుచున్నది. పట్టువిడిచి నాలుగడుగులు సాగనిమ్ము. ఏమహానుభావుని యొద్దనైనను గొలువు కుదిరి నీఋణము తీర్చివేసెదను.

నక్ష—నేనట్లుపోనియ్యను. నెలదినములనుండి నిన్ను మంచి మాటలతో నడుగుచుండినఁ గార్యము లేకపోయినది. నిష్ఠురవృత్తి చూపి నిన్నాయాస పెట్టినంగాని నీవు ధనమియ్యవు. నెలదినముల నుండి నీమూలమున నా స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానము మంటఁగలిసి పోయినవి. ఇంతకాల మోపిక పట్టినను నేను నీ కేమయిన మంచి వాఁడనయితినా? ఆవలమాగురువుగారి యాగ్రహమునకుఁ గూడ నే నేల పాత్రుఁడను గావలెను? ధన మిప్పుడు నా ముందు పెట్టి మఱిమాటలాడుము.

హరి—ఓమహాత్మా! నన్నేల నిర్హేతుకముగా నడివీధిలో సిగ్గుపఱిచెదవు? ధనసంపాదనమునిమిత్తము నేను పడుచున్న పాట్లను నీవు కన్నులారఁ జూచుచునేయున్నావుగదా! ధన మెవ్వారినైనను వేఁడుటకయినను ముందు సాగనిమ్ము.

నక్ష—కార్యములు కావలెను గాని నీ తియ్యమాటలు నాకక్కఱలేదు. ముందుగా నీయొద్దనున్న సొత్తును విక్రయించి కూడినంత ధనము నాచేతఁబెట్టి మిగిలినదాని నిమిత్తమయి యేసేవకవృత్తియందో ప్రవేశింపుము.

హరి—ఓవటువర్యా! కట్టుబట్టలతో లేచి వచ్చినమావద్ద నీ వెఱుఁగని సొత్తేమున్నది?

నక్ష—నీభార్యాపుత్రులు నీసొత్తు కారా? వారిని విక్రయించి వచ్చినసొమ్ము నాచేతిలోఁ బోయుము.

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట వినుచున్నాను!

(అని తలవంచుకొని దీనత్వముతోఁ గ్రింది చూచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీరీప్రకారముగాఁ జింతాక్రాంతులయి ధైర్యమును విడుచుచున్నారేమి? ఈ మునికుమారుఁడు చెప్పినయుపాయము చక్కఁగా నున్నది. ధర్మము చెడిపోవునప్పుడే భర్తకు సాయపడదేని, ఆ భార్యయెందుకు? మనఃపూర్తిగా నేనే మిమ్ము వేఁడుచున్నాను గనుక మీకు భార్యావిక్రయపాతక మణుమాత్రమును రాదు. మీరాలస్యము చేయక నన్ను దాసినిగా విక్రయించి వచ్చినధనముతో మీ ఋణముతీర్చి మిమ్ముబొంకింపఁ గంకణము కట్టుకొన్న విశ్వామిత్రుని ప్రతిజ్ఞ బొంకు చేయుఁడు.

హరి—ఓ హృదయేశ్వరీ! నీమాటలు నా హృదయమునకు బాణములకంటెను దీక్ష్ణములుగా నాటుకొనుచున్నవి. ఈ దుస్సహపరుషవాక్యాగ్ని శిఖలను నామనస్సునందుఁ జొనిపి యేల బాధ పెట్టెదవు?

క. ఒక్కట నీవాగ్వహ్నియుఁ
జిక్కక చిత్తముఁ దపింపఁ జేసెడునింతే
గ్రక్కున దహింపఁ జేయఁగ
నక్కటకట చేతఁగాని దయ్యెను నిదియున్.

క. ఇలలో నెందయినను దన
కులకాంతను విక్రయించుకూళయుఁ గలఁడే!
పలుకను దలఁపను గూడని
కొలమేటికిఁ గట్టెదీవు కొమ్మరొ నాకున్?

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు.)

చంద్రి—ఓ ప్రాణనాథా! దుఃఖింపఁబోకుము. విధియిప్పుడు మనకిద్దఱకును వియోగము కలుగవలయునని విధించినాఁడు. ప్రతిబంధము చెప్పక దేవర నాప్రార్థన మంగీకరింపవలయును. భార్యారక్షణముధర్మరక్షణముసకంటె నధికమయినది కాదు. మరణానంతరము ధర్మమొక్కటియె సఖునివలె వెంటవచ్చి సుఖపెట్టునుగాని బ్రతికినన్నాళ్లునుదెమ్మని తినితిని యనుభవించెడి యీ భార్యలును బంధువులును దా మొక్కరును వెంటరారు. మృత్యువెప్పుడు వచ్చునో మనలోఁజెప్పరాదు. కాఁబట్టి భార్యపోయినను బిడ్డలుపోయినను లోకములోనిదిమఱియేదిపోయినను బుద్ధిమంతుఁడు ధర్మముతప్పక శాశ్వతానందము కలుగుమార్గమునఁజూచుకొనవలెను. కాఁబట్టి మీరు ధర్మరక్షణార్థమయి నన్నుఁద్యజింపవలయును.

హరి—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! అప్పతీర్పలేని దుఃఖాగ్నిచేతనే తాపమొందుచున్న నాడెందమును నీదుస్సహవాక్యాగ్నిచేత మఱింతతపింపఁజేయకుము. సత్యవర్జనమెంత ధర్మవిరుద్ధమో ధర్మపత్నీ విక్రయమును బురుషున కంత ధర్మవిరుద్ధమే. ధర్మబాహ్యమయిన నీ ప్రార్థనను నే నెట్లొడంబడనేర్తును?

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీఁచింతమాని నామనవిసాంతముగాఁ జిత్తగింపుఁడు. ఆపత్కాలమునందు దనదేహము నయిన విడిచి భర్తనుద్ధరించుట కులసతికి ధర్మము. అంతేకాక వివాహవిధిచేత భార్య భర్తసొత్తనుట లోకప్రసిద్ధముగదా! అపన్నివారణము

నకయి యట్టిపొత్తునన్యులకు విక్రయించుటచేఁ బాపమేమున్నది? అదిగాక నేను మనఃపూర్వకముగా నన్యులకు దాసినయి మిమ్ము ఋణవిముక్తులను జేయుటకయి యొప్పుకొనుచున్నాను. మీరు సంకోచింపక ప్రేమానుబంధము కోసివేసి నన్ను దాసినిగా నమ్మివేసి యీ ఋణబాధను దప్పించుకొని శక్తియున్నప్పుడు నన్ను మరలమీ ధనముగాఁ జేసికొనుఁడు. మీరంగీకరింపకపోయినను నాకు దాస్యము తప్పదు. పూర్వము దుర్వాసుఁడొకసారి నన్ను మూఁడుమాసములు దాసినిగా నుండ శపించినాఁడు.

హరి—అయ్యో? మానులెప్పుడును దయావిహీనులుగదా? నీవేమియపరాధము చేసితివని నీకతఁడట్టి ఘోరశాపమిచ్చెను?

చంద్ర—నా చిన్నతనములో నేనొకనాఁడు వాకిటనిలుచుండఁగా నొకకిరాతుఁడొక చిలుకపిల్ల నాదారిని గొనిపోవుచు నా కన్నుఁ జూపెను. ఆకీరపోతము మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నందున నేను దానిని ముచ్చటపడి కొని ప్రతిదినమును పండ్లును బంచదారయుఁ బెట్టి పద్యములు చెప్పుచుఁ బ్రాణతుల్యముగాఁ బెంచు కొనుచుంటిని. ఇట్లు మూఁడుమాసములు చెల్లిన తరువాత నొకనాఁడాకస్మికముగా దుర్వాసుఁడు మాతండ్రిని జూడవచ్చి నాచేతనున్న చిలుకను జూచి యిదియెక్కడదని యడిగెను.

హరి—ఋషు లెక్కడకుఁ బోయినను జోలిమాలినప్రశ్న లడుగుదురు. అటుతరువాత—

చంద్ర—ఒకనాఁ డొకకిరాతుఁ డీచిలుకను మాయింటి మార్గమునఁ గొనిపోవుచుండఁగా నాపుత్రికయైన యీచిన్నది మక్కువపడి కొని వినోదార్థముగాఁ బెంచుకొనుచున్నదని చెప్పఁగానే యతఁడు మండిపడి—అతనిరూపము తలఁచుకొన్న నాకిప్పుడు భయమగుచున్నది. (అని భయము నభినయించుచున్నది.)

హరి—ఓహో! ఈమూర్ఖముని రోషముచేత విశ్వామిత్రుని గూడ మించిపోయినాఁడే! ఇంతమాత్రము కోపమాపుకోలేని యాతనితపమెందుకు? అడవులలోనుండియు నాగ్రహగుణము విడువలేని తపస్సులకంటె శాంతులయి యింట నుండు గృహస్థులే యుత్తములు.

ఉ. కానలనుంట నిష్ఫలముగాఁ జను నింద్రియనిగ్రహంబు లే
దేని; మనుష్యుఁ డింట వసియించియు నింద్రియనిగ్రహంబొగిన్
దానొనరించునేని, సతతంబును సత్ఫలమొందు; శాంతుఁడౌ
మానవుఁ డెందు నున్న నినుమా యదె యాశ్రమరాజమౌఁజుమీ.

అటుపయి నేమిజరిగినది ?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అతఁడు మండిపడి, కటము లదర, ముకుపుటములు చెదర నావంకఁ గన్నులనిప్పులొలుకఁజూచుచు మాయాశ్రమవృక్షమునుండి కిరాతుఁ డపహరించి తెచ్చిన శుకపోతమును బంజరబంధము కావించి బాధించితివి గావున నీవును దాసివై సేవాబంధ మనుభవింపుమని ఘోరశాపమిచ్చి చివాలున లేచెను.

హరి—ఏమి యీశాపమునిమండగము! ఎఱుఁగక చిలుకను గొన్ననీది మహాపరాధ మని యెంచి నిర్దోషురాలి నూరక శపించుట దోషముగా నెంచకున్నాఁడు!

క. తెలియఁగఁజాలఁడు మనుజుఁడు
తలఁపఁగ గిరులంత లైనఁ దనదోషములన్;
తిలకించుఁ బరులతప్పుల
నలుకన్ సన్నావగింజ లంతటివైనన్. 15

ఓహృదయేశ్వరీ! నీశాపమున కా మునీశ్వరుఁడు నూసత్ర యావధి పెట్టనే లేదా?

చంద్ర— మొదటమిరిపెట్టలేదు. అప్పుడు నాఁటనుండాతని పాదములమీఁదఁబడి, ఓమునితల్లజా! బాల్యచాపలముచేత నెఱుఁగక చేసిన యీ మా నేరమును క్షమింపవేయని బహువిధముల మనసు కరఁగఁ బ్రార్థించెను. అంతట నామునితల్లజుడు కొంతప్రసన్న హృదయుండయి మూడునెల, లీచిలుకకు స్వేచ్ఛావిహారభంగము గలిగించినది గనుక, ఈ మెదాస్యమును మూడుమాసములే యుండునని యనుగ్రహించి కొలువువిడిచి వెడలిపోయెను.

హరి— ఈయుపకారమున కాతనికి మన మనేకాభివందనములు చేయవలసినదే. ఇది యెట్లేగియే కాఁబోలును మన కుల గురువులైన వశిష్ఠులవారు మనవివాహకాలమునందు నీకు దాసీయోగ మున్నదని నాతో సెలవిచ్చినారు. నీమీఁదఁగల ప్రేమచేత నాకామాటలప్పుడు చెవిని నాటినవి కావు.

చంద్ర— ఈసంగతి నేను నేఁడు క్రొత్తగా దేవరవారితో విన్నవించుటకాక యీవఱకే వశిష్ఠులవారు సెలవిచ్చి యున్నారు గదా? మీరిఁక సందేహము మాని నన్నెవ్వరికైన విక్రయింపుఁడు. ఇందువలన నమోఘమయిన బ్రాహ్మణశాపహతిచేత నాకవశ్య భోక్తవ్యమయియున్న దాస్యమునుం దీఱును; మీఋణమునుదీఱును.

హరి— ఓప్రాణేశ్వరీ! పుష్పకోమలివైన నిన్నిట్లు కాఱడవులలోఁ గష్టపెట్ట సంశయింపని కఠినచిత్తుఁ డెట్టిదారుణకర్మమున కయినను లోఁబడును, నామూలమునఁగదా,

చ. చెలువగు హేమసౌధముల స్నిగ్ధశశాంకశిలాతలంబులన్
మెలఁగెడునీవు ఘోరవనమేదినిలోపల నూదిరాళ్ళలో
నడుగులు పొక్కఁ గంటకచయంబులు గ్రుచ్చుకొన న్మెలంగుచుఁ
బలుమఱు చిట్టిపాట్లుపడఁ బాలితి వక్కట మిక్కుటంబుగన్. 16

క. పరిచారికాశతంబులు
పరిచర్యలు చేయ నతుల వైభవలీలన్

జరియించెడు నివిపు డె
కరణిం బరిచర్య చేయఁ గల వన్యులకున్? 17

క. ప్రాణములు నిల్పఁ గలనే
యేణాక్షిరో నిన్నుఁ బాసి యేనిమిషంబున్ ?
రాణీ! నినువిడిచిన నా
ప్రాణంబులు క్షణములోనఁ బాయును బొందిన్. 18

ఉ. ఈవు సమీపమందు వసించుట నాకునిశల్ పగళ్ళగున్,
బూవులతోఁట లౌను వనముల్, గిరిగహ్వరముల్ గృహంబులౌ,
కేవలజీర్ణపర్ణములు గెంజిగు రాకులమేలిపాన్పులౌ;
హా! వనజాస్య! తాళఁగలనా నినుఁబాసి నిమేష మేనియున్? 19

నక్ష—ఓరాజా! నీకీయాఁడుదాని కున్నంతవివేకమయినను లేదు. పెట్టిన మితిలోపల ఋణ మేలాగునైనఁ దీర్పవలెనని యీమె సదుపాయము చెప్పుచుండఁగా నీ వీమెమాటలను బెడచెవులఁబెట్టి కల్లయేడ్పు లేడ్చుచు భార్యమీఁద మహాప్రేమ యున్నవానివలె నటించి మాయప్పెగవేయఁ జూచుచున్నావు. నక్షత్రకుని ముందఱ నీ యాటలు సాగిరావు. నాకు నీకంటెను మాయలెక్కువ తెలియును. ఈబుడిబుడి యేడుపులుచూచి జాలిపడి విడిచిపోవుటకు నేను మఱి యెవ్వఁడను గాను; కరుణయన్న నేమో యెఱుఁగని విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడను జుమా. రమ్ము. పోయినంతవట్టుకు నీభార్యనమ్మి వచ్చిన సొమ్ము నాచేతికిమ్ము. (అని లాగుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఈతనిచేత నీడుపులు పడక విధి కృతమయిన నా దాసీత్వమునకు మీరును సహకారులు కండు.

హరి—(గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు) భార్యావిక్రయము చేయు పాతకిని కమ్మని విధి నానొసట వ్రాసియుండఁగా నేనెట్లుసహకారుఁడను గాకుందును? ఓ భూసురోత్తమా? నీ యభిమతమే చెల్లనిమ్ము. (అని వెంటనడచుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు కొందరు పౌరులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఓపురజనులారా! ఈతఁడు తనభార్యయైన యీ సుందరి నమ్మఁబోవుచున్నాఁడు. మీలో నెవ్వరికైనను దాసి కావలసినయెడలఁ దగిన రొక్కమిచ్చి కొనుఁడు.

హరి—ఓహో? ఈదారుణవాక్యము పిడుగువలెఁ గర్ణరంధ్రములఁ దూఱియు నాకఠినహృదయమును పగిలింపఁజాలకున్నది. నాహృదయము వజ్రముతోనో యినుముతోనో చేయఁబడినది.

ప్రథమపౌరుఁడు—ఓనరోత్తమా? నీకీ త్రిలోకసుందరి యయినభార్యను విక్రయింపవలసినంత దురవస్థ సేలపట్టినది?

ద్వితీయపౌరుఁడు—హరహరా? ఇటువంటి కులకాంతను విక్రయింప నెంతటి బుద్ధిహీనునికయినను మనసుకొలుపునా? ఓ పుణ్యాత్మా? నీవు నిజముగానే కులాంగనా విక్రయపుణ్యమున కొడిఁగట్టుకొనఁ బూనినావా?

హరి—(కన్నుల నీరునించుచు నూరకున్నాఁడు.)

నక్ష—ఓరాజా? నీవు బేరమడుగువారిప్రశ్నల కుత్తరమియ్యక కార్యము చెడఁగొట్టుచున్నావు. ఈలాగున మౌనము ధరించివచ్చెడు బేర మెల్లను చెడఁగొట్టుటకంటె మీ యప్పపహరించెదనని మూఁగతనము విడిచి స్పష్టముగానే చెప్పుము. ఈ యడియాస మాని నేను మాగురువునొద్దకుఁ బోయెదను.

హరి—(గద్గదస్వరముతో) ఓ మునికుమారా? వేగిరపడఁ బోకు. లోకవిరుద్ధమైన యీవార్త చాటుటకొకపట్టున నానోటమాట రాకున్నది. కొంచెము తాళుము.

నక్ష—అప్పపహరింపఁ దలచుకొన్న నీకుఁ దాళిక యుండును గాని సొమ్ముగోలుపోయిన నేనెట్లు వేగిరపడకుండఁగలను? ఓపౌరజనులారా! ఈతనికి మీతో మాటాడ నోరు రాకున్నదఁట! నేను జెప్పె

దను వినుఁడు. ఈ తఁడు సూర్యవంశ జలధిచంద్రుఁడగు హరిశ్చంద్రుఁడు? ఇతఁడు మునికుల పవిత్రుఁడైన విశ్వామిత్రునకుఁ దన రాజ్యమంతయు దానమిచ్చి యావలను యజ్ఞార్థ మిచ్చెదనన్న ధనమియ్యలేక ఋణబాధ తప్పించుకొనుటకయి యాలిసమ్మ జూపుచున్నాఁడు.

ప్రథమపౌరుఁడు—శివశివా! ఈ మాటలు విన్న పాపము వచ్చును. మనము పోదము రండు. మన మెక్కడ? మహారాజు భార్యను కొను టెక్కడ?

ద్వితీయపౌరుఁడు—ఈతఁడు తనరాజ్యమంతయు విశ్వామిత్రునకా ధారపోసినది? రాజ్యమంతయుఁ దనకు ధారపోసిన మహాదాతను మున్నిచ్చెదనన్న స్వల్పధనము నిమిత్తమయి యిటు లినుములె దాఁచఁబెట్టినట్లు బాధ పెట్టుచుండుటచేత నతఁడు విశ్వామిత్రుఁడనఁదగినవాఁడే! తనవంటి పాత్రుని వెదకి దానమిచ్చిన యీ సాధుచరిత్రుని చిక్కులు పెట్టెడియతఁడు విశ్వమున కమిత్రుఁడు గాక మిత్రుఁ డెట్లగును?

ప్రథమపౌరుఁడు—ఎవ్వరును లేనట్టు పరమకోపి యని పేరు పొందిన యాకౌశికుని కేల దాన మిచ్చితివి? ఇచ్చినను దగుమాత్రపు దానము చేయవలెనుగాని శక్తికి మించినదానము చేయు వచ్చునా?

ఉ. కొందఱు యాచకాధముల క్రూరముఖస్థితి కుబ్బియీవిచే
ముందట నేమొ ముక్తి తముఁ బొందెదురన్ భ్రమ దాతలంచుఁ జే
రందఁగ నాలుబిడ్డల గృహంబున సంగడఁ బెట్టి దానముల్
క్రందుగఁ జేయుచుండుదురు కారెకిరాతకు లట్టివారిలన్? 20

ద్వితీయపౌరుఁడు—ఇందులో రాజుననవలసినదేమున్నది! మన బ్రాహ్మణోత్తములే యెంతకయినను దగినవారు. వారు సమయము వేచి తమ కపకారము చేసినవారికే యుపకారము చేయుదురు. (అని పోవుచున్నారు.)

నక్ష — ఓరాజా! అప్పువలసినవాఁడవు నీవు నోరెత్తకపోవుట చేత కొనఁదలఁచివచ్చిన వీరందఱును తొలఁగిపోవుచున్నారు. నీమౌనము చూచి నీవేమో ముగ్ధుడవనిభావించి మీఁదుమిక్కిలి వీరు మాగుఱువుమీఁదనే తప్పుమోపి దూషించుచున్నారు. పరమపవిత్రుఁడయిన యీవిశ్వామిత్రునిఁ వీరిచేత నిట్లు తిట్టించుట నీకుధర్మమా? నీవిప్పు డాలి నమ్ముఁ డని తెగఁజెప్పుము. నీవసత్యవాది వని యెఱిఁగి, నాదారిని నేను బోయెదను.

హరి — ఓఋషికుమారా! నిష్ఠురము లాడకు. నేనిదిగో చంద్రమతిని విక్రయించుచున్నాను. (పురజనుల నుద్దేశించి)

గీ. పౌరులార! సుస్థిరమహోదారులార!
మునిఋణముదీర్ప నాభార్యఁ బుణ్యధుర్య
దాసిఁగా విక్రయించెద దయ దలిర్ప
వేగఁ గొనరయ్య నేఁ గోరువిత్తమిచ్చి. 21

సీ. కలలోననైన నవ్వులకైన నిసుమంత
బొంకి యెఱుంగని పుణ్యశీల
తప్పుఁ జేసిననైనఁ దన్ను దూఱిననైనఁ
గోపించి యెఱుఁగనిగుణధురీణ
పెఱలను దనవారి వేఱుగాఁ జూడక
నారయునట్టిసదయహృదయ
కానిమాటలు తన్నుఁగలుషాత్ము లాడినఁ
గలహింపనొల్లని గరితమిన్న

గీ. పరులసొమ్ము తృణంబుగ భావమందుఁ
దలఁచి యెప్పుడు వర్తించుధన్యచరిత
చంద్రమతి నాదుభార్య నీసాధ్వి మణిని
విక్రయించెదఁ గొనరయ్య విబుధులార! 22

[అప్పుడు వికృత వేషముతో కాలకౌశికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

నక్ష—ఓరాజేంద్రా! నీవందఱికిని వినఁబడునట్లు బిగ్గరగాఁ జాటుచున్నావు. అందుచేతఁ బౌరు లిటురాక దూరదూరముల బోవు చున్నారు. ధాన్యపుమూటలును జంపిబట్టలును బంచాంగపుఁగట్టయును ధరించి యొక బీదబ్రాహ్మణుఁడుమాత్ర మీవంక వచ్చు చున్నాఁడు.

కాల—(ప్రవేశించి) అయ్యా? మీరు గుంపుకూడి యేమి చేయుచున్నారు?

నక్ష—ఈసుందరిని జూసిసిగా విక్రయించుచున్నాము.

కాల—ఓకాంతా! నీ వేమిపనులు చేసెదవు?

చంద్ర—రెండుపనులు తక్కఁ దక్కిన పనులన్నియు నేను జేసెదను.

కాల—ఆరెండుపనులు నేవి? నీవు భోజనము చేసెదవుగదా?

చంద్ర—నేను బరోచ్ఛిష్టభోజనము చేయను.

కాల—అట్లయినఁ గొనువారి కందువలన లాభ మేదియు లేదు. ఇఁక నీవుచేయని రెండవపని యేది?

చంద్ర—పరపురుష—(అని చెప్పుటకు సిగ్గుపడుచున్నది.)

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నాకది బోధపడినది. మంచిది యిప్పుడు నీభర్త యెక్కడ నున్నాఁడు?

హరి—ఇదిగో జీవచ్ఛవము నయి యిక్కడనే నిలుచున్నాను

కాల—నీ వెవఁడవు?

హరి—నేనవార్యశౌర్యధుర్యుఁడయిన త్రిశంకుని తనూజుఁ డను; సూర్యవంశ—

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నీవృత్తాంతము నేనీవఱకే యెఱుఁగుదును. సామ్రాజ్య మంతయు గాధిపుత్త్రుఁ డయినవిశ్వా

మిత్రునకు ధారపోసి యాతని కింతకుమున్న యర్థార్థ మిచ్చెద నన్నవిత్త మియ్యలేక చిక్కులు పడుచున్న హరిశ్చంద్రుఁడవా నీవు?

హరి—అవును. ఆ విత్తమునిమిత్తమే యిప్పు డీయిల్లాలిని విక్రయింపబోవుచున్నాను.

కాల—సరిసరి! సర్వమును దెలిసినది. ఇంతేకదా? ఆఋణ బాధ తప్పించుకొనుటకయి నేను నీ కిప్పు డొక్కయాలోచన చెప్పె దను వినుము. సుందరీమతల్లియయిన యీయిల్లాలిని పరుల కమ్మ నేల? నిష్కారణముగా నిందపాలు కానేల? నీవియ్యవలసినయర్థ మీబ్రహ్మచారిచేతి కిచ్చితినని యొక్కబొంకుబొంకుము. స్త్రీల విషయమయి బొంకుట దోషము కాదుకనుక నీకు నేను సాక్షిగా నుండెదను. ఇప్పుడీతనిచేతిలోనుండి తప్పించుకొని పోఁగలిగినయెడల, నీకసత్యమావల బాణమయినాటుకొనదు. నాబుద్ధి విని యీయొక్క యసత్యము పలుకుము. అసత్యభయము నీమనస్సును బాధించెడు పక్షమున, నాకల్పదక్షిణ యిచ్చితివా పాపపరిహారార్థముగాఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేయించి నీయసత్యదోషము తొలఁగించెదను.

హరి—అసత్య మొక్కటియే యయినను నరుని నరక గామిని జేయకమానదు.

గీ. చిన్నసూది బెజ్జంబంతచిల్లి యున్నఁ
గడవెఁడుజలంబుఁ గ్రమముగాఁ గాఱునట్లు
పాపమున కింత యెడ సందు వదలునెడల
సర్వపుణ్యముల్ క్రమముగా సమసిపోవు. 23

కాఁబట్టి బుద్ధిమంతుఁ డెన్నఁడును బాపహేతువయిన యసత్యమునకుఁ దనహృదయము నందఃణుమాత్రమును చోటియ్యఁ గూడదు. వేయిప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొన్నను, అసత్యదోషము పోదు.

కాల—నీవు వట్టిబుద్ధిహీనుఁడవు. ఋణవిముక్తుఁడ వగుటకు దగినసదుపాయమును నేనుపదేశించుచున్నను గ్రహింపజాలకున్నావు. లోకములో నసత్యములాడి మోసపడి సంపదలతోఁ దులఁదూఁగుచున్న వారిని నీవు చూచుచుండలేదా? ఈలోకములోఁ గల్లలాడుటవలన గౌరవహాని యెంతమాత్రమును రాదు.

హరి—ఓవిప్రోత్తమా! నీయభిప్రాయముతో నే నేకీభవింప జాలను. నీతిమార్గవర్తనులగువా రొకవేళ దైవవశమునఁ గష్టముల పాలయి యడఁగినను వారికిగౌరవమే వచ్చును; నీతిమాలినవా రొకా నొకప్పుడు సుఖ మనుభవించుచున్నను వారికి గొప్పతనము రాదు. తాత్కాలికసుఖ మొకసుఖము కాదు. మన మెప్పుడును ధనము పోయినప్పుడును ముసలితనము వచ్చినప్పుడునుకూడ లోపల నంత రాత్మ పోటులేక సుఖపడునట్లుగా నడుచుకోవలెను. ఆసుఖము నీతి మార్గముచేతఁ దప్ప మఱిదేనిచేతను లభింపదు. నీవు చెప్పినగౌరవ మయినను సత్యవేషమును వేసికొని వచ్చినప్పుడే యసత్యమునకుఁ గొంతకాలము కలుగును గాని నిజస్వరూపముతో వచ్చినప్పు డెప్పు డును గలుగదు.

గీ. ధాత్రిలో గౌరవము పొందఁ దలఁచునేని;
   ధర్మవేషంబె వేయు నధర్మ మెపుడు;
   స్వస్వరూప మొక్కించుక బయలఁబడిన;
   నడుచు నాగౌరవం బెల్ల నాటితోన. 2.

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నాకిప్పుడు నీతో వాదమున కవకాశము లేదు. ఇఁక బహుభాషలుమాని నీకుఁ గావలసెనా నేను గోరినవిత్తమిచ్చి యీసాధ్విని బానిసనుగాఁ గొనుము. అక్కఱ లేనియెడల మాపని చెడఁగొట్టక నీదారిని నీవు పొమ్ము.

కాల— నీబాగుకొఱకే నేనిప్పుడు నీకుహితము చెప్పితిని గాని నామేలుకొఱకుఁగాదు. నీభార్యను విక్రయించుటకు నీకే చింత

లేకపోయినపక్షమున, మాకు మాత్రమేమిటికి? ఈమె యోగ్యురా లని చెప్పుచున్నావు గనుక నీవీమె కెంతధనము కావలెనందువో కోరుము. ఇప్పుడ నే నారొక్క మిచ్చి కొనెదను.

హరి—ఏనుఁగుమీఁద నెక్కి నిలుచుండి రత్న మెగమీటి నంత యెత్తుధనమిచ్చిన జాలును. దానితో నాకిప్పుడు ఋణవిమోచన మగును. నేను మరల నీధనమును నీకు వడ్డితో నిచ్చివేసినప్పుడు మరల నాభార్యను దాస్యమునుండి విముక్తురాలినిగాఁ జేయ వలెనుజుమా.

కాల—అందుకు నే నొప్పుకొన్నాను. ఆయెనుటిదే మాయిల్లు నాతో వచ్చినయెడల నిత్తు మీభూసురోత్తమున కిచ్చెదను.

హరి—నక్షత్రకా! నీ వాధన మప్పగించుకొమ్ము.

నక్ష—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇఁక నీవు నీబానిసయైన యీ చంద్రమతిని నీవెంటఁ గొనిపోవచ్చును.

కాల—హరిశ్చంద్రా! కొనిపోవచ్చునా?

హరి—(డగ్గుత్తికతో) కొనిపోవచ్చును. (అని కన్నులనీరు పెట్టు కొనుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కన్నుల నీరు నించుచు) ఓ ప్రాణేశ్వరా! నానిమిత్త మయి మీరడలఁ బోకుఁడు. నాశరీరము దూరముగా నున్నను, నాహృదయ మెప్పుడును మీయొద్దనే యుండును.

హరి—నాబహిఃప్రాణమా! నిన్నుఁ బాసి నే నెట్లు తాళఁ గలను? జీవములనుబాసి బొంది యెప్పుడైనఁ దల యెత్తఁగలుగునా! ఇఁక నాకెక్కడిబ్రతుకు? ఎక్కడిసుఖము?

గీ. అఖలసామ్రాజ్యసంపద లనుభవించి
వైభవసమగ్రుఁ డగుసార్వభౌమునకును
దేవివై యుండి యొక్కని కీవు నేఁడు
దాసివైతివె కటకటా దైవగతిని. (అని యేడ్చుచున్నాఁడు.)

కాల—ఓరాజేంద్రా! నేను క్రొత్తగా దాసిని గొన్నవు డమంగళకరముగా నీవేల యేడ్చెదవు? ఈలోకము నూన నీహృదయము పదిలపఱచుకొమ్ము. నీలోపలనున్న పంచేంద్రియములలో నొక్కదానిని జయింప లేనివాఁడవు లోకముల నెట్లుజయింపఁగలిగితివి?

హరి—అనుభవించువారు తాము కానప్పుడు పయినుండి పరుల కెన్నినీతులనైనను బోధింపవచ్చును గాని తమకే యాపదలు వచ్చినప్పు డెంతటిపండితులును ఖేదము నొందకుండజాలరు. ఎంతటి వేదాంతియైనను దేలుకుట్టినప్పు డేడువకుండునా?

కాల—అట్లయినపక్షమునఁ బైత్యపునీరు ఆఱిపోవునట్లుగా నీవు కావలసినంతసే పేడువుము. మాదాసిని దీసికొని మాయింటికి నేనుబోయెదను. ఓచంద్రమతీ! ఈమూటలను మోచుకొని నావెంట మాయింటికి రమ్ము ఏమి? కదలవేమి? (అని మూటలు మీఁద వేయుచున్నాఁడు)

చంద్ర—క్షణము తాళుము. నాభర్తముఖ మింకొక్కసారి కన్నులారఁ జూడనిమ్ము.

కాల—నీభర్తదెప్పుడును జూచెదు ప్రాఁతముఖమే. నడువు నడువు. (అని గెంటుచున్నాఁడు.)

లోహి—ఓబిచ్చపుబ్రాహ్మణుఁడా! బలవంతముగా మాయమ్మ నెక్కడకుఁదీసికొనిపోవుచున్నావు?

చంద్ర—ఓలోహితాస్యా! నీవు మీనాన్నగారియొద్దకుఁ బొమ్ము. నీఋణానుబంధము నాకు నేటితోఁ దీఱినది. (అని కన్నుల నీరువిడుచుచున్నది)

హరి—ఓలోహితాస్యా! ఆలిని విడిచిన పాపాత్ముఁడను నా యొద్ద కేలవచ్చెదవు? నీతల్లివెంటనే పొమ్ము.

కాల—ఓబాలకా! నీతల్లివెంబడినే రమ్ము. నీవును నేను కొన్నవిలువలోనివాఁడవే.

హరి—ఇది యెమిన్యాయము? నాభార్యను నీకమ్మఁజూపి నప్పుడు నే నీబాలకునిఁ జెప్పలేదే. వేఱుగ వెలయిచ్చి వీనినిగూడఁ గొని తల్లిబిడ్డల నేకము చేయుము.

కాల—నీ వీసుందరిని నాకమ్మినప్పు డీబాలుఁడు జట్టిలోని వాఁడు కాఁడని నాతోఁ జెప్పలేదు. అవును గొన్నప్పుడు లేగ దాని తో రాదా? అట్లేయీ బాలుడును దల్లిని గొన్న నాసొత్తె యగును.

నక్ష—ఈవిషయమయి మీరిరువురును బరస్పరవివాదమేల పడియెదరు? మాగురుప్రసాదముచేత నేను ధర్మశాస్త్రము లనేకము లెఱిఁగినవాఁడను. నన్ను మధ్యస్థునిగాఁ గోరుకొన్నయెడల మీలో నెవ్వరికి నన్యాయము కలుగకుండ యథావిధిగాఁ దగవు తీర్చెదను.

హరి—నీవు నీయిష్టము వచ్చినట్లు న్యాయము తీర్పుము.

కాల—నేనును నీమధ్యవర్తిత్వమున కొప్పుకొని పుణ్యమును పాపమును నీమీఁదనే వేసెదను.

నక్ష—అట్లయినపక్షమున నాకుఁ దోచినన్యాయమును జెప్పె దను వినుఁడు.

హరి—సావధానుల మయి యున్నాము చెప్పుము.

నక్ష—ఏధర్మశాస్త్రప్రకారముగా నే నిప్పుడీతగవు తీర్ప వలెనో సందిగ్ధముగా నున్నది. సందిగ్ధమైన ధర్మశాస్త్రములను మాని నే నిప్పు డభ్యసించుచున్న వ్యాకరణశాస్త్రప్రకారముగా వ్యవహారము తీర్చెదను. వినుఁడు. ఈమె తల్లి! ఇతఁడుపిల్లఁడు. తల్లిలోను పిల్లలోను కారద్వయమున్న సంబంధముచేతఁ దల్లియుఁ బిల్లఁడు నొక్కటే తండ్రిపిల్లల కట్టిసంబంధము లేకపోవుటచే నిద్ద ఱును వేఱు. కాఁబట్టి తల్లిని గొన్న సంబంధముచేత బిల్లవాఁడును గాలకౌశికుని సొత్తెయయినాఁడు. ఓరాజా! ధర్మాధికారినైన నాతీర్పు

నకు బద్ధుఁడ వయి మాఱుమాటాడక లోహితాస్యు నీతని కిచ్చివేయుము.

హరి—అయ్యా! వ్యవహారనిర్ణయమునకు ధర్మశాస్త్రములు ప్రమాణముకాని శబ్దశాస్త్రము కాదు.

నక్ష—నేను జెప్పినదే ధర్మశాస్త్రము ఋషులవాక్యములే ధర్మశాస్త్రములు. నేనును ఋషికుమారుఁడనే కాఁబట్టి జెప్పినది పిల్లధర్మశాస్త్రము. ఈపిల్లధర్మశాస్త్రమునుబట్టి యీపిల్లవానిని నీతని గొనిపోనిమ్ము.

కాల—ఓమునికుమారా! నీవు ధర్మశాస్త్రపారంగతుఁడవు. నాపాలిధర్మదేవతవలె వచ్చి న్యాయము చెప్పితావు. నేను నీమేలు మఱచిపోను. (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు)

హరి—లోహితాస్యా! నీవు నీతల్లివెంట నీబ్రాహ్మణునితోఁ బొమ్ము.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నాకు శివపూజాసమయ మయినది. వేగిరము నడువుము.

చంద్ర—నాప్రాణనాథుని సెల వడిగి రానిండు. ఓప్రాణేశ్వరా! (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నది)

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! లెమ్ము. విశ్వనాథుఁడు శీఘ్రముగా నీదాస్యమును దొలగించి నీకు సుఖ మిచ్చునుగాక! (అని కన్నీరు నించుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(లేచి) ఓప్రాణేశా! విధి పాపాత్ముఁడయి యిప్పుడు నాకు నీపాదసేవకూడ లేకుండఁ జేయుచున్నాఁడు. కటకటా! నిన్నెట్లెడఁబాయనేర్తును?

కాల—నాకావలఁ బ్రొద్దెక్కుచున్నది. నీచనువు చాలించి నడువుము.

చంద్ర—ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. ఇంకొక్క నిమిషము తాళుము—ఓప్రాణేశ్వరా! నీవు నానిమిత్తమై లేశమును జింతిల్లఁ బోకుము. నన్ను మఱచిపొమ్ము; సత్యమునుమాత్రము మఱవకుము.

కాల—ఓవంచకురాలా! నీవే వేళకును గదలి రాకున్నావు! మాటలసందడిలో నన్నేమఱించి పాఱిపోవఁ జూచుచున్నావాయేమి! నేను నీమాయలకు మోసపోవువాఁడను గాను. పద పద. (అని లాగుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! పోయి వచ్చెదను. (అనిరెండడుగులు నడిచి వెనుక తిరిగి చూచి) నాకు నడువఁ గాళ్ళురాకున్నవి; హృదయము కొట్టుకొను చున్నది. (అని తిరిగితిరిగి చూచుచు శోకించుచు భాష్యునితో మెల్లగ నడుచుచున్నది)

కాల—ఓదాసీ! నీ పెండ్లినడక లిఁకఁ గట్టిపెట్టి వేగిరము నడువుము. (అని నడుచుచున్నాఁడు)

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణుఁడుపోవుచున్నాఁడు. సొమ్ము తెచ్చు కోవలెను. నీవు మొగము వ్రేలవేసికొని నిలువఁబడక నాముందు నడువుము.

హరి—(కన్నీరు నించుచు) నాపాలిఁటి భాగ్యదేవతా! నా సామ్రాజ్యలక్ష్మీ?

నక్ష—ఏమి నామాట వినిపించుకో వేమి? బ్రాహ్మణుఁడు దాటిపోకుండ శీఘ్రముగా ముందు నడువుము.

హరి—నీతోడ నే నేల రావలెను? నీవు పోయి నీధనము తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—ఇప్పుడు నీ వొప్పగించునది నాబత్తెపుసొమ్ము. నిన్ను విడిచిపెట్టెదనుపక్షమున నిఁక నాగురువుగారిఋణ మెవ్వఁడు తీర్చెదఁడు? నాముందర నీవంచనలుమాని శీఘ్రముగా నడువుము.

హరి—ఇది యేమి యన్యాయము ? రెండుసువర్ణములిత్తును మూడుసువర్ణములిత్తును గాని యింతసామ్మొన్వరైన బత్తెమిత్తురా? పరులువిన్న నవ్వుదురు. ఈమాటలు మఱి యెక్కడను బలుకక యీసొమ్ము నీగురువు ఋణముక్రిందఁ గైకొమ్ము.

నక్ష—ఓరాజా! నీవు మాటలచేత నన్ను బెదరించి మోస పుచ్చఁ జూచుచున్నావు, నీమాటలకుజడిసి చేతఁబడినసొమ్ము విడుచు టకు నేనంత తెలివిమాలినవాఁడనుగాను,అల్పసంతుష్టుఁడనుమంచివాఁ డనుగనుక నేనీయల్పధనమునకొప్పుకున్నాను. ఎండవానలకు సహించి వేళపట్టున నన్నము గానక నీవెంట వనములు దూఱి పర్వతము లెక్కి, నదులుదాఁటి, జపతపస్స్వాధ్యాయములుకట్టిపెట్టి పాడు గుళ్ళలోను జెట్లనీడను శయనించి, పడరానిపాట్లుపడియు నిన్నాయాస పెట్టక యూరకున్నాను. నీవు నామంచితనము లేశమయినను గని పెట్టలేకపోయినావు. "అసంతుష్టాద్విజానష్టా" యన్న నీతినిబట్టి దొరికినదానితోనే తృప్తిపొందెడు నన్ను రవ్వచేయక విశ్వామిత్రుని యప్పుకూడా నెట్లయిన నేఁడే చెల్లింపుము.

హరి—నీవు గురుకార్యార్థమయి కష్టపడితివి గాని నా నిమిత్తము కాదు. పరదేశులకుఁ బాడుగుళ్ళును జెట్లనీడయును గాక పట్టెమంచములును బట్టుపరుపులు దొరకునా? నామాట విని—

నక్ష—నీ విఁక వేయి చెప్పినను నేను నీమాట విననను. నా ప్రాణములైనను విడిచెదనుగాని చేతఁ జిక్కిన యీధనమును మాత్రము నేను విడువను. నాతల నఱికి బ్రహ్మహత్యాపుణ్యము కట్టుకొని మఱి యీధనమును గైకొమ్ము. ఓకాలకౌశికా! నీవు వచ్చి యీయాపత్సమయమున నడ్డుపడి నాప్రాణము నిలుపవలెను.

కాల—(వెనుకకువచ్చి) ఓమునికుమారా! నీ కేమి ప్రాణాంతము వచ్చినది?

నక్ష—ఈరాజు నిన్న న్యాయము చేయదలఁచినట్లే నాబత్తెము నియ్యక నాకన్యాయము చేయఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇందులో నీవు నాకు సహాయుఁడవై నీవిచ్చెదుసొమ్ము ముందుగా నాబత్తెముక్రింద నిప్పింపవలయును. నేను మాగురువునిమిత్తము శ్రమపడితిని గాని తననిమిత్తమయి కాదఁట!

కాల—ఓరాజా! న్యాయము తప్పనివాఁడవని పేరుపొందిన నీకిప్పు డీదుర్బుద్ధియేలపుట్టినది? నిన్నాశ్రయించిన యీదారిద్ర్య దేవత యిప్పుడు నిన్నవివేకిని జేయుచున్నదాయేమి? ఇఁక దగవు మాలినపట్టుపట్టక యీవిత్త మీతని బత్తెమునకు విడిచిపెట్టుము. అడవులలోఁ బ్రయాసపడి యింతకాలము నీవెంటఁ దిరుగుట కీతఁడు నీబంటు కాఁడు.

హరి—(తనలో) ఇప్పుడు వీరిద్దఱు నేకమయి యన్యాయ మున కొడిగట్టుచున్నారు. వీరిలో నొక్కఁడును ధర్మపాశములకు బద్ధులగువారు కారు. వృథావాగ్వాదము మాని పుణ్యమును బాప మును వీరిమీఁదనే పెట్టెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రబుద్ధులారా! మీరిరువురును బ్రాహ్మణోత్తములు. దైవముఖముచూచి మీకు న్యాయమని తోఁచినట్లు విధింపుఁడు. మీ యాజ్ఞకు నేను బద్ధుడ నయ్యెదను.

కాల—ఈప్రకారముగా న్యాయమునకు రమ్ము. ఈవిత్త మీతని బత్తెమునకు వదలివేసి యీతని గురుఋణమును నీవు మరలఁ దీర్పవలసినదే.

నక్ష—ఓహో! ఏమి యీన్యాయము! భూలోకములో ధర్మ దేవతయే యీబ్రాహ్మణరూపమున నవతరించినది! ఓహరిశ్చంద్రా! నీవింకను మాగురుఋణము తీర్పవలసియేయున్నది. ఆవిత్త మేలాగున సమర్పించెదవో చెప్పు.

హరి—ఓ వ టు శి ఖా మ ణీ ! నావద్ద నీవెఱుఁగనివిత్త మేమున్నది? దీనిని నీయధీనముచేసికొని నీమనస్సువచ్చినవారికి విక్రయించుకొమ్ము.

నక్ష—మంచిది నావెంట రమ్ము. నేను గోరువిత్తమిచ్చి నిన్నెవ్వఁగులీనఁడెవ్వఁడును గొనకపోయిన నేనేమిచేయుదును?

హరి—అగ్రవర్ణములవలన నీధనము రాకపోయినయెడల, నీవప్పుడు నన్ను గడజాతి మాలవానికయిన విక్రయించి నీసొమ్ము రాఁబట్టుకొనవచ్చును. నేను చండాలుని కొలువైనను సంతోష పూర్వకముగానే చేసెదను.

నక్ష—ఓసత్యహరిశ్చంద్రా ! నీ వన్నమాట తిరుగఁ గూడదు. నావెంట రమ్ము. (అని చేతికి త్రాడుగట్టి వెంటఁ గొని పోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఓభూసురోత్తమా! నన్నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవు? ఇక్కడనే విక్రయించుము.

నక్ష:—

సీ. ఆడినమాట దానణుమాత్రమును దాట
నట్టిధర్మాత్ముఁడీయలఘుగుణుఁడు
పృథ్వీతలం బెల్లఁ దృణకల్పముగ దాన
మిచ్చినయొుదాత యీనృపుండు
బాహులబలిమిసప్తద్వీపములు గెల్చి
యేలినశూరుఁడీయింద్రనిభుడు
నడిరేయి బేతాళు నడవిలో నెక్కటిఁ
దునిమినవీరుఁడీఘనభుజుండు
గీ. బ్రాహ్మసురేంద్రులార! మహీంద్రచంద్రులార !
వైశ్యవరులార! చరణజప్రవరులార!

విక్రయించెద నేఁ గోరువిత్తమిచ్చి
వీనిఁ గొనరయ్య మీరలు వేగవచ్చి. 26

నేనెంతపిలిచినను బారు లెవ్వరును రాకున్నారు. బద పద. మాలవాఁడకుఁ గొనిపోయి పంచమునకే నిన్ను విక్రయించెదను. (అని లాగుచున్నాఁడు)

హరి—అర్ధప్రాణములు నీయధీనము చేసిన నన్ను నీచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! నాప్రాణనాథుఁడు దాటిపోవుచున్నాఁడు. అతనిని జూచెడు భాగ్య మీకన్నులకిఁక కలుగునో లేదో.

కాల—ఓకాంతా! అప్పుడు మాయింటికి వచ్చినాము. నా భార్యమిక్కిలి దొడ్డయిల్లాలు. ఆమెయెడల నీవు భయభక్తులు కలిగి నమ్రతతో నడుచుకోవలెను. ఒకానొకప్పుడామె నామీఁద గోప పడి నన్నుఁ గొట్టినను దిట్టినను గూడ నేనుసహితము మాఱు మాటాడక యోర్చుకొని పులినిజూచిన మేఁకపిల్లవలె నొదిగియుండును. తలుపుతీయుమని నాభార్యను బిలిచెదను.ఆమె కోపముఖము చూచి నీవు భయపడఁబోకు. ఆమెరూప మెట్టిదయినను హృదయము మిక్కిలి చల్లనిది—ఓసీ! తలుపు తలుపు తలుపు తీయుము.

[అప్పుడు తలుపు తీసికొని కలహకంటకి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—(తనలో) ఓహో! పిల్లికన్నులును జింపితలయును గండుమఖమును గలిగి వికృతరూపముతో నీమె పెనుభూతమువలె నున్నదే! హాదైవమా! నేనెటువంటి రాక్షసికి సేవచేయవలసి వచ్చినది! ఈమె హృదయముకూడ రూపమువలె నుండకపోయినయెడల నేను గొంత ధన్యురాల నయ్యెదను.

కల—(నిమిషము తేఱిపాఱఁజూచి) ఓచండాలుఁడా! పట్టపగలు నిర్భయముగా నీవీజవ్వనిని నాయింటికేల తెచ్చినావురా?

నిమిషమడచిపడకుండ నిలువుము. నీకండక్రొవ్వరిగించెదను. (అని క్రింద నుమియు చున్నది)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! కొంతశాంతత వహించి నామాట శాంతముగా వినుము. నే నీముద్దరాలిని.

కల—ఓరి పాపాత్ముఁడా! నీమాటకూడవినవలెనుగా? చచ్చినట్టు పడియుండక నీ పింకను నామాటకు మాఱుమాట చెప్పచున్నావు? నన్నెవతెనుగాఁ జూచుచున్నావు? నాలుగుదినములనుండి దెబ్బలు లేకపోయినంతమాత్రముచేతనే నేను నీపాలిఁటి యకాల మృత్యుదేవత నన్నమాట మఱచిపోయినావా? కానిమ్ము. నే నిప్పుడ నీకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని మగనిమీఁద పడుచున్నది)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! ఈదంపతు లిప్పుడు ఘోర యుద్ధమునకు డీకొనుచున్నారు. ఈమె కోపావేశముచేతఁ దా నబల యగుట మఱచి పురుషునిమీఁదికే కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వుచున్నది. నేను వారింపఁ బ్రయత్నింతునా?

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకు మ్రొక్కెదను. నానేరము మన్నించి నేఁటికి నీదాసుని నన్ను విడువుము.

కల—నీవీప్రకారముగాఁ జేసిననేర మొప్పుకొన్నతరువాతఁ గూడ నిన్ను విడిచెద ననుకొన్నావా? నేను గలహకంటకిని గాని మఱి యెవ్వతెనుగాను. బిచ్చపు బ్రాహ్మణుఁడవు నీవెంత? నాపేరు చెప్పిన, ఈవీధినుండు పురుషులందఱును జడిసెదరు.

(అని జుట్టుపట్టుకొనివంచి గుద్దుచున్నది.)

కాల—ఓపుణ్యాత్మురాలా! ఇఁక నే నెప్పుడును నీమాట కెదురాడను. నేను నాతల్లి కేక పుత్రుఁడను. నాయందు దయ లేక పోయినను వృద్ధురా లయిన నాజనని నైనను గరుణించి నాకుఁ

ప్రాణదానమును చేసి ముసలిదానికిఁ బుత్రభిక్ష పెట్టుము. పిడుగులవలెఁ బడుచున్న నీముష్టిఘాతములకు నేను దాళలేను (అని గడ్డము పట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

కల—ఓరీ నీచేతులు కాలిపోను! నాదవడలు నొక్కుచున్నావేమిరా? (అని రెండుచేతులతోను ముఖము బరుకుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా! నామాటలు విని కోపము శాంతించుకొమ్ము. (తనలో) ఈ సంకుల సమరములో నామాటలే యీమె చెవిసోకకున్నవి. మే మాకొండమీఁద మొన్నఁ జూచిన పంచధారలవలెనే గోళ్లు తగిలి యీయన ముఖమునుండి యైదునెత్తురుటేరులు పాఱుచున్నవి. ఏమిచేయుదును? నాదేహము కంప మెత్తుచున్నది.

కాల—(తనలో) నాముఖ మంతయు మండుచున్నది. ఈమె నఖములు వజ్రనఖము లయి కామదేవుని పంచాయుధములయిన నా కాయము గాయములు చేయుచున్నవి. కొంచెముసేపు వానివాడిమి వ్యర్థపఱిచెదను. (అని రెండుచేతులును గట్టిగా బట్టుకొనుచున్నాఁడు)

కల—(గిల్లుటకుఁ జేతఁగాక నిప్పుతొక్కిన కోఁతివలె గంతులు వేయుచు పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు) ఓరి పరమచండాలుఁడా! నీచేతులు పడిపోను! ఓరిపాపీ! నీబలము మండిపోను! తాటిచెట్టులాగున నాఁడుదానిమీఁదఁ బడి యేడిపించెద వేమిరా? (అని మఱింత యేడ్చుచున్నది)

చంద్ర—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నా ప్రార్థన విని యీమెచేతులు విడువుము.—అమ్మా! మగనితోఁ గలహించుట పతివ్రతలకు ధర్మముగాదు. ఒకవేళఁ బురుషులయందు దోషమున్నను మనము సహించుకొనిరావలెను. పూర్వమునసూయయు లోపాముద్రయుఁ బతిభక్తిచేతనే కాదా నిరుపమానమైనమహిమ

బొంది. సుందరులలో నెల్లను జేరుపొందిరి? భార్యాభర్తలు పరులు నవ్వునట్లుగాఁ గలహము లాడక యెప్పుడును క్షీరోదక న్యాయమునఁ గలసి మెలసియుండవలెను.

కాల — ఓచంద్రమతీ! నీవుపదేశించిన నీతి సర్వజనాదర ణీయముగా నున్నది. నే నిప్పుడు చేతు లు విడిచిపెట్టెదను. నీవెప్పు డును మాయింటనుండి యీగనిని గొట్టవలదని సదా యీమె కుప దేశించుచుండుము. (అని చేతులు వదలుచున్నాఁడు.)

కల — ఈమిటారి నిప్పుడు మనయింటికిఁ దెచ్చుటయే కాక సదా యీమెను మనయింట నుంచుటకుఁగూడఁ దలచుకొన్నావురా:- ఓసికుత్సితులారా! నీమాటలకు నాకు సంతోషము గుచున్నది. ఈపతి వ్రతాధర్మములు నాకు నీకంటెను బదిరెట్లెక్కువ తెలియును. నీ నీతులింతటితోఁ జాలింపుము. నాకు ధర్మము లుపదేశింపుమని ప్రార్థనచేసి నిన్నిచ్చటి కెవ్వఁడు పిలుచుకొనివచ్చినాఁడు? నీవు దుర్బోధ చేసినంతమాత్రముచేతనే నీతని నాజ్ఞ పెట్టక మనసు వచ్చినట్లు తిరుగనిచ్చెదననుకొన్నావా ? వేగిరపడకు నామాట కెప్పుడు మాఱుపలుక వెఱచుచుండెడు నాపెనిమిటి భయము పోఁగొట్టి బుద్ధి చెఱుచుచున్న నీపాపఫలమును ధనంతువుగాని నిమిష మోపిక పెట్టుము. (అని మగనివంకఁదిరిగి) ఊరిదానిచేత నన్నీరీతిగా గానిమాటలనిపించుటకే యీముత్తురాలిని నాయింటికిఁ దెచ్చినావా? (అని పీడిపగొప్పు సవరించుకొని నడుము బిగించుచున్నది.)

కాల — ఓప్రాణేశ్వరీ! అగ్రహము పరలఁ దెచ్చుకోకు. నేను నీకుభృత్యుఁడనై యుండెదను. ఈపడుచును బుత్త్రసహితముగాఁ నీకు దాసినిగా గొనివచ్చినాను.

కల — (మగనిని కౌఁగిలించుకొని) ఓప్రాణనాథా! ఈమాట మొదటనే చెప్పలేకపోయినావా? అప్పుడే చెప్పియుండినయెడల,

నీముఖముపయి నీబాలచంద్రరేఖలు పడియుండకపోవునే! పోయినది పోనిమ్ము. నేనిఁక శాంతురాలనయ్యెదను. దీర్ఘక్రోధ మెవ్వారికిఁ గూడదు.

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీవప్పుడు నన్ను మాటాడ నిచ్చితివా?

కల—ఇప్పుడును మాటడనియ్యను. ఊరకుండుము. ఓముద్దరాలా! ఇటురమ్ము నీ వీవరకు నాప్రభావ మెఱుఁగవు. నామాట వినఁబడినఁ బొరుగువా రెవ్వరును వీథిలోనికి రారు. ఆమాట యటుండనిచ్చి నీవు చేయవలసినపనులు వినుము. నీవు ప్రతిదినమును జాముపొద్దుండఁగా లేచి ప్రాచిపనులు తీరిచి తెల్లవాఱునప్పటికి నాకొలువునకు రావలెను. సూర్యోదయము మొదలుకొని సూర్యాస్తమానమువఱకును జేయవలసినపనులన్నిటిని నీ కాలోచించి తరువాతఁ జెప్పెదను. ఇట్లంటినని సూర్యాస్తమానముతో నీదాస్యము ముగియునని సంతోషింపకుమా. రాత్రిపదిగడియలకు మేముపాన్పు చేరినతరువాత మాకాళ్ళుపట్టి మమ్ము నిద్రపుచ్చువఱకును నీ కేదో పని కల్పించి యెప్పటికప్పుడేదో చెప్పుచుండెదను. నీకొడుకడవులకుఁ బోయి యనుదినము తోడిబాలురతో సమిధలును బుష్పములును ఫలములును బత్రములును గొని తెచ్చుచుండవలెను.— మనవీథి నెవ్వఁడో మాలవాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. లోపలికిరా. నీపని యంతయు లోపల వివరముగాఁ జెప్పెదను.—ఓరి చండాలుఁడా! దగ్గఱగా వచ్చుచున్నావేమిరా? ఆగు. ఎవడవురా నీవు?

[అప్పుడు వీరబాహువు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వీర—నేను వీరబాహుఁడను. వేగిరము లోపలికిఁ బొండి నేను పోవలెను.

కల—రండిరండి—మమ్ము లోపలికిబోనిమ్ము. ముఱికి పాతలును గల్లుపాయయు దోలుముక్కలును జూచుకొని యేమి పొంగిపడుచున్నావురా? (అందఱును లోపలికిం బోవుచున్నారు.)

వీర—(నిలువబడి తనలో) అయ్యో! నక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుఁడును దామింతలోనే యీచోటుఁ బాసియెక్కడకుఁబోయి నారో! అతఁడు హరిశ్చంద్రుడన్నవార్త యీపట్టణ మేలెడు రాజునకుఁ దెలిసినపక్షమునఁ గోరినధన మిచ్చి యతఁడు హరిశ్చంద్రుని విడిపించును. అటువంటి వైపరీత్యము పుట్టకముందే నేను వారిని గలిసికొని విశ్వామిత్రుఁడు నాకిచ్చినధనముతో హరిశ్చంద్రుని వేగిరము కొనవలెను. అతఁడు నాచేతఁ జిక్కినా, విశ్వామిత్రుఁడు నాతోఁ జెప్పినదంతయుఁ జేసి యాతనిని బాధపెట్టెదను. (అని పయివంకఁజూచి) అదిగో వారీవంకనే వచ్చుచున్నారు.

[అప్పుడు నక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుడును మరలఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఏవాడను దిరిగినను నిన్నెవ్వరును కొనకున్నారు. దైవము నిన్ను వాలవానికే దాసుఁడవు కమ్మని వ్రాసెను గాఁబోలును! మాలగూడె మీసమీపమున నేయున్నఁదట! రమ్ము.

హరి—విధి నన్నేమి చేయఁదలఁచుకొన్నాఁడో యట్లు కాక మానదు. ఇక్కడ నొక్కసారి కేక వేయుము. (తనలో) నామనస్సున కారాటము హెచ్చుచున్నది.

నక్ష:—

గీ. సత్య మెప్పుడుఁ దప్పని సజ్జనుండు
పదుపురను మించి పనిచేయుబాహుబలుఁడు
వీని నిప్పుడు నేఁ జెప్పువెల యొసంగి
వచ్చి కొనరయ్య వేవేగఁ బౌరులార!

హరి—అయ్యో! ఈపగ లెంతదీర్ఘముగానున్నది! నేటిదినము సూర్యాస్తమానమే లేనట్టున్నదే! ఈ దినము సూర్యుఁడు గ్రుంకఁడు. ఆహా! ఏమి యీవింత! ఎప్పుడును వెలుతురునే కోరుచుండెడు నేను నేఁడు చీఁకటిని గోరుచున్నాను!

మ. ధరఁ బ్రేమాస్పదులైనవారలు కడుం దవ్వైనచోఁ జాల సుం
దరమౌవస్తువుకూడఁ జిత్తమున కెన్నండా నసహ్యంబగున్;
గరముం జల్లనిపండువెన్నెలలునుం గల్గించు సంతాపమున్;
బెరుఁగం జేయుని దేది దుఃఖమును బృథ్వీ గష్టకాలంబునన్.

ఈ మనస్తాపమున కంతకును నా ప్రాణేశ్వరియే కారణము.

ఉ. ఇంతిరో! నీవు చెంత వసియించిన నెండయు వెన్నెలయ్యె; న
త్యంత సుగాన మయ్యెను మదాత్మకు నీదుగళస్వనంబు; నీ
వింత యొసంగినట్టిఫలమెల్ల సుధారస మయ్యె నప్డు; నా
కెంతయు నింద్రభోగసుఖ మిచ్చెను వింతగ నీదుస్పర్శయున్.

వీర—(సమీపించి) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నిలువునిలువు. నేను వచ్చుచున్నాఁడను.

నక్ష—నీ వెవఁడవు?

వీర—నేను వీరబాహుఁ డనుమాతంగుఁడను. నీవమ్మఁ జూపుచున్న యీతనిని గొనుటకయి వచ్చినాను. నీ కెంతధనము కావలెనో చెప్పుము.

నక్ష—నా కేనుఁగుమీఁద నెక్కి రత్న మెగమీటినంత యెత్తుధనము కుప్పవోసితివా, యీరాజును నీకు విక్రయించెదను.

వీర—ఈరా జేమిపనులు చేయును?

నక్ష—అన్నిపనులును జేయును-ఓరాజా! నీ వేమేమిపనులు చేయగలవో చెప్పు.

హరి—ఈతడు చెప్పిన న్యాయమయిన పనుల నన్నిఁటిని జేసెదను.

నక్ష—మఱియేపనులను జేయవా?

హరి—నామనస్సుకు మంచివి కావని బోధించుపనులను నే నెట్లు చేయఁగలను?

వీర—ఓవిప్రోత్తమా! ఇతఁ డేమనుచున్నాఁడో విన్నావా! అప్పుడే యితఁడు నేనుజెప్పినపనుల నన్నిటిని జేయననుచున్నాఁడు. తన మనస్సుకునచ్చినపనుల మాత్రమే చేయునఁట! ఇంతధన మిచ్చి కొని యిట్టిసేవకుని నే నేమిచేసుకోను?

నక్ష—ఓరాజా! రాకరాకవచ్చినబేరమును నీవిప్పుడు చెడఁగొట్టుచున్నావు. నన్నిట్లు చిక్కులు పెట్టి చంపుటకన్న ఋణము తీర్ప నిష్టము లేదనియే చెప్పరాదా?

హరి—సత్యముతప్పిన ధర్మహానివచ్చునని ధర్మమునిమిత్త మమ్ముడు పోవుచున్న నే నీతని నిమిత్తము ధర్మవిరుద్ధము లయిన పనులు చేయుదునా? ఈతఁడు తగవునూలి యెవ్వరితల యయినఁ బగులగొట్టమన్నఁ గొట్టుదునా? ఎవ్వరిసొత్తయిన దొంగిలింపుమన్న దొంగిలి తెత్తునా?

వీర—అట్టి ధర్మబాహ్యములయినపనులు నే నెప్పుడును జెప్పను.

హరి—చెప్పకపోయినయెడల, నీయాజ్ఞలనన్నిటిని నేను శిరసా వహించి చేసెదను.

వీర—నీవు మఱి యేమి కోరికలు కోరెదవో యిప్పుడేచెప్పు. నీవు చెప్పెడిది నాకంగీకారమయినయెడల నిన్ను గొనెదను; లేదా, మానుకొనెదను.

హరి—నే నింకొక్క కోరిక కోరవలసి యున్నది. నేను స్వహస్తపాకముచేసికొని తినుచు దూరముగా నుండి నీసేవచేయుట కంగీకరింపవలయును. ఇంతకన్న వేఱుకోరికలు లేవు.

వీర — ఓ బాపనయ్యా! నేనీతఁడు చెప్పినదాని కంగీకరించితిని గాని నా మనస్సు నొక్కసంశయముమాత్రము బాధించుచున్నది. ఈతఁడాలుబిడ్డలులేని యేకాకి. ఈతని నెట్లు నమ్మవచ్చును? ఉన్నట్టే యుండి యేయర్ధరాత్రివేళనో యీతఁడు నన్నేమఱించి పాఱిపోయిన నేది దిక్కు? అప్పుడు నాధనము నాకిచ్చుట కెవ్వరయినఁ బూట పడువారున్నారా?

నక్ష — ఓమాతంగపుంగవా! నీవట్టిసందేహము పెట్టుకోవలసిన పనిలేదు. దానమిచ్చిన ధనమును దీర్చుటకే భార్యాపుత్రులను బోఁగొట్టుకొని యేకాకియై యిట్లిడుములు బడుచున్నయీతఁడు నీవద్ద బుచ్చుకొన్నధన మపహరించి పాఱిపోవఁజూచునా? ఇట్టిపనికిమాలిన శంకలు మాని నీవీతనిని విశ్వసింపవచ్చును. ఒకవేళ నితఁడు మోసము చేసి నీధనమపహరించి పారిపోవునంతటివైపరీత్యమే పుట్టినపక్షమున నీ ధనము నీకు మరల నిచ్చివేయుటకు నేను బూటపడెదను.

హరి — ఓ మాతంగపుంగవా! నే నొక్కమాట చెప్పెదను వినుము. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమే రాజ్యమంతయు విడిచి అరణ్యములపాలయి, భార్యాపుత్రులనుబోఁగొట్టుకొని, ఆత్మవిక్రయమునకు సహితము లోఁబడినాను. నీవద్ద భయభక్తులతో గొలువు చేసెదనని చెప్పుచున్నాను. కాఁబట్టి నాసత్యవాక్యమునందే గౌరవముంచి కోరినధన మీవిప్రకుమారున కిచ్చి పంపివేయుము.

వీర — ఇప్పుడు నీమీఁద నాకు విశ్వాసము కలిగినది. ఇఁక నాకర్థభయములేదు.- ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నావెంట మాపల్లెకు రమ్ము. నీవిత్తమిచ్చెదను.

నక్ష — ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. హరిశ్చంద్రా! ముందు నడువుము.

హరి—నడుచుచున్నాను—ఓవీరబాహూ! నేను నీయొద్దఁ జేయవలసినపని యేమి?

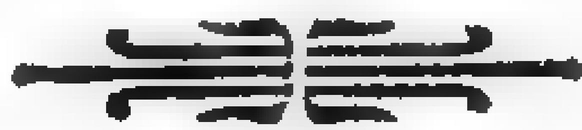
వీర—నే నీయూరి ప్రేతభూమికధికారిని. నేఁడు మొదలుకొని నాయాజ్ఞ చేత నాయధికారమును నీవు వహించి, అహోరాత్రము లందుఁ గనిపెట్టియుండవలెను. అక్కడ కాల్చుట కెవ్వరు శవమును దెచ్చినను కాటికట్నము మొకమాడ పుచ్చుకొనక దహనము చేయ నీయఁగూడదు. నీయాజ్ఞ చెల్లుటకయి యిదిగో నీకు నాముద్రగుదియ నిచ్చుచున్నాను. (అని తనచేతికఱ్ఱనిచ్చి) నీకిప్పుడు వీరదాసుఁడను పేరిచ్చుచున్నాను. నేఁటినుండి నీవీ పేరితో స్మశానవాటికయందు రాత్రిందివములు మిక్కిలి జాగరూకుఁడవయి యుండవలెను. ఈ కల్లుపంటిని నావెంటఁ గొనితెమ్ము. (అని కల్లుకుండ నిచ్చుచున్నాడు)

హరి—మీరు చెప్పినపని యెల్లను జేసెదను. (అని కల్లుపంటి పట్టుకొని నడుచుచున్నాఁడు)

వీర—ఓవీరదాసా! వేగిరము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

రంగము—స్మశానవాటిక

[వీరదాసుఁడును, తదనుచరుఁడగు మధుదాసుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

మధు—ఓమహారాజా! దివ్యభవనములలో సంగీతారావముల కానందించు చెవులతోఁ బితృవనములలో సృగాలారావము

లాలకించుచు, ఏనుఁగులను నడిపిన చేతులతోఁ బీనుఁగులను నడుపుచు, వీరదాసను పేరున మాలవాడలో నీవిప్పు డెంతకష్టపడవలసి వచ్చినది? ఇన్నికష్టము లనుభవించుచున్నను నీవు నిశ్చింతుఁడవై యుండుట చూడఁగా నాకాశ్చర్య మగుచున్నది.

వీర—ఓమధుదాసా! స్వామికార్య పరాయత్తచిత్తుఁడనయి కష్టములు మఱచియున్న నాకిప్పుడు పూర్వకష్టములను స్మరణకుఁ దెచ్చి దుఃఖము పుట్టింపకుము. అన్నికష్టములు వచ్చినను, వాని నన్నిటిని మఱపించుటకయి యాపదలయందు సహితము సత్యము విడువలేదన్న సంతోష మొక్కటే నాకుఁ జాలును. ఈసంతోషములో నాకేదుఃఖములును దోఁచవు. అయినను మానుషప్రకృతి యగుటచేత వెనుకటివిపత్తులు దలఁపునకు వచ్చినప్పుడుమాత్రము దుఃఖమాగదు. నీమాటలచేత నాదురవస్థ యిప్పుడు నాకుఁ దలఁపునకు వచ్చుచున్నది.

ఉ. నేనీఁట గాటికాపరికి నీచపుభృత్యుఁడనైతి నక్కటా!
తానును దాసి యయ్యె వసుధాసుర ధూర్తునియింటభార్యయున్;
భానుసమానతేజుఁ డగుపట్టియు సేవకుఁ డయ్యె; నయ్యయో!
నే నెటు దుఃఖ మాపుకొన నేరుతు నిన్నియుఁ జిత్తమేపగన్? 1

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు)

మధు—ఓరాజేంద్రా! శోకమడచుకొమ్ము. ఆవంక నెవ్వరో మన సుంకమియ్యకయే దహనము నిమిత్తమై శవమును దింపినట్టున్నారు. పడమటికడను జూడుము.

వీర—స్వామికార్యము పేరుచెప్పఁగానే నాదుఃఖమంతయుఁ బాఱిపోయినది. మన మక్కడకుఁ బోయి కాటిసుంకము లియ్యక మనలను వంచింప నెంచిన యావంచకుల నడలింతము. (అని నిక్కిచూచి) ఇప్పుడు తెలిసినది. అది పశుకళేబరముకాని మనుష్యకళే

బరముకాదు. పశ్చిమమున వాలుచున్న సూర్యుని కిరణములచేత మనకన్నులు మిఱుమిట్లు గొని యాదిక్కున నున్నవానిని దిన్నగాఁ గానకున్నవి. ఎండకుఁ జే యడ్డము పెట్టుకొని యిప్పుడావంకఁ జూడుము.

మధు—(చూచి) అవు నవును. అది నేఁటి ప్రాతఃకాలమునఁ జచ్చినధేనువుయొక్క కళేబరము. ఆమొండెమును లాగుచున్న కుక్కలను జూచి మనుష్యులని భ్రమపడినాను.

వీర—అట్టిభ్రమ మొదట నాకును గలిగినది. ఆశునకములు మోఁటె లెత్తుకొని మొఱుఁగుచు నొకదానితో నొకటి యెట్లు కలహించుచున్నవో చూడు.

మధు—అట్లు పోరుచున్న వొక్కకుక్కలు మాత్రమే కావు. రాజ్యభాగమునిమిత్తమయి యుద్ధముచేయు వీరభటులవలెనే మాంసభాగమునిమిత్తమయియాకాశమున నెగసి కాకులును యుద్ధము చేయుచున్నవి.

వీర—వట్టియవులేకాని కాకులలోఁ గాట్లాటలంతగాలేవు.

చ. మనుజుల కైకమత్యమును మన్నన నేరవు చున్నవో యనన్
గనుఁగొను మామహీజములఁ గాకులుగుంపులుకూడియొండొరుల్
ఘనమతిఁ బిల్చుచున్ బిశితఖండము లల్లన నారగించెడున్
దునుకలు కాళ్ళక్రింద నిడి త్రోటిపుటంబులఁజించి చీల్చుచున్. 2

మధు—అవి యట్లే యున్నవి. రెండును ద్విజాతులేయైనను గాకుల కున్న యైకమత్యము గ్రద్దలకుఁ గానరాకున్నది. అవి నోరెత్తి యొకదాని నొకటి పిలిచిన పాపమునఁ బోకున్నవి.

వీర—ఆగ్రద్దలను నిపుణముగాఁ గనిపెట్టుము.

ఉ. గ్రద్దలు కొన్ని చంచువునఁ గట్టిగ మాంసము లాగి మెక్కుఁగాఁ
దద్దయు మండలాకృతిని దవ్వుల మింటఁ బరిభ్రమించుచున్

గ్రద్దలు కొన్ని చూచి తమకంబున నోళ్ళను విప్పి రెక్కలన్
బెద్దయుఁ జాచి వేఁదిగెడు బీసుఁగుమీఁదికిఁ జూడు మాదెసన్.

మధు—ఇటు మనము మాటాడుచుండఁగానే సమస్తవస్తువులు నెఱ్ఱపడుచున్నవి. ఆకాశమునుండి మేఘములు రక్తవర్షము కురియుచున్నవా యేమి?

వీర—ఓయీ! నీ విప్పుడు సాయంకాల మగుచున్నదన్న మాట మఱచిపోయినావు. సూర్యుఁడు తనకిరణముల వేడిమిని బోఁగొట్టుకొని శాంతమూర్తియయి పశ్చిమమునఁ గ్రుంకఁబోవుచున్నాఁడు. నీ విప్పుడు చూచినది సంధ్యారాగముగాని రక్తవర్షము కాదు. ఇప్పుడు సూర్యుఁ డెంత మనోహరముగా నున్నాఁడో చూచినావా?

క. అస్తాద్రిత్రాండుని దెసఁగనుఁ
గొమ్మామూలాగ్ర మొక్కుమెప్పగ నత్యం
తమ్ముఁ జిగిర్చినమెఱ్ఱని
క్రొమ్మామిడిగున్నవంటి కొమరువహించెన్. 4

కాఱుక్రమ్ముకొనుచున్న యీకాటికచీఁకట్లు పల్లవభక్షణాపేక్షచేతఁ జనుదెంచుచున్న కోయిలగుంపులవలె నున్నవి.

మధు—నాదృష్టికి కెఱ్ఱనైన యీసూర్యబింబము మండుచున్న సొదగాను, చీఁకట్లు దానిపయి పొగలుగాను, నక్షత్రములందుండి లేచిన మిణుఁగురులుగాను, పొడకట్టుచున్నవి.

వీర—కాటికాపరివాఁడవగుటచే నీమన స్సెప్పుడును జితులమీఁదను, శవములమీఁదను, మంటలమీఁదనే యుండును. అందుచేత నీకుసర్వమును కాష్ఠమయముగానే తోఁచుట యాశ్చర్యము కాదు. ఆహా! మనము చూచుచుండఁగానే యెంతలో గాఢాంధకారము వ్యాపించి కన్నులు నిరర్థకములయి మిట్టపల్లము లెఱుఁగ

రాక మిన్నుమన్నునేకమయిపోయినవి! నీ వొక్క-గడియ నేపింద్కుం గూరుచుండి యప్రమత్తుడవై కాచియుండుము. నేనింతలో సాయంకాలకృత్యములను దీర్చుకొనివచ్చి స్వామి కార్యతత్పరుండ నయ్యెదను.

మధు—నీవు పోయిరమ్ము. నీవుమరల వచ్చువఱకును నేను గనిపెట్టియుండెదను.

వీర—పోయివచ్చెదను. నీవు క్షణకాలమయిన నేమఱి యుండఁగూడదుసుమా. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మధు—అయ్యో! నాకప్పుడే యావులింతలు వచ్చుచున్నవి; ఱెప్పలుమూసికొనిపోవుచున్నవి. ఈలోపల నొక్కనిద్రతీసి వీరబాసు మరల వచ్చునప్పటికి మేలుకొని కావలి కాచుచుండెదను.

(మంచెకుఁ జేరగిలఁబడి నిద్రపోవుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు లోహితాస్యుని భుజముమీఁద వేసికొని విలపించుచునొక్క బ్రాహ్మణబాలకుఁడు వెంటరాఁగా చంద్రమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

బాల—అమ్మా! మన మిప్పుడు స్మశానవాటికకువచ్చినాము. మనమేఱుకొనివచ్చినచితుకలతో సొదఁ బేర్చి యీలోహితాస్యున కిక్కడ దహనసంస్కారము చేయవచ్చును.

చంద్ర—(లోహితాస్యుని దింపి యాతనివంకఁ జూచుచు) నాకన్నతండ్రీ! ఓలోహితా! నేనెంత పిలిచినను నాతో మాటాడవేమి? బ్రాహ్మణుని నిమిత్తమయి నీవు విఱిచినసమిధ లిప్పుడు నీకే వినియోగపడవలసివచ్చినవా? "ఓవిప్రవరా! మీయాజ్ఞ చొప్పున నరణ్యమునకుఁ బోయి సమిత్కుశాదులను దెచ్చితి"నని యికఁగాల కౌశికున కెవ్వ రర్పింతురు! ఫలపర్ణకుశాదులు తక్కువ తెచ్చితి వని కాలకౌశికులు కోపపడి కొట్టితిట్టెనని కన్నుల నీరుగార నేడ్చుచు వచ్చి యిప్పుడు నాతోఁజెప్పవేమి?

బాల—అమ్మా! దుఃఖపడఁబోకు. పాపాత్ముఁ డయిన యీకాలకౌశికుని పేరిప్పుడేల యుచ్చరించెదవు? వాని పేరు విన్నఁ బాపము వచ్చును. కటకటా! ఆపాపిమూలముననేగదా నవమన్మథుని వంటి యీ బాలకునికిటువంటిగతి పట్టినది! ఓకౌశికా! ఇప్పుడయిన నీకు సంపూర్ణసంతోషము కలిగినదా?

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! కాలకౌశికుని నిందింపఁబోకుము. మాభాగ్యమిట్లుండఁగా నతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? ఓలోహితా! దుఃఖమాఁపుకొందమన్నను నాగక మహాసముద్రమువలె లోపలి నుండి పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. (అని యేడ్చుచున్నది.)

బాల—అమ్మా! అడలఁబోకుము నీయరణ్యరోదనము విని యిక్కడ నిన్నోదార్చు వారెవ్వరున్నారు? సహించుకొమ్ము. అగ్నిహోత్రమువలెనే దుఃఖము స్వాశ్రయమును దహించును. ఈయర్ధరాత్రమున నీస్మశానభూమిలోఁ దడవు నిలువఁగూడదు. వేగిర మీతని కగ్నికార్యము చేసి పట్టణమునకుఁ బోదము లెమ్ము.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! రాత్రి చీఁకటిలో మిక్కిలి నిన్నాయాసపెట్టినాను. క్షమింపుము. నాయేలికసానియయిన కలహకంటకి నన్నంపుట కాలస్యము చేసినందున నిన్నినిశీథవేళదాఁక నిలుపవలసి వచ్చినది. నీవు గాఢాంధకారములో మహారణ్యమార్గమున నన్నుఁ గొనివచ్చి యీకుమారుఁడు పడియున్నచోటు చూపి పుణ్యము కట్టుకొన్నావు. నీఋణము నేను దీర్చుకోలేను. నేను జేయఁగలిగినది కృతజ్ఞతాపూర్వకమయిన నమస్కార మొక్కటి చేసెదను. దాని నంగీకరించి యింటికడ నీతల్లిదండ్రులు నీనిమిత్తమయి యడలకుండ వేగముగా నిల్లుచేరుము. గుడ్లగూబలు తొఱ్ఱలువెడలివచ్చి కూయుచున్నవి; పాములు బుసకొట్టుచున్నవి; నక్కలరచుచున్నవి, త్రోవలో భయపడక పదిలముగా నింటికిఁ బొమ్ము.

బాల—ఇవి యన్నియుఁ బిఱికివారికి భయము పుట్టించును గాని నావంటివానిని జడిపింపలేవు. అర్ధరాత్రమునఁ బుత్రశోకాతురవైయున్న నిన్నీ నట్టడవిలో నొంటిగా దిగవిడిచి నేనెట్లు పోగలను? పరమ పాపాత్ములైన యా కలహకంటకి పుత్రుఁడడవిలో పడి సెవన్నను నిన్ను విడిచిపెట్టక కానిమాట లాడి దుఃఖసముద్రములో నున్న నీచేతఁ బనిచేయించి యెంత చేసినది? అడవిలోఁ బడియున్న కొడుకు నొక్కసారి చూడనిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొమ్మని నీవు దీనత్వముతోఁ బ్రార్థించినప్పు డా దుష్టురా లాడినదుర్భాషలు నా మనస్సు నిప్పుడును వేధించుచున్నవి. తెల్లవాఱినతరువాత నేనీ నీచురాలితుంటవతనమును నాసహపాఠులయిన బ్రహ్మచారులతోఁ జెప్పి నేనును వారును జేరి యెట్లు పగతీర్చుకొనెదమో నీవే చూచెదవు.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! నీకు నమస్కారము చేసెదను. నానిమిత్తమయి మీరావిప్రభామినిమీఁద నెంతమాత్రమును దుడుకుతనము చూపఁబోకుఁడు. నేనామెకు శరీర మమ్ముకొన్నదానను. దాసురాలనయియున్న నన్నామె కానిమాటలాడి యయినను బని తీఱినతరువాత విడిచిపెట్టినందుకే సంతోషపడవలెను.

బాల—అమ్మా! నీవుపుత్రశోకములో మునిఁగియున్నప్పుడు—

చంద్ర—పుత్రశబ్దోచ్చారణముచేత దుఃఖము పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. నేనీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఇప్పుడీవృక్షమున నురిపెట్టుకొని ప్రాణములువిడిచి శీఘ్రముగాఁ బోయి పరలోకమున నాపుత్రునిఁగలిసికొనెదను. హర హరా! ఎంతపాపపుఁదలంపు తలఁచితిని! ఇక్కడ రజ్జుబంధముచేతఁ బ్రాణహానిచేసికొన్నపక్షమున నన్నుఁ గొన్న బ్రాహ్మణుని వంచించినదాననగుదును. అంతేకాక యాత్మహత్య నరకహేతువనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు—ఓపుత్రకా! నన్నుఁ

గన్నతండ్రీ ! నాతొడలమీఁద మోపెడునీశిరము నీకటికి నేలను మోపుచున్నావా? (అని కొడుకును క్రింద దింపి కూలఁబడుచున్నది.)

బాల—(పడకుండఁ బట్టుకొని) అమ్మా! మూర్ఛిల్లబోకుము. దుఃఖము మ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓతండ్రీ ! నేనెట్లు దుఃఖమాపుకొనఁ గలుగుదును? హా ! కుమారా ! హా ! లోహితాస్యా ! నీపాలిటి కకాలమృత్యుదేవతయయివచ్చిన యీకాలసర్పము నిన్నుఁ గాటు వేసినప్పుడు విషమెక్కి సర్వాంగములును నిర్వేదింపఁదల్లడిల్లి నన్నుఁదలఁచుకొని యెంతపరితపించితివోగదా ! హాపుత్రకా ! నిత్యమును గన్నులకుందరు సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్రునివలె నీముద్దుమొగము కానఁబడుచుండఁగా భర్తను బాసి యున్నదుఃఖమును మఱచియున్న నన్నగాధమైన శోకసముద్రములో ముంచి విడిచి పోయితివా? కటకటా! నాకింకదిక్కెవ్వరున్నారు? పుష్పసుకుమారములయిన యీబాహువులతో దేహము చల్లఁగా నన్నెవ్వరింక గౌఁగిలించుకొందురు? తేనియలొలుకు ముద్దుపలుకులతో నావీనులకు విందులు గొలుపువా రెవ్వరు? ఓకుమారా ! నామాటలకు మాఱు పలుక వేమి? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

[అప్పుడు వీరదాసు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వీర—(చెవియొగ్గి యాలకించి) ఈశ్మశానభూమిలో నేదో రోదనధ్వనివినఁబడుచున్నది. కంఠస్వరము చూడఁగా స్త్రీకంఠము వలెనున్నది. ఈయర్ధరాత్రివేళ నెవ్వరిక్కడ నేడ్చుచుందురు? నేను బోయి విచారించి వచ్చెదను—ఓమధుదాసా! నీవాయార్తనాదము వినుచున్నావా? ఏమి! మధుదాసుఁడుత్తరము చెప్పకున్నాఁడు! వీఁడు నిద్రపోయినాఁడు కాఁబోలును. ఒకవేళ తనపేరు సార్థకమగునట్లుగా మధుపానము చేసి మత్తెక్కి యొడలు తెలియక పడిపోయినాఁడేమో!

(అని చేరువకుఁ బోయి) మధుదాసా! మధుదాసా! (అని లేపు చున్నాఁడు.)

మధు—(ఉలికిపడి లేచి) నేను జాగరూకుడనయి కావలి కాచుచున్నాను. ఇట్లు స్వామికార్యతత్పరుడనైయున్నప్పుడు వేయేండ్లయినను నాకంటికి నిద్రరాదు.

వీర—(తనలో) వీఁడు మత్తుగొని యవ్యక్తప్రలాపములు చేయుచున్నాఁడు. తప్పఁద్రాగియేయుండును. (ప్రకాశముగా) మధుదాసా! నీవు మత్తుగొనియున్నావు. సురాపానము జేసినావా?

మధు—అయ్యా! మీపాదములతోడు! నేనీసాయంకాల మొక్కచుక్కయయినను గల్లు చవిగొనలేదు. మీరు చేసిన బోధనుబట్టి యిఁక సురాపానము చేయరాదని వ్రతముపట్టి యీ సాయంకాలమునుండి మానుకొన్నాను. నాకున్న యీమత్తుస్వాభావికముగా నున్నదే కాని కల్లువలనఁ గలిగినది కాదు.

వీర—కానిమ్ము. ఈచేరువ నామట్టివంక నెవ్వరోరోదనము చేయుచున్నారు. నే నక్కడకుఁ బోయెదను. నీవు దీపము వెలిఁగించుకొని శీఘ్రముగా రమ్ము.

మధు—మీవెనుక నే వచ్చెదను బోండి. నాకా యేడుపిప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నిద్రలో వినఁబడినదేకాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వీర—(కొంచెము నడిచి) ఈనడిరేయి యిక్కడ రోదనము చేయుచున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నేనీపట్టణములో నుండెడియొక బ్రాహ్మణుని బానిసదానను: నాపేరు గంసనారి.

వీర—నీవీరీతిగా నర్ధరాత్రసమయమున నొంటిగా నీపరేత నిలయమున కేతెంచి యేల యేడ్చుచున్నావు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నాపుత్రుఁడు వీడుఫలస మిత్కుశాహరణార్థ మడవికి వచ్చి యాకులు కోయుచు సర్పదష్టుఁడై ప్రాణములువిడిచినాఁడు.

వీర—అయ్యో! పాపము నీ కిప్పుడెంతయాపద వచ్చినది! తరువాత—

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో)పిడుగువంటి యీవార్తను వెంటఁ బోయిన బ్రాహ్మణబాలకులు వచ్చి చెప్పఁగా మొదలునఱికినకదళీ తరువువలె నేలఁగూలిగొంతవడికిఁ దెప్పిఱిలి విలపించుచు, పరాధీననయి యుండుటచేత వెంటనే వచ్చిపుత్రశవమును జూచుటకైన వలనుపడక నాయజమానురాలు చెప్పినపనులన్నియుఁజేసి యామెనిద్రపోయిన తరువాత నీవిప్రకుమారునితోడుగాఁగొని వెదకుకొనుచువచ్చి యడవిలో నీకుమారుని శరీరము పొడగన్నాను.

వీర—కటకటా! నీయజమానురాలెంతకఠినజిత్తురాలు!(తనలో ఈ మెమాటలు వినఁగా నామనస్సులో నాపుత్రుఁడుపోయినట్లుదుఃఖము కలుగుచున్నది. స్పష్టముగా వినఁబడకపోయినను నాకీ మెకంఠస్వరము మున్నెన్నఁడో విన్నదానివలెగూడఁ గొంచెము పొడకట్టుచున్నది.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఆమెనిద్రనుండి మరలలేవక మునుపే యీబాలునకు దహనసంస్కారముచేసి యిల్లుచేరి మరలఁ బనులు చేయుటకయిపోవలెను. ఓమహానుభావా! నీవు నాకీపనికిఁ గొంతతోడుపడవలెను.

వీర—నీవు కాటిమాడ తెచ్చినావా? సొద పేర్పఁదగినంత చోటికొక్కమాడ యియ్యవలెను. ముందుగా నారెండురూప్యములును నాచేతిలోఁబెట్టి తరువాతదహనవిషయమయి మాటాడుము. అప్పు డగ్నిసంస్కారవిషయమున నేనునీకుఁగావలసినంతసాహాయ్యము చేసెదను.

చంద్ర—ఓదయామయా! నే నిప్పుడునిలు పేదరాలనయి యున్నదానను. నాకిక్కడ నెవ్వడును దిక్కులేరు: కడుపుకూటికయి యొకరికి శరీరమమ్ముకొని పరుల పెట్టుపోతలకు లోనయి పరాధీను రాల నయి యున్ననాకు మాడ ఎక్కడనుండి వచ్చును? గతిమాలి యున్న నన్ననుగ్రహించి యీబాలుని యగ్నిసంస్కారమునకయి బారెడు నేలను ధర్మార్థముగా దయచేయుము.

వీర—నేనిక్కడ మోమోటపడి యూరక నాద పేర్పని చ్చినపక్షమున నాకు స్వామిద్రోహము సంభవించును. మాడగొనక మూరెడు నేలనైనను నేనియ్యజాలను.

చంద్ర—(కన్నులనీరు కార నార్తస్వరముతో) హాకుమారకా! సార్వభౌమత్వము పొందవలసిన నీకెంతగతి పట్టినది! హాదైవమా! సప్తసముద్ర ముద్రితమయిన సమస్తధాత్రియు నేలుచుండెడు చక్ర వర్తిపుత్రుడు బారెడునేలకు నోచుకోకపోయెనుగా! కటకటా! కాలవక్రత నేమనవచ్చును?

వీర—(తనలో) అక్కటా! ఈమెమాటలు శూలములవలె నాటి మనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి. ఈమె పలుకుబడి చంద్ర మతి దానిని గొంత పోలియున్నది. ఈబాలుడు లోహితాస్యుడు కాడుగదా! మధుదాసుడు దీపము వెలిగించుకొని వచ్చుచున్నాడు. ఆదీపకాంతి నన్ను శోకాంధకారమున ముంపకుండును గాక! (ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! దైవముజేసినదాని కేల చింతిల్లెదవు? నీ వేయేడులు దుఃఖించినను పోయినవాడు మరల లేచిరాడు. నీమే డుపు చూచి దాక్షిణ్యము వహించి నేనిప్పుడు మాడవిడచిపెట్టరాదు. నీమెడలోని మంగళసూత్రమునందున్న బంగారు కాళినివిక్రయించి యైనను మాడతెచ్చి యిచ్చి దహన క్రియకుబూనుము.

చంద్ర—(దుఃఖముతో తనలో) ఇది నాప్రాణనాథుని కంఠనాదమువలె నున్నది, కటకటా! నా పాపపుఁగన్నులేమిచూడనున్నవో ఓహృదయమా! నీవింతటనైనను సహస్రఖండములుగాక వజ్రకాఠిన్యము వహించుచున్నావేమి! ఇతఁడు నా ప్రాణేశ్వరుఁడే కాకపోయినయెడల, పతివ్రతనైన నాకింతకుముందలి శతమానము పదులకేల్లు నేత్రగోచరమగును? సందేహములేదు! ఇతఁడు నాప్రాణవల్లభుఁడే. దీపపు వెలుతురున స్పష్టమయినది. అయ్యో! ఇప్పుడితఁడెంత మాటిపోయినాఁడు! (ప్రకాశముగా) ఓప్రాణవల్లభా! తొల్లినీయూరుతలమున నిద్రపోయెడు లోహితాస్యుఁడీభూమితలమున దీర్ఘనిద్ర పోయియున్నాఁడు చూడుము.

[దీపము పట్టుకొని మధుదాసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

మధు—ఇదియేమి! నేను దీపముగొనువచ్చుచున్నప్పటికీవీరదాసుమూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు! (అని యాతనిని పట్టుకొనుచున్నాఁడు)

వీర—(కూలఁబడుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! మూర్ఛిల్లబోకు. ఓసార్వభౌమా! నీకిప్పుడీ రుద్రభూమియే రాజ్యమయినదా? ఈకఠినశిలయే హంసతూలికాతల్పమయినదా?

వీర—(తెప్పిఱిలి నిట్టూర్పువిడిచి) హా పాపపుదైవమా! మందభాగ్యుఁడనైన నాకాపదలమీఁదనే యాపదలు తెచ్చుచున్నావా? హా! కుమారకా! చేవచ్చికౌఁగిలించుకొని నాకొక్కసారి ముద్దియ్యవేమి? ఇఁక నాతొడలమీఁద గూర్చుండి యమృతరస మొలుకు ముద్దుపలుకులతో నాకుఁ గర్ణోత్సవ మెవ్వఁడుచేయును? ముందెప్పుడో నాకుఁ దిలోదకము లిచ్చి సుగతి కల్పింతువని యాశపడియున్న మేమే యీకన్నీటితో నీకిప్పుడు తర్పణము చేయవలసి వచ్చినదా?

చంద్ర—ఓప్రాణనాయకా ! ఊఱడిల్లుము. నీవుపుత్రమోహమునువిడిచి శీఘ్రముగా దహనసంస్కారముజరుగుమార్గముఁ జూపుము. నేను శీఘ్రముగాఁ బోకపోయినయెడల విప్రాంగన నామీఁదఁ గోపపడును.

వీర—(తనలో) అయ్యో ! నేనిప్పుడు పుత్రశోకములో మునిఁగి స్వకృత్యముచు మఱచుచున్నాను ! (ప్రకాశముగా) ఓ యిల్లాలా! నేనిక్కడ సుతుఁడని చూచి మోమోటపడినయెడల ధర్మహానిసంభవించును. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు శీఘ్రముగాఁబోయి నీప్రభువైన బ్రాహ్మణుని వేఁడుకొని యొక్కచూడను దెచ్చుకొమ్ము. పొమ్ము.

చంద్ర—హా! తండ్రీ! నిన్ను నేనెట్లు విడిచిపోఁగలను? నవమాసములు మోచి కని కష్టపడి యిన్నాళ్ళును బెంచినది నిన్నీకాశీకాపురమున కప్పగించుకొఱకా! నీవెప్పుడో సమస్తయిశ్వర్యములను బొంది నన్ను సుఖపెట్టుదు వనుకొంటిని గాని యిట్లగుదువని కలలోను దెలిసికొనఁ జాలనైతిని. జన్మనక్షత్రమును గ్రహఫలమును జూచి జ్యోతిష్కులు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగుదువని కాని యల్పాయుష్కుఁడవగుదువని చెప్పరయిరి. ఓగ్రహతారకాదులారా ! మనుష్యులవలె మీరును నన్ను మోసపుచ్చుచున్నారా?

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! నీకీవెఱ్ఱిభ్రమ లేటికి? ఫలాపేక్షతోఁ బలికినజోస్యులమాటలను నమ్మి యిప్పుడేల యున్మాదించెదవు? గ్రహములెక్కడ? ఫలమిచ్చుటెక్కడ? మన కార్యములఫలమును మన మనుభవించునప్పుడు మనదోషములకయి ప్రాణములేని సూర్యచంద్రాదిగ్రహములను నక్షత్రములను దూషించిన ఫలమేమి? వేగిరముపోయి మాడను దెచ్చుప్రయత్నము చేయుము.

చంద్ర—(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళురాకున్నవి; శరీర మవశ మగుచున్నది ఏమిచేయుదును? నాముసన్నన కన్నచోరవ కాళ్ళకు లేకున్నది. ఓకుమారా! నాపాలిఁటి పుణ్యరాసివలె నీవు కన్నుల యెదుటనుండఁగా నెన్నికష్టములువచ్చినను నిర్విచారముగా నుండఁ గలిగితిని. ఇఁక నెట్లుందును? నీరూప మెక్కడఁజూతును? నీవు వత్తువని యెక్కడ నెదురుచూతును? నిన్నేలాగున మఱచిపోగలను? ఇఁకఁ బోకతీఱదు. నాతండ్రీ! పోయివత్తునా? (అని నడుచుచున్నది.)

విప్రబాలకుఁడు—అమ్మా! రమ్ము. నేనుదారి చూపెదను.

చంద్ర—(రెండడుగులు నడిచి) కాళ్ళు ముందుకు సాగు చున్నను మనస్సు వెనుకకు లాగుచున్నది. నే నెట్లుపోఁగలను? ఓయీశ్వరుఁడా! ఈరాత్రి యేలాగునమైన నగ్ని కార్యము జరిగి ప్రభాతముగునోపల నేనిల్లుచేరి బ్రాహ్మణగృహిణికిఁ బరిచర్య చేయునట్లు చేయుము. (అని తిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

వీర—(లోహితాస్యునివంకఁ జూచి దుఃఖముతో)

చ. అకటకటా! కుమార! చతురబ్ధిపరీతమహీతలం బకం
టకముగ నేలినట్టిప్రకటప్రతిభుండగుచక్రవర్తి పు
త్రకుఁడవు నీకుఁ బ్రేతవసుధాస్థలిలోపల మూఁడుమూళ్ళ నే
లకును ముహూర్తకాలము నలంతిస్వతంత్రత లేక పోయెనే? 6

క. పటుతరనానాసుఖచయ
ఘటనాచణచక్రవర్తి గర్భమునమహో
త్కటజననముఁ గనఁ గాంచియుఁ
గటకట నీ కడవిపాలు గావలసెనుగా?

మధు—ఓవీరదాసా! నీవాఁడుదానికన్నను బేలతనమును వహించుచున్నావు! ఇఁడుది ధైర్య మవలంబించి యింటికిఁ బోయి నప్పుడిక్కడఁ గూరుచుండి వావిడిచి విలపించుట నీవంటిమగవానికిఁ దగునా?

వీర—ఓమధుదాసా! నీ వేమో యనుచున్నావు. జల్లెడలోఁ బోసిననీటివలె నీమాటలు నామనస్సున నిలువకున్నవి. హాకుమారా!

సీ. తతహంసతూలికాతల్పంబునకు జేర్చు
మృదుతర దేహమా యిది కుమార
కస్తురిం బెంగనూనె కడు రాచి పెంచిన
ముంగురులా యివి ముద్దుకుఱ్ఱ
నవరత్నమయభూషణంబులఁ బెనగొన్న
హస్తంబులాయివి యనుఁగుపట్టి
చిఱుగజ్జియలుమ్రోయఁ జెలువొప్ప
నడయాడుచరణంబులాయివివరకుమార

గీ. నేలఁ బొరలాడుచును బెనుధూళి గ్రుంగి
తాలుమాలుగఁ బడి చెల్వు తప్పియున్న
నీదుకోమలాంగకము లీనేత్రములను
గాంచి యెట్లోర్తురా నను గన్నతండ్రి.

మధు—ఓవీరదాసా! ఊఱడుము. నీ విట్లు దుఃఖపడుచుండఁగా నీభార్య వచ్చినయెడల నామె మఱింతదుఃఖపడును.

వీర—నాకిఁక నెక్కడిశాంతి? ఓచంద్రమతీ వివిధచిత్రరత్నభూషణ, భూషితురాల వైయుండు నీకలంకారార్థము కాకపోయినను బాలుని దహనసంస్కారార్థ మిచ్చుటకైన నేఁడొక్కచిన్ననగ లేక పోయెనుగా? ఎటువంటి దివ్యరత్నాలంకారములను నీసుందరాంగముల కలంకారములు కాఁజాలవని నేనెఱుఁగుదును.

ఉ. ఆరమణీయకోమలతరాంగములందిడ హేమమణ్యాలం
కారము లేల? కేవలవికారము లౌటకుఁ గాక! కేకికిన్
వేఱుగవన్నె లేల? జిగవీడిన కాకికిఁ గాక? పైపయిన్
బూరి మెఱుంగు లేటికి నభోమణికి న్నలె న్మహిన్? 8.

మధు—ఐనను స్వర్ణరూప మయిన ధనమునకంటె సౌందర్య ధనమునే యౌవన మదాంధు లగువారు అధికముగా నాశింతురు. కాఁబట్టివానిని గాపాడుటకయి పురుషుఁడు సర్వదా కష్టపడవలెను. స్త్రీలును స్వభావచంచలు రాండ్రును గదా!

వీర—స్త్రీలు చంచలురాండ్రని యెంఁగనిను రాండ్రని యెంబురుషులు నిష్కారణముగా దూషింతురు గాని నిజమది కాదు. స్త్రీలు స్వభావము చేత మంచివారును దయాధిక్యము కలవారు నని యనుభవముచే నెల్లవారికినిఁ దెలియును. కుత్సితులకు మాత్రము వారు కుత్సితురాండ్రుగాఁ గానఁబడుదురు.

ఉ. అద్దములట్ల స్త్రీలహృదయంబులు స్వచ్ఛములౌ యనంగ; నే
పొద్దును జెంతల న్మెలఁగుపూరుషపాళికి నాత్మచిత్తము
ల్పెద్దగ వారిలోఁ బ్రతిఫలించుచు నుంట, నిజాత్మలం బలెం
దద్దయు దోఁచుచుండు వనితాహృదయంబులు వారివారికిన్ 9.

హా! నిర్మలహృదయా! చంద్రమతీ! నామూలమున నీకెట్టిపాట్లు సంభవించినవి.

మధు—వీరదాసా! చూడుచూడు, రాజభటులెవ్వరినో యిటకుఁ దీసుకొనివచ్చుచున్నారు, ముందు వచ్చుచున్నవాఁడు మనపురి పెద్దతలారి యయిన భీషణుఁడు. ఆతని వెనుకను మనస్వామి యయినవీరబాహుని ప్రధానసేనకుఁడు తామ్రనేత్రుఁడుకూడ నున్నాఁడు. వారివెనుక దూరమునఁ బౌరజనులు గుంపులుకూడి వచ్చుచున్నారు. అదిగో తూర్పు తెల్లవారుచున్నది.

వీర—ఏమి యీవింత! రాజాజ్ఞచేత నెవరికైన శిరశ్ఛేదము చేయించుటకయి రాజభటులు తీసుకొనివచ్చుచున్నారా యేమి! అప్పుడే తెల్లగాఁ బ్రభాతము కాకమునుపే రా జెవ్వరికి మరణశిక్ష విధించియుండెను? అవచ్చెడివారిలో జంద్రమతికూడ నున్నట్లున్న దే? హా దైవమా! ఇప్పుడేమి పాపపుమాట వినవలసివచ్చునో!

[అప్పుడు చంద్రమతిని వెంటఁగొని భీషణుఁడును తామ్రాక్షుఁడును మఱికొందఱు రాజభటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీష.—ఓవీరదాసా! ఈపట్టణమేలెడి మహీపాలుని ముద్దుల బాలుని రత్నాలంకారముల నిమిత్తమయి వధించిన యపరాధమునకయి యీయింతిని శిరశ్ఛేదము చేయింపుమని రాజుగారు విధించినారు.

తామ్ర.—వీరదాసా! స్త్రీహత్యయని చూడక శిశుహంతకురాలయినను యీఘోరపాతకురాలిని నీ చేతులతో శిరఃఖండనము చేయుమని మనస్వామి యయిన వీరబాహుఁడు నీకాజ్ఞాపించినాఁడు.

వీర.—(నలువంకలుఁజూచి దిగ్భ్రమతో) ఇదియేమి! నేనిప్పుడు కలఁగనుచున్నానా? మేలుకొనియున్నానా? ఇది యింద్రజాలమా? సత్యమా? నేను హరిశ్చంద్రుఁడ నగుదునా కానా? నా ముందు నిల్చియున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర.—ఓప్రాణేశ్వరా! దిగ్భ్రాంతిపడి చూచుచున్నారేమి? ఇది స్వప్నముగాదు; యథార్థమే నేను జంద్రమతిని; వీరిప్పుడు చెప్పెడు బాలఘాతినిని నేనే.

వీర.—(తేఱిచూచి డగ్గుత్తికతో) శృంగారవనములోని పుష్పలతల పూవులనయినను గట్టిగా గోటితో గిల్లి కోయ సంకోచించుచుండెడు నీవు శిశుహంతకురాలవయితివన్న నేనెట్లు నమ్మఁగలుగుదునే? ప్రాణేశ్వరీ! నీకుఁ బాపవువిధి యీ యపనింద యెక్కడఁ దెచ్చిపెట్టెనే? డేగను దప్పించుకొని వచ్చి కిరాతుని వలలోఁదగులుకొన్న కలరవాంగనవలె విశ్వామిత్రుని మాయావాగువలనుండి విడివడిన నీకీ విధిపాశములం దగులుకొనుట సంభవించెనా?

చంద్ర.—ఓధైర్యనిధీ! అధైర్యపడకుము. ఓప్రాణనాథా! దొంగ నని నాకిట్టి యపఖ్యాతివచ్చినందునకయి నీ వెంతమాత్ర

మును జింతిలఁబోకుము. ఓపుత్రికా! వీఁడు హంతకురాలి కొడుకని ప్రజలాడుకోకుండ నీవుముందుగా నే కాలముచేసికృతార్థుడవయితివా?

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకీదురవస్థ యెట్లుసంప్రాప్తమయినదో చెప్పఁగలవా?

చంద్ర—ఇటువంటి నిందకోర్చి ప్రాణములతో నుండగలిగిన కఠినచిత్తురాలను నేను దేనినైనను జెప్పఁగలుగుదును. మాడఁ దెచ్చుటకయి మీయాజ్ఞగొని పురివంక జనుచుండఁగా నొక్క పురుషుఁ డెదురుపడి "అమ్మా! నీ వెవ్వరవు? ఈచీకఁటిలోనొంటిగా నేపనినిమిత్త మెటకేగెదవు?"అని యెంతోదయగలవానివలెనడిగెను.

వీర—లోకములో ననేకులకు మాటలలో నమృత ముట్టిపడు చున్నను హృదయము కోసిచూచినయెడల లోపల నంతయు విషమే యుండును. తరువాత?

చంద్ర—నావృత్తాంతమంతయు నేను వినిపింపఁగాజాలిపడిన వానివలె 'నటించి నాసహోదరీ! ఇంత యల్పకార్యమునకయి వగ పేటికి? ఈరత్న భూషణములను గొనిపోయి నీయక్కఱఁదీర్చుకొమ్ము' అని నేను వలదనుచుండఁగాఁ గొన్నిస్వర్ణాభరణములని నామీఁదఁ బడవైచి"దొంగదొరికినది రం"డని కేకలు వేసెను.

వీర—దుష్టులుచేసినదోషములకు లోకములో సాధులు బాధ పడుదురు. అటుపైని?

చంద్ర—అప్పుడు యమకింకరులవంటి రాజభటులు దండ హస్తులయి వచ్చి నన్నుఁ బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోయి "నగలనిమి త్తమయి మీముద్దులపట్టిప్రాణములుగొన్న మహాపాతకురా లిదియే" యని నన్ను రాజుమ్రోలనిలిపిరి.

వీర—అహా! లోకములో బంగార మెంతచెడ్డది! అది ప్రాణ మిత్రులను బగవారిని జేయును. తండ్రికొడుకులకును, అన్నదమ్ములకును శత్రుత్వముకలిగించును.

క. గరళముకంటెను స్వర్ణమె
ధరలో నెక్కుడువిషంబు తథ్యము కాకో
దరవిషముకంటెఁ గనకమె
పొరిగొనుఁ జూ వేయిరెట్లు పురుషుల నెపుడున్
అటుపయిన రాజేమిచేసినాఁడు?

చంద్ర—"స్త్రీవేషముననున్న యో వ్యాఘ్రముకా! ఎత్తిముద్దాడవలసిన నీమృదుహస్తములతో నీబాలుని మెడ యెట్లు విఱువఁ గలిగితివి? నీదిబిడ్డలగన్నకడుపు కాదా? నీవు గోడ్రాలవా? బంగారు తొట్లలో మైమఱచి నిద్రించుచున్న పసికూనను జంప నీకెట్లు చేతులాడెను?" అని రాజు కొంతసేపు నన్ను నిందించి, లేనియపరాధము మీఁదఁ బడినందునఁ నోటమాటరాక నిలుచున్న నన్నీ పెద్దతలారికిఁ జూపి "దీనితో నిఁక మాటాడినఁ బాపమువచ్చును. మృత్యుస్వరూపయయినదీనిని నీక్షణమునా యెదుటనుండి గొనిపోయి తల కొట్టివేయుంపుము" అని యాజ్ఞ యిచ్చెను.

వీర—కోటలుదాటి కవాటములు తెఱచి కావలివాండ్ర నేమఱించి యంతఃపురము చొచ్చి బిడ్డను జంపుట యొక్క స్త్రీకి శక్యమగునా యని విచారింపక, రాజు పాపము కట్టుకొనెను. 'రాజ్యాంతే నరకంధ్రువ' మ్మని విద్వాంసులు చెప్పుదురుగదా!

గీ. కనికరము లేక మృగయుఁడు కాననమునఁ
గ్రూరశార్దూలముల లేళ్ళఁ గూల్చునట్లు
యవనిలోపల నవివేకియైన నృపుఁడు
దోషులట్లు నిర్దోషులఁ ద్రుంచుఁ జూవె.

చంద్ర—మరణము వచ్చెనని నా కిప్పుడణుమాత్రమును జింతలేదు. కాని మరణదశయందు నాకిటువంటి యపకీర్తివచ్చెను గదాయని మాత్రము నామనస్సెంతో నొచ్చుచున్నది. అపకీర్తితోడి

బ్రతుకు కంటెను గీర్తి కోడిచావే యుత్తమము. ఓప్రాణనాథా? నీవింక జాగుచేయక నీస్వామియాజ్ఞను నెఱపుము.

వీర—(తనలో) పాదమున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లు తీసినను దీయకపోయినను గూడ నొప్పికలుగునట్లే, స్వామికార్యము చేయుటకును జేయకపోవుటకును గూడ నామనస్సు బాధపడుచున్నది. (ప్రకాశముగా) స్వామియాజ్ఞయుల్లంఘ్యమే యయినను సంగరాంగణంబున విపక్షులను శిక్షింప దక్షంబైయుండిన యీకౌక్షేయకంబునం గులాంగనయుత్తమాంగంబు ఖండించి స్త్రీహత్య కొడిగట్టుకొన మనసొప్ప కున్నది.

చంద్ర—ఓమనోవల్లభా! లోకములో నీ వెఱుంగని ధర్మములు లేవు. భృత్యునకు స్వామియాజ్ఞ చేయుట పరమధర్మము, రాజాజ్ఞ చేతను స్వామి నియోగముచేతను భృత్యధర్మమునుబట్టి చేసెడి విధ్యుక్తమైన యీహత్య హత్యకాదు. కాబట్టి మమకారమును దయను నీహృదయమునుండి పాఱఁదోలి ధైర్యముతో స్వామికార్యమును నిర్వహించి కృతకృత్యుఁడవు కమ్ము.

వీర—గోమాంసభక్షుణకు శంకింపక తలలు నఱకుటయే నిత్యకృత్యముగా గల చండాలునకుఁ గింకరుడనై యున్న నాకు దయ యెక్కడనుండును? అనాథరక్షణ ప్రశస్తంబులైన యీహస్తంబు లింక నెన్ని స్త్రీహత్యల కొడిగట్టుకొన నున్నవో!

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! స్వామికార్యమును నిర్వహించునప్పుడు ఖేదపడరాదు. నన్నుచు లోహితాస్యునిని మోహప్రేమాను బంధమును మఱచి ధర్మమునందే బుద్ధినిలుపుము. ఇదిగో నేను వధ్యశిల నధిరోహించుచున్నాను. నీచేతికరవాలముతో నొక్కవేటున నాశిరము తెగ వ్రేసి నన్ను నాపుత్రసన్నిఁ జేరఁ బంపుము. ఓకాశికా! తరుచ్ఛాయను

విశ్రమించి బడలిక తీర్చుకొని యీ చెట్టుకొమ్మలనే తెగనఱికినయీం టవికునివలె దానమిచ్చినదోషమునకై యీమహారాజునింత చేసితివా?

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పటి వీరియవస్థ చూడఁగా వజ్రకఠినమయిన నాహృదయముకూడ నీరుగాఁ గఱుగుచున్నదే. వీరుమాత్ర మింకను జలింపకున్నారు. నామనస్సులో నిప్పుడు వేయితేళ్లును జెఱ్ఱులును ప్రాకుచున్నట్టున్నది. ఇది సాధువుల కకారణముగా బాధ చేసినదానిఫలమా యేమి?

చంద్ర—(భర్తకుఁ బ్రదక్షిణము చేసి నమస్కరించుచు నిలిచి ఓయీశ్వరా! నాప్రియవల్లభుని మనస్సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లునట్లును సత్యవ్రతమునుండి యణుమాత్రమును జలింపకుండునట్లును జేయుము. జన్మాంతరములున్న వో, నాకు జన్మ జన్మములయందును సత్యశీలుఁడైన యీహరిశ్చంద్రనృపాలుఁడే భర్తయగునట్లు ప్రసాదింపుము. మమ్ము బాధించి సత్యసంధులను జేసిన విశ్వామిత్రుని మామూలమున నేకీడును బొందకుండునట్లు చేయుము. (అని వధ్యశిల నెక్కుచున్నది.)

వీర—(ఖడ్గముధరించి చేయెత్తి) ఓయీశ్వరా! స్వామికార్యనిర్వహణాయత్తచిత్తుఁడనగు నాకిందువలన స్త్రీహత్యాపాతకము కలుగకుండ ననుగ్రహింపుము.

భీష—వీరదాసా! క్షణకాలము తాళు. శిరశ్ఛేదము చేయుటకు ముందు రాజాజ్ఞను మువ్వూరు ఘోషింపవలయును—ఓ పౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్ఛేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుడు.

విశ్వా—(తనలో) ఇఁక నేను పేక్ష చేయఁగూడదు. నా మనస్సు చేయిపెట్టి కలఁచుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) ఏమి?

కాశికానగరమంతయు నేఁడిక్కడనే మూఁగినది! ఓపౌరజనులారా! ఏమి చూచెదరు? మీయిండ్లకుఁబొండి. దారియిండి!

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! ఇదిగో నాచేతికృపాణముతో నొక్కవ్రేటున శిరఃఖండనము చేయుచున్నాను. మనస్సులో నీశ్వరుని నిలుపుకొమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! నేను సంసిద్ధురాలనై యున్నాను. ఓయీశ్వరా! ఓదీనజనసంరక్షకా! ఓయార్తజనశరణ్యా! రక్షింపుము రక్షింపుము రక్షింపుము.

భీమ—ఓపౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్ఛేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుఁడు.

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నిశ్చలురాలవయి యున్నావా? (అని ఖడ్గమును కంఠమున మోపి గుఱిచూచి నఱకుటకయి చేయి పయికెత్తుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేయిపట్టుకొని) ఓరాజా! నీ సాహసమింతటితోఁ జాలును. ఇటువంటి యబలలను జూచినఁ జండాలునకైనను మనస్సులోఁ గొంతదయ కలుగునే! నీకేల కలుగక యున్నది? ఇట్లు స్త్రీలను జంపుమని నీకు నీకులగురుఁ డుపదేశము చేసినాఁడా! కులకాంతను వధించుట ధర్మము గాదు. మానుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! నాపూనిక కడ్డమురాక నాచేయి విడిచి స్వామికార్యమును నిర్వహింప నిండు. ఇట్టిసమయమందు మీవంటి మునిసత్తములు చెంత నుండగూడదు. నావిన్నపము మన్నించి శీఘ్రముగా నెందేనియు విజయంచేయుఁడు.

విశ్వా—ఓరాజా! నన్ను నీవుపరునిగా నెన్నక నీక్షేమమును గోరి చెప్పెడి యీహితము విని కులసతిని జంపక విడువుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! కాలము మంచిది కానప్పుడు ప్రాణబంధువులును గర్భశత్రువులు కావచ్చును; మంచిదినములు వచ్చినప్పుడు పగవులును బరమాప్తులు కావచ్చును.

క. మన దేహంబులలోపల
జనియించినవ్యాధి దుఃఖజనకంబును గా
ననములఁ బుట్టినయోషధి
ఘనసుఖజనకంబు నగుట కనమే ధాత్రిన్? 12

కాఁబట్టి మీరిప్పుడు చెప్పినది నాకు క్షేమకరమే కావచ్చును. అయినను నేనీవిషయమున మీయాజ్ఞ వినఁగలవాఁడను గాను.

విశ్వా—ఓరాజా! వెఱ్ఱివాఁడవయి ఖ్యాతికయి కష్టములేల తెచ్చిపెట్టుకొనెదవు? ధర్మము ధర్మమని యేల పలువరించెదవు? భార్యాపుత్రులు పోయిన తరువాత నీఖ్యాతియు నీధర్మమును వచ్చి నిన్ను సుఖపెట్టఁ జాలునా?

వీర—ఓఋషిశ్రేష్ఠా! వేయిమాటలేటికి? నాకుసత్ఖ్యాతియే యుత్తమధనము. ధర్మమే సంపూర్ణసుఖదాయకము. సత్కీర్తిధనమును బొందిలినవాఁడు తాను ధనవంతుఁడు కాకపోయినను నన్ను మాత్రము భాగ్యహీనునిగాఁ జేయును.

చ. తెలిసిన మర్త్యుఁ డెప్పుడును దేహపటుత్వము పోకమున్నె వ్యాధులు చనుదేకమున్నె జరదొట్టి మతిభ్రమ రాకమున్నె దొంగల కనుమాత్రము స్వగము గాక నిరంతరసౌఖ్యమిచ్చి యిమ్ములవెలయించు పుణ్యధనముంగడియింపఁగఁ జూడఁగావలెన్.

భార్యాపుత్రాదులు విడిచినను విడువక ధర్మము పురుషునికి శాశ్వతసుఖ మిచ్చును.

విశ్వా—ఎన్నఁడో యప్రత్యక్ష మయినపరలోకసుఖము వచ్చునని ప్రత్యక్షమయిన యిహలోకసౌఖ్యము నేలపోఁగొట్టుకొనె

దవు? నీవొక్క యసత్యమాడిన పక్షమున నీపుత్రుని మరల బ్రతికించి సకలసంపదలతోను భార్యాసహితముగా నిన్ను రాజ్యసుఖమనుభవించునట్లు చేసెదను.

వీర — దేహము లస్థిరములు; సంపదలు క్షణభంగురములు; దారసుతాదులు బుద్బుదప్రాయులు. ధర్మమొక్కటియే సుస్థిరమయినది. సమస్తసంపదలతోను తులదూఁగుటకై యసత్యదేవత నాశ్రయించుటకంటె మృత్యుదేవతనే నేను జేరెదను.

విశ్వా — నీవిప్పుడు దారిద్ర్యకష్టము లనుభవించుచున్నావు గదా! ఆలోచించుకొమ్ము.

వీర — దరిద్రుఁడ నైతినని నా కావంతయుఁ జింతలేదు, నే నెప్పుడును సంపదలతోఁ దులఁదూగుచునే యుందునేని నాసత్యనిత్యత లోకమునకు వెల్లడి కాకయే యుండును. చందనవృక్షము నలుగఁ దీసినప్పుడే సువాసన బయలు వెడలునట్లుగా, కష్టములు వచ్చి నలుగుడు తగిలినప్పుడే మంచివారికి సౌజన్యము వెల్లడియగును.

చ. సిరులును జూచియుం దురగసింధురసౌధసుతాళిఁ జూచియున్
గరువము పొందుచుండ్రు కనుఁగానక మూఢులు ధారుణీస్థలిన్;
మరణము సంభవించునెడ మాత్ర మవేమియు లేనివారలై
ధర నధికారు లయ్యెదరు తా మొకనిల్వెడు భూమికేయిటున్.

చ. ప్రజ తెలియంగఁగాఁగ లేరు సిరిపట్టుల సుత్త్ర్యలతారతమ్యముల్;
నిజమును దాము గన్గొనఁగ నేర్తురు ధారుణిలోనిమానవ
ప్రజముల నెవ్వరుత్తములొ వారొనరానియమోగ్యు లెవ్వరో
రుజల శరీరముల్ద్రొఁగి రూపఱుపిమ్మట మెల్లమెల్లగన్. 15

విశ్వా — (తనలో) ఇఁక నీతఁడు నామాయలకు లోఁబడఁడు. వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నే నితనిచేత బొంకింప లేను. ఇంతటితో నీతనినిగష్టములనుండి గట్టెక్కింపవలెను. (ప్రకాశ

ముగా) ఓరాజేంద్రా! నీ పవిత్రచరిత్రము చూడఁగా నాకచ్చెరు వగుచున్నది. నీసత్యసంధతకు మెచ్చినాను. బొంకెఱుఁగనివాఁడ వన్ని లోకములలో నీవొక్కఁడవే.

వీర—ఓమహామునీంద్రా! మీవలన నే నిప్పుడు కృతార్థుఁడ నయినాను.

విశ్వా—నావలనఁ గాదు. ఈశ్వరానుగ్రహము వలనను నీ నిత్యసత్యమువలనను గృతార్థుఁడవయినావు. తనలోని పంచేంద్రియములను జయించినవాఁడు సర్వలోకములను జయించినవానికంటె నధికుఁడు. నీవు సప్తద్వీపములను జయింపఁగలుగుట యీ యింద్రియ జయముతో సమానమని యెంచను. నీసత్యశీలతను బరీక్షింపఁగోరి మీయెడలఁ జేసిన యపరాధముల కన్నిటికిని నన్ను క్షమింపవలెను.

వీర—మీరు నాకు మహోపకారము చేసినవారు గాని నా యెడల నపరాధమేదియుఁ జేయలేదు. తల్లిదొప్పుల నొందియుఁ బుత్రజన్మమునకు సంతోషించునట్లుగానే బహుబాధలు పొందియు మీవలన నాకుఁగలిగిన సత్యసంతానలాభమునకు నేనమితానందము నొందుచున్నాను. మనసులో మీరేమియు సంకోచపడబోకుడు.

విశ్వా—నీ వీ పతివ్రతశిరోమణి యయిన చంద్రమతిని శిరశ్ఛేదము చేయకుండినయెడల నేనప్పుడు మనస్సంకోచముఁ లేక యుందును.

వీర—రాజశాసనమును స్వామియాజ్ఞను నేనెట్లు మీఱఁ గలుగుదును? అట్లుమీఱుట ధర్మమగునా? సకలధర్మవేత్తలైన మీరు నన్నధర్మముచేయుమని బోధింతురా?

విశ్వా—నాప్రార్థన చెల్లించి క్షణమాత్ర మీపని నిలుపుము. ఈలోపలరాజువచ్చి యీమెను మన్నింపఁగలఁడు.

వీర—మీయాజ్ఞ యవిలంఘ్యముగాన క్షణకాల మాఁగెదను. (కత్తి విడుచుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—పాముకాటుచేత విషమెక్కి మూర్ఛిల్లియున్న నీకు మారుసకింతలోఁ జికిత్స చేయుదను రమ్ము. (అని లోహితాస్యుని నోటిలో నేదో వేయుచున్నాఁడు.)

లోహి—(మూర్ఛ తెలిసి లేచికూరుచుండి) హా! ఎంతనిద్ర పోతిని! నన్నిక్కడ కెవ్వరు తెచ్చినారు? ఓవిప్రబాలకులారా! దర్భలు సమిధలువిఱిచినారా?

వీర—(సంతోషముతో) ఏమి నాకన్నులు చేసికొన్న భాగ్యము! చంద్రమతికూడ రాజదండనమునుండి విముక్తురాలయిన గదా నాకుఁ బుత్రుఁడు పునర్జీవితుఁడైనాఁ డన్న సంతోషము పూర్ణమగును!

గీ. నారికేళంబుపయి నొక్కసారిగానె
వారిదము నీరుఁ బిడుగున వంపునట్లు
విధియు సంతోషసుఖముల్వెలయనాకు
నొక్కసారియె కూర్చుచునున్నవాఁడు

భీమ—ఓహో! కాశీపురాధీశు లయిన ప్రతాపచంద్రదేవ మహారాజుగారు మంత్రులతోఁ గూడ నిక్కడకు విజయముచేయు చున్నారు.

[అప్పుడు రాజు మంత్రులతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రతా—ఓయతిచంద్రా! పుత్రశోకములో మునిఁగియున్న వాఁడనైనను దేవరయాజ్ఞ యైనదని వచ్చినాను. శిష్యుని కేమి యాజ్ఞ?

విశ్వా—సుపుత్రా వాప్తిరస్తు!—ఓనక్షత్రకా! నక్షత్రకా!

నక్ష—స్వామీ! వచ్చుచున్నాను (అని రాజపుత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—నక్షత్రకా! పుత్రుఁడు మరణమునొందెనని దుఃఖించుచున్న రాజుకడకుఁ గొనిపోయి యీ బాలకుని సమర్పించి యాతని సంతోషపరవశునిం జేయుము.

ప్రతా—ఆహా! ఏమి నాభాగ్యము! చచ్చెననుకొన్న నా ముద్దుల బాలకుఁడు మరల సజీవుఁడై నాకు నేత్రోత్సవము చేయుచున్నాఁడు! అయ్యో! శిశుహంతకురాలని యొకయిల్లాలిని నిష్కారణముగాఁ జంపించి పాపము కట్టుకొంటినిగదా!

విశ్వా—రాజేంద్రా! పరితాపపడకు. ఆ నిరపరాధిని సజీవురాలై యున్నది.

ప్రతా—ఇప్పుడు నాయుల్లము చల్లబడినది.—ఓభీషణా! ఆనిర్దోషురాలిని శిరశ్ఛేదము చేయక విముక్తుని యిప్పుడ వీరబాహుని కాజ్ఞాపింపుము.

విశ్వా—ఆమె యెవ్వరనుకొన్నావు? నిత్యసత్యవ్రతుఁడైన హరిశ్చంద్రుని యిల్లాలైన చంద్రమతీదేవి. ఆపతివ్రతాతిలక మిక్కడనేయున్నది. వీరబాహునియొద్ద వీరదాసను నామముతోఁ గొలువు చేయుచున్న యీమహానుభావుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు.

ప్రతా—ఇప్పుడు వీరి దర్శనముచేత నాకన్నులు సఫలములయినవి. (అని లేచి హరిశ్చంద్రునిఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

వీర—పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి పాఱినట్లు మీరయాచితముగా దర్శనమిచ్చుటచేత మీరన్నవాక్యములు నేననవలసినవిగాని మీరు సెలవియ్యవలసినవికావు. మీరు పెద్దలు; పూజ్యులు మీదర్శనలాభమువలన నేను జరితార్థుఁడ నయినాను.

ప్రతా—ఒకవేళ వయస్సుచేత నేనే వృద్ధుఁడ నైనను బుద్ధిచేతను గుణసంపదచేతను మీరే వృద్ధులు, మీరు దంపతులిరువురును గొన్నిదినములు మాయింట నతిథులుగా నుండి మా

గృహము పావనము చేయవలెను. ఓమానీంద్రా! శిశుహంతకు రాలన్న యపనింద సాధ్వీశిరోరత్నమయిన యీచంద్రమతి కెట్లు వచ్చినది?

విశ్వా—ఓరాజేంద్రా! చెప్పెదనువినుము. ఈహరిశ్చంద్రుని సత్యపరిశీలనార్థమై నేనే యీనక్షత్రకుని నియమింపగా నితఁడొరు లెఱుఁగకుండ రాజాంతఃపురముచొచ్చి యుయ్యాలలో నిద్రించుచున్న యీబాలకు నెత్తుకొనివచ్చి దాఁచి యీయర్భకుని శరీరమున నున్న నగలను గొనిపోయి యూరివంకఁ బోవుచున్న యీమెయొడిలో వైచి, దాదులుబిడ్డనుగానక మొఱ్ఱపెట్టినపిమ్మట వెదకుచు బయలుదేఱిన తలారులకీమెను సొమ్ముతోఁ బట్టియొప్పగించెను. ఈయనసత్యసంధత నేఁడు స్థిరపడినదిగదా! సర్వదేవతాసమక్షమున నేను జేసినప్రతిజ్ఞను నేనిప్పుడు చెల్లించుకొనెదను, (అనియాకాశమువంకఁజూచి) ఓమహేంద్రా! నీవిక్కడఁ బ్రత్యక్షమగుము. ఓకాశీవిశ్వనాథా! నీవిందు వచ్చి సాక్షిభావము వహింపుము. ఓవశిష్ఠా! నీశిష్యునిమహిమను జూడ రమ్ము!

[ఇంద్రుఁడును, ఉమతో శివుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ప్రతా—ఆహా! ఏమి ఈభాగ్యము? ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుని మూలమున నందఱికిని దేవతా సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓపార్వతీశా! నీకు నమస్కారము. ఓమహేంద్రా! నా యెదుటకురమ్ము. ఓవశిష్ఠా! నీమాట గెలిచినది. నీశిష్యుని బొంకింపలేక నేనే యోడిపోయినాను. ముల్లోకములలో నీహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే నిక్కమైన సత్యవాది యని యామహేశ్వరాదుల సమక్షమున నేనే ముమ్మాటికిని ఘోషించుచున్నాను. ఈతఁడిఁకమీఁదట లోకములో సత్యహరిశ్చంద్రుఁడని ప్రఖ్యాతి పొందఁగలఁడు. ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! ఇటురమ్ము నేనింద్రసభలోబలి

కినప్రతిన తప్పకుండఁ బొల్లి నేను జలాశనుఁడనై హిమవత్పర్వతమునఁ జేసినతపస్సులో నీకు సగము ధారపోయుచున్నాను. గ్రహింపుము. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు.)

ఇంద్రు—విశ్వామిత్రా! నీవు పలికిన ప్రతిజ్ఞలో నొకదానినే చెల్లించినావు.

విశ్వా—ఇదిగో కడమదానినిగూడ నిర్వహించుచున్నాను. సత్యహరిశ్చంద్రా! నీరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నాను. నాయాజ్ఞచేత నీవు నీయిచ్చవచ్చినన్నాళ్లీభూమి యేలినతరువాత స్వర్గములో నీయింద్రునియర్ధాసనమందుండిసుఖ మనుభవింపుము. ఓమహేంద్రా! నీ కిది సమ్మతముగా నున్నదా?

ఇంద్రు—ఇటువంటి సత్యసంధునితోఁ గలిసి యర్ధాసనమునందధివసించు భాగ్యముకలుగుటచే స్వర్గమును నేనును గూడ ధన్యతనొందుచున్నాము.

విశ్వా—కాలకౌశికుఁడును వీరబాహుఁడును వెనుక నిలచి తా మిచ్చినధనమెక్కడఁ బోవునో యని తహతహపడుచున్నారు. వీరివలన నేను గైకొన్నధనమును మరల వీరి కిచ్చివేసి యీదంపతులను దాస్యమునుండి యీక్షణము విముక్తులనుజేయుచున్నాను. ఓనక్షత్రకా! వీరిధనమును వీరి కిచ్చి వేయుము.

నక్ష—మహాప్రసాదము. కాలకౌశికా! వీరబాహుడా! మీరిద్దరును నావెంటరండు. మీధన మిచ్చెదను.

(అని వారిని గొనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! మీరు వధూవరు లుభయులును నాయెదుటకు రండు. మీసత్యవర్తనము నాకాశ్చర్యము పుట్టించుచున్నది.

హరి-(భార్యతోవచ్చి యెదురనిలిచిచేతులుజోడించి)ఓ దేవా! నమస్కారము.

సీ. జయజయ యంబరచరవాహినీజూట
జయచంద్రమఃకళాసత్కిరీట
జయజయ పాతకజ్వాలనామలకృపీట
జయ వినిర్ధళితకుంజరనిశాట
జయజయ పావకనయనాంచితలలాట
జయ నివసద్రౌప్యశైలకూట
జయజయ వ్యాఘ్రరాతుసనిర్భరాఖేట
జయధృతనీరజాసనకరోట
గీ. జయ భువనపావనామ్నాయసంఘుఘోట
జయ నిశాసమయచరత్స్మశానవాట
జయ సతతభూషణీకృతసర్పఘోట
జయ కనదుగ్రచిరామోఘశంబఖేట. 17

శివు—ఓ రాజేంద్రా! నీవు మమ్ము స్తుతింపనక్కఱలేదు. నీభక్తితాత్పర్యములను మే మెఱుఁగుదుము. మావలన నీకేమి కావలెనో వరముకోరుము.

హరి—దేవరకటాక్షసంపాదనము తప్ప నాకు మఱేమియుఁ గోరిక లేదు. అయినను దేవరయాజ్ఞాపించినప్పుడేదో కోరకయూరకుండరాదు.

ఉ. దేవ! మదీయమానసము దేవరమీఁదను ధర్మమందునన్
భావిని నిల్చునట్లుగను, భ్రాతలఁ బోలె జనంబుల న్సదా
భావన చేసి తోడ్పడుచు వర్తిలునట్లును; జీవహింసకుం
బోవక యుండునట్లును ప్రభుప్రవరా! వర మిమ్ము సత్కృపన్ 18

శివు—వత్సా! నీవు కోరినకోరికల నిచ్చినారము.

పార్వతి—ఓసాధ్వీశిరోమణీ! నీకేమయినఁగోరిక కలదా?

చంద్ర—అంబా! నామన సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లు నట్లును, ఈశ్వర భక్తిని బతిభక్తిని పాయకుండునట్లును, జేయుము.

పార్వ—నీకీ వరమును బ్రసాదించినాము.

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! నీకు మఱేమయినఁ గోరికకలదా?

హరి:—

చ. అనయము భూమి సస్యవతియై ఫలియించును గాక! మానవుల్
ఘనతర నీతివర్తనలఁ గాంతురు గాక సుఖంబు! దుష్టవ
ర్తనులు సమర్థ దండనల దౌష్ట్యముమాని చరింత్రు గాక! భూ
జను లెలనున్న మానక రజమ్మొ గ్రహింతురుగాక యెప్పుడున్ 19.

(అందఱునిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

బాక్సు ముద్రాక్షరశాల, రాజమహేంద్రవరము.

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు

అయిదవ సంపుటము

1 సత్యవతీ చరిత్ర
2 చంద్రమతీ చరిత్ర
3 సత్యసంజీవిని
4 చమత్కార రత్నావళి
5 సతీమణి విజయము
6 సుమిత్రి చరిత్రము
7 రఘు దేవరాజీయము
8 కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము
9 కళావతి పరిణయము
10 గయ్యాళిని సాధుచేయుట
11 చిత్రకేతు చరిత్రము
12 దానకేసరీ విలాసము
13 వైదర్భీ విలాసము
14 భానుమతీ కల్యాణము
15 సరసిజనమనోభిరామము
16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17 కుమారద్వయవిలాసము
18 పద్మినీప్రభాకరము
19 మాలతీమధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించుపుస్తకములు

ఆరవ సంపుటము

1 శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిచరిత్ర
2 సతీహితబోధిని
3 పత్నిహితసూచని
4 స్త్రీ నీతిదీపిక
5 సత్యాద్రౌపదీ సంవాదము
6 మాతృపూజ పితృపూజ
7 నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము
8 డిటో ద్వి॥ భాగము
9 దేహారోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

ఏడవ సంపుటము

1 జన్మాంతరము
2 అతిబాల్యవివాహము
3 విగ్రహారాధనము
4 ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు
5 ఈశ్వరోపాసనము
6 ప్రార్థన
7 మానుషధర్మము
8 విద్యాధికుల ధర్మములు
9 మనుష్య జీవితములయొక్క పరమార్థము
10 వైరాగ్యము
11 విద్యాధికులయుద్వాహకృత్యంబు
12 వర్ణము
13 హిందూమతములు
14 స్వయంకృషి
15 సహాయకష్టకర్మలు
16 వేశ్యాకాంతల యుప॥
17 ఐకమత్యము
18 దానములు
19 స్త్రీ పునర్వివాహచరి
20 స్త్రీ పునర్వివాహ
21 స్త్రీపునర్వివాహ ప్రశ్న

22 స్త్రీ పునర్వివాహ వి॥ద్వి॥ వి॥
23 స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్ర సం॥
24 స్త్రీపునర్వివాహభూతవర్తమానస్థితులు

ఉపన్యాసములు జీవితచరిత్రలు
ఎనిమిదవ సంపుటము
1 దేశీయ మహాసభ దానియుద్దేశము
2 శంకరాచార్యులు
3 బసవరాజు గవర్రాజుగారి జీవచరిత్రము
4 జీసస్ చరిత్రము
5 స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు
6 విగ్రహతంత్రవిమర్శనము
7 ఉపన్యాసమంజరి
8 వివేకవర్ధని మొదటిభాగము
9 ,, రెండవభాగము
10 ,, మూడవభాగము

సాహిత్యగ్రంథములు
తొమ్మిదవ సంపుటము
1 సంగ్రహవ్యాకరణము
2 కావ్యసంగ్రహము
3 అలంకారసంగ్రహము
4 నీతిచంద్రిక విగ్రహము
5 నీతిచంద్రిక సంధి
6 తర్కసంగ్రహము
7 సత్యవాదిని
8 ఉత్తమ స్త్రీచరిత్రములు

ఆంధ్రకవుల చరిత్ర.
పదియవ సంపుటము
పూర్వకాలపు కవులు 1 వ భా॥
మధ్యకాలపు కవులు 2 వ భా॥
ఆధునిక కవులు 3 వ భా॥

స్వీయ చరిత్రలు
పదకొండవ సంపుటము
1, 2 భాగములు కలపి

N. B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్యూములుగాను, విడిగాను, కూడ దొరకును.

ములు వలయువారు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణీ సమాజము,
రాజమహేంద్రవరము,
అని వ్రాసిన బడయుగలరు.